

Steg på väg...

SOU 1979:56

Ref

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

ationell handlingsplan för jämställdhet
utarbetad av Jämställdhetskommittén

Steg på väg...

SOU 1979:56

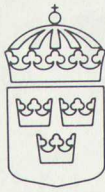
Ref

ationell handlingsplan för jämställdhet
utarbetad av Jämställdhetskommittén

Jämställdhets kommittén

149
27

Statens offentliga utredningar
1979:56
Arbetsmarknadsdepartementet

Steg på väg . . .

Nationell handlingsplan för jämställdhet
Stockholm 1979

Omslag Cinna Gross
Jernström Offsettryck AB

ISBN 91-38-04986-4
ISSN 0375-250X

Gotab Kungälv 1979

Till statsrådet Eva Winther

FNs kvinnokonferens i Mexiko år 1975 antog en världsaktionsplan för jämställdhet mellan kvinnor och män. I denna rekommenderas bland annat varje land att "fastställa sitt eget nationella handlingsprogram och ange sina egna mål och prioriteringar i anslutning till världsaktionsplanen".

Föreliggande handlingsplan för det fortsatta svenska jämställdhetsarbetet som Jämställdhetskommittén härmed överlämnar svarar mot denna rekommendation. Handlingsplanen utgör samtidigt en summering över var vi står i dag, vad som hänt sedan 1975 och en analys av olika hinder för jämställdhet.

Handlingsplanen tar i huvudsak upp de samhällsområden som angavs i världsaktionsplanen.

Arbetet inleddes 1977 med en enkät, som besvarades av cirka 400 organisationer, föreningar, myndigheter, institutioner och företag. Enkätsvaren har sedan delvis legat till grund för den beskrivning av vidtagna och planerade åtgärder som ingår i handlingsplanen. Svaren har också i viss mån utgjort underlag för de förslag till åtgärder som läggs fram.

Utgångspunkten för Jämställdhetskommitténs arbete med handlingsplanen har varit att diskutera sig fram till ett enigt förslag.

Denna uppläggnings av arbetet innebär bland annat att handlingsplanen i vissa avseenden är ett resultat av kompromisser mellan olika ståndpunkter och att partipolitiska profileringar saknas. När det gäller det fortsatta jämställdhetsarbetet har huvudvikten lagts vid att analysera olika problem och hinder medan åtgärdsavsnitten får ses som rekommendationer och riktlinjer för det fortsatta arbetet. Det bör också uppmärksammas att kommittén vid utarbetandet av handlingsplanens åtgärdsavsnitt främst beaktat jämställdhetsaspekterna och avstått från sammanvägningar gentemot andra angelägna samhälleliga mål.

Jämställdhetskommittén har under utarbetandet av detta betänkande be-
stått av

Riksdagsledamoten Karin Andersson, ordförande
Riksdagsledamoten Karin Ahrland, vice ordförande
Riksdagsledamoten Anna-Greta Leijon,
till och med den 31 mars 1979
Riksdagsledamoten Eivor Marklund
Universitetslektor Birger Möller
Riksdagsledamoten Marianne Stålberg,
från och med den 1 april 1979

Riksdagsledamoten Roland Sundgren
Riksdagsledamoten Margaretha af Ugglas

Som sakkunnig har deltagit socionomen Monica Werenfels-Röttorp, från och med den 25 oktober 1978.

Expert i kommittén har varit avdelningsdirektören Björn Edsta, från och med den 7 februari 1979.

Kommittén har under arbetets gång samrått med Stora delegationen, i vilken representanter för statliga myndigheter, arbetsmarknadens parter och olika organisationer ingår. Kommitténs referensgrupp, bestående av kvinnor och män från olika yrkesområden, har också bidragit med synpunkter.

Ansvarig för arbetet med handlingsplanen har varit biträdande sekreterare Gunilla Sterner. Hon har i vissa avsnitt biträtts av assistent Britt-Louise Morell.

Stockholm den 6 juni 1979

Karin Andersson

Karin Ahrland

Eivor Marklund

Birger Möller

Marianne Stålbjerg

Roland Sundgren

Margaretha af Ugglas

/Gunilla Sterner

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>	7
1 <i>Organisation</i>	15
Jämställdhetsarbetet i Sverige	15
2 <i>Utbildning</i>	19
Problem och hinder	26
Vidtagna och föreslagna åtgärder	28
Fortsatt jämställdhetsarbete	33
Källor	34
3 <i>Arbetsliv</i>	37
Problem och hinder	47
Vidtagna och föreslagna åtgärder	49
Fortsatt jämställdhetsarbete	56
Källor	59
4 <i>Familjepolitik och familjerätt</i>	61
Problem och hinder	68
Vidtagna och föreslagna åtgärder	70
Fortsatt jämställdhetsarbete	75
Källor	77
5 <i>Boende- och samhällsplanering</i>	79
Problem och hinder	84
Vidtagna och föreslagna åtgärder	85
Fortsatt jämställdhetsarbete	86
Källor	88
6 <i>Hälsa och sociala problem</i>	89
Problem och hinder	95
Vidtagna och föreslagna åtgärder	96
Fortsatt jämställdhetsarbete	98
Källor	101

7	<i>Representation</i>	103
	Problem och hinder	113
	Vidtagna och föreslagna åtgärder	115
	Fortsatt jämställdhetsarbete	119
	Källor	121
8	<i>Opinionsbildning</i>	123
	Problem och hinder	128
	Vidtagna och föreslagna åtgärder	129
	Fortsatt jämställdhetsarbete	133
	Källor	134
9	<i>Internationellt samarbete</i>	137
	Svenskt bistånd	141
	Fortsatt jämställdhetsarbete	143
	<i>Bilaga</i> Exempel på jämställdhetsaktiviteter – ett urval ur jämställdhetskommitténs enkätundersökning	145
	<i>Sakregister</i>	171

Sammanfattning

Utbildning

Mycket jämställdhetsarbete återstår ännu på utbildningsområdet. Fortfarande är elevernas studie- och yrkesval starkt könsbundet. Attityder och förväntningar från föräldrar och kamrater påverkar eleverna, liksom den ojämna könsfördelningen i skola, arbetsliv och samhälle. Utbildningsstruktur, läromedel och kursplaner är inte utformade med avsikt att främja otraditionella val. Under 70-talet har emellertid ett aktivt jämställdhetsarbete kommit igång och konkreta handlingsplaner tagits fram. Fortfarande återstår dock hinder att avlägsna innan en medveten jämställdhetssträvan blir en naturlig del av skolarbetet.

Åtgärderna för ökad jämställdhet på utbildningsområdet måste under den närmaste tiden inriktas på följande.

- En förbättrad kommunikation mellan föräldrar och skola/förskola om könsroller och jämställdhetsarbete måste eftersträvas.
- De centrala handlingsprogrammen bör omsättas till lokala jämställdhetsprogram i alla skolor och förskolor och en lokal planering av denna verksamhet bör komma igång. Jämställdhet bör ingå i de studie- och planeringsdagar för all skolpersonal som inleder varje verksamhetsår.
- Större utrymme för jämställdhetsfrågorna i lärarnas/förskolläraernas grundutbildning och fortbildning bör skapas samt en jämnare könsfördelning bland skol- och förskolepersonal åstadkommas.
- Läromedel och kursplaner bör utformas så att jämställdhetsfrågor naturligt tas upp inom varje ämne.
- Elevernas studie- och yrkesval måste göras mindre könsbundet, till exempel genom förlängd och delvis styrd arbetslivsorientering, praktisk hemkunskap från lågstadiet till gymnasial nivå, aktiv rekrytering till vissa gymnasie- och högskoleutbildningar, bland annat översyn av antagningsregler och försök med könskvotering, större anknytning mellan längre och kortare utbildningar.
- Utökad jämställdhetsforskning och fler kvinnliga forskare.
- Motsvarande jämställdhetsarbete på vuxenutbildningsområdet måste komma till stånd.
- Satsning på invandrarkvinnornas utbildning måste komma till stånd.

Arbetslivet

Kvinnorna har fortsatt att strömma in på arbetsmarknaden under 70-talet, framför allt kvinnor med barn under sju år. Fortfarande förvärvsarbetar kvinnor dock i mindre utsträckning än män och skillnaderna i arbetstid mellan könen kvarstår. Nära hälften av kvinnorna arbetar deltid medan i princip samtliga män arbetar heltid.

I stället för att som tidigare stanna hemma medan barnen är små, väljer kvinnorna nu att behålla arbetet med förkortad arbetstid. Män med barn har i stället längre arbetstid än män utan barn. Den fördelning av hemarbetet som då grundläggs försvårar för kvinnorna att senare återgå till heltid.

Kvinnorna står alltjämt för merparten av hemarbetet och har därför en längre total arbetstid än männen. Det är oftast kvinnorna som stannar hemma när barnen är sjuka och kvinnor med barn är mer tjänstlediga än andra.

Arbetsmarknaden är fortfarande delad i manliga och kvinnliga yrken. Skillnaderna i lön mellan könen har dock minskat under 70-talet.

Ett brett jämställdhetsarbete har kommit igång på arbetsmarknaden under 70-talet, framförallt inom den statliga sektorn. Den statliga jämställdhetsförordningen, det kommunala cirkuläret och avtalen på den privata sektorn har påskyndat utvecklingen. Den lag om jämställdhet i arbetslivet som riksdagen antog våren 1979 kan komma att ytterligare aktivera jämställdhetsarbetet. En föreslagen höjning och utökning av jämställdhetsbidraget har samma syfte. Från år 1979 har småbarnsföräldrar rätt att förkorta sin arbetstid.

Jämställdhetsarbetet måste under den närmaste tiden eftersträva:

- att öka kvinnornas faktiska möjligheter till förvärvsarbete
- att minska könsskillnaderna i arbetstid och lön
- att bryta uppdelningen på manliga och kvinnliga yrken
- att avskaffa all könsdiskriminering

Särskilda initiativ bör kunna tas beträffande följande:

- Kommuner och landsting måste utgå från kvinnornas ökade förvärvsfrekvens i sysselsättningsplanering och annan samhällsplanering samt göra upp planer för hur jämställdhetsarbetet ska bedrivas internt och externt.
- Det är angeläget att snarast påbörja en generell arbetstidsförkortning mot sex timmars arbetsdag. Under tiden är det viktigt att de deltidsarbetandes villkor förbättras.
- En ny arbetsvärdering är önskvärd. Erfarenheter av vård av egna barn bör också kunna tillvaratas som en merit vid anställning och utbildning.
- Småbarnsföräldrar med nattarbete bör erbjudas förtur till dagarbete. Arbetsgivare måste informera om och underlätta för småbarnsfäder att utnyttja sina rättigheter till föräldraledighet och förkortad arbetstid.
- Hemarbetande som vill yrkesarbeta måste få ett aktivt stöd för att anmäla sig till arbetsförmedlingen. Uppsökande verksamhet måste bedrivas och vid behov yrkesutbildning eller motsvarande erbjudas i avvaktan på reguljär anställning.

- SSA-områden bör genomföra åtgärder för att bryta det könsbundna yrkesvalet och sträva efter att tillgodose behovet av otraditionell praktik och förberedda handledare.
- Vid urval till arbetsmarknadsutbildning bör underrepresenterat kön ges företräde. Vid beredskapsarbete bör kvinnorna få en andel platser som motsvarar deras andel av arbetslösheten.
- Könskvotering vid regionalpolitiskt företagsstöd bör kunna utvidgas till andra statliga bidrag och beställningar för att förbättra företagens jämställdhetsplanering.
- Arbetsmarknadsverkets och arbetarskyddsstyrelsens personal bör genomgå fortbildning i jämställdhetsfrågor.

Familjepolitik och familjerätt

Familjepolitiken har under 70-talet främst inriktats på att underlätta för föräldrar att förena förvärvsarbete med hem och familj. Kommunal barnomsorg och föräldraförsäkring har byggts ut. Även familjelagstiftningen har reformerats utifrån en ny syn på makar som självständiga individer samt likställdhet mellan olika samlevnadsformer. Pappornas ansvar för hem och barn har alltmer fokuserats. Beslut om föräldrautbildning och utbyggd föräldraförsäkring har nyligen fattats av riksdagen. Förslag till reglerad egendomsdelning för samboende, nya regler för släktnamnsövertagande m. m. är för närvarande aktuella.

Fortfarande kvarstår dock eftersläpningar i lagstiftningen på skatte- och försäkringsområdet samt allvarliga problem när det gäller barnomsorgen. Den kommunala barnomsorgen täcker idag en tredjedel av förskolebarn till förvärvsarbetande föräldrar och beräknas täcka två tredjedelar 1982. Jämställdhetsarbetet måste även i fortsättningen inriktas mot att underlätta för föräldrar att förena arbete och familj. Barnomsorgsbehovet måste täckas och i nästa steg bör målsättningen höjas till att alla barn till föräldrar som så önskar ska kunna erbjudas en förskoleplats, vilket kräver en ändring av barnomsorgslagen. På sikt måste förskolan bli betraktad som samma självklara förmån som skolan är idag. Arbetstiderna måste stegvis förkortas till sex timmar per dag. Papporna måste göras medvetna om sitt ansvar för barn och hemarbete.

Följande åtgärder bör vidtas inom den närmaste tiden:

- Kommunerna måste hålla överenskommelsen om 100 000 nya daghemsplatser till 1981. Därutöver krävs ytterligare utbyggnad. Åldersintegrerade syskongrupper bör införas på alla daghem. Deltidsförskola och öppen förskola bör erbjudas barn som vårdas i hemmet eller i familjedaghem. Kommunala dagbarnvårdare bör erhålla bättre utbildning och knytas till en förskola.
- Föräldrar får rätt att samtidigt vara lediga med föräldrapenning den första månaden efter födseln, för att gemensamt vårda barnet.
- Tvillingföräldrar får rätt att samtidigt vara lediga med föräldrapenning de första fyra månaderna efter födseln, för att gemensamt vårda barnen.

De som utnyttjar den gemensamma vårdnadsmöjligheten kompenseras med extra föräldrapenning för samma tid (högst fyra månader). Motsvarande lättnader bör erbjudas ensamstående tvillingföräldrar.

- Änkepension, liksom livränta till efterlevande maka i arbetsskadeförsäkringen (som enbart utgår till kvinnor) bör avskaffas och ersättas med förmånligare ersättningar till barn. Övergångsbestämmelser för äldre kommer att behövas under viss tid.
- Skattereduktion för gift förvärvsarbete vars make saknar inkomst bör stegvis avskaffas. Frigjorda medel bör överföras till barnfamiljerna.

Boende och samhällsplanering

Hur vi bor påverkar våra möjligheter till aktivitet i arbets- och samhällsliv. Många bostadsområden är ensidigt sammansatta till lägenhetsstorlek och upplåtelseformer, vilket skapar svårigheter att i samma område finna lämplig bostad för olika stadier i livsrytmen. Alternativa boendeformer saknas. Andelen småhushåll fortsätter att öka samtidigt som smålägenheterna minskar. Småhusbyggandet utgör två tredjedelar av nyproduktionen samtidigt som andelen barnfamiljer minskar.

Koncentrationen av service har tillsammans med spridningen av bebyggelsen på många håll lett till orimligt långa gångavstånd för konsumenterna. Idag krävs fysisk styrka och tillgång till bil av inköparna, som till övervägande del består av kvinnor. Kvinnor har emellertid inte tillgång till bil i samma utsträckning som män och många kvinnor saknar körkort. Dubbelt så många kvinnor som män färdas kollektivt till arbetet. Långa avstånd och dåliga kollektiva kommunikationer mellan bostad, arbete och service skapar tidspress och inkräktar på vardagsfritiden.

Det fortsatta jämställdhetsarbetet bör inriktas mot följande områden:

- Kommunernas planering av bostäder, trafik, service, sysselsättning, fritid m. m. måste utgå från det övergripande målet jämställdhet mellan könen.
- Jämställdhetskommittéer bör inrättas i alla kommuner och landsting, med uppgift även bevaka samhällsplaneringen. Kommittéerna måste få riktlinjer och utbildning för sitt arbete.
- Statistiken som för närvarande bygger på hushållet som boendekonsument bör ersättas av statistik över individen. Studier över boendeönskemål bör göras, i första hand bland dem som står i bostadskön.
- Olika lägenhetsstorlekar och upplåtelseformer bör blandas i ett bostadsområde. Genom gemensam förvaltning och gemensamma lokaler med olika aktiviteter bör alla åldrar ges möjlighet att delta och ta ansvar i boendet.
- Försök med varierande grad av kollektiv service ska prövas i vanliga bostadsområden vid nybyggnation och sanering.
- Den kommunala sysselsättningsplaneringen ska utgå från kvinnornas ökade förvärvsfrekvens och större lokala bundenhet. På sikt kan ökad lokal bundenhet förväntas också bland män, när de tar ökat ansvar för hem och barn. Kommunerna bör styra framförallt offentliga arbets-

- tillfällen liksom ej störande småindustri till bostadsområdena.
- Kommunal och kommersiell service måste finnas inom rimligt avstånd i bostadsområdet och vara tillgänglig när innevånarna vistas där. Varuförsörjningsplaner bör upprättas i alla kommuner för att säkra innevånarnas tillgång till rimlig kommersiell service.
 - Den fysiska miljön bör planeras med tanke på att en stor del av fritiden tillbringas i bostadsområdet. Sådana verksamheter som kan bedrivas nära bostaden ska prioriteras.
 - Planering av bostäder och arbetsplatser bör göras så att arbetsresorna minimeras och underlättas. Kollektivtrafiken bör utökas och kompletteras med nya lösningar och kombinationer av färdsätt, t. ex. samåkning, företagsbussar m. m. Förhållandena för passagerare med barnvagn, gång-, cykel- och mopedtrafikanter måste förbättras, bl. a. genom inskränkningar av biltrafiken i tätorterna.

Hälsa och sociala problem

Det finns klara skillnader mellan könen när det gäller hälsa och sociala problem. Kvinnor är enligt egen uppfattning mer sjuka än män, besöker oftare läkare och får mer medicin. Män vårdas däremot i högre grad på sjukhus och har högre dödlighet i alla åldrar. Fler män än kvinnor dör av olyckor i trafiken och i arbetet. Män i medelåldern dör främst av hjärt- och kärl-sjukdomar medan kvinnor i samma ålder främst dör av bröstcancer. Män drabbas i högre grad av lungcancer men denna skillnad förväntas minska eftersom kvinnornas tobakskonsumtion har ökat. Trots att var 14:e kvinna drabbas av bröstcancer ingår inte bröstundersökning i den allmänna gynekologiska hälsokontrollen för kvinnor, och för lång väntetid till bröst-röntgen förekommer. Enbart 13 procent av kvinnorna erhåller effektiv smärtlindring vid förlossning.

Många kvinnor misshandlas i hemmen. Omfattningen är dock svår att bedöma eftersom forskning på området saknas. Social jourverksamhet för misshandlade kvinnor är ovanlig i Sverige, liksom akut hjälp till våldtagna kvinnor. Försök med uppsökande verksamhet och jour för att hjälpa prostituerade att ändra sin livssituation förekommer i Malmö.

Riktlinjer för fortsatt jämställdhetsarbete på detta område:

- Det förebyggande arbetet med hälso- och friskvård som bedrivs på arbetsplatser, i skolan och på fritid, av stat, kommun, landsting, företag och folkrörelser måste fortsätta att utvecklas och tilldelas nödvändiga resurser. Ökad uppmärksamhet bör därvid ägnas åt könsrollernas betydelse och de skilda villkor som råder för kvinnor och män, när det gäller hälsa och sociala problem. Även när det gäller rehabilitering av alkohol- och narkotikamissbrukare måste könsrollernas betydelse beaktas och påverka utformningen av behandlingsmodeller.
- Smärtlindring vid förlossning byggs ut så att det motsvarar behovet.
- Opinionsbildning mot det ökade missbruket av tobak och alkohol bland kvinnor. Att överta dåliga vanor från det motsatta könet innebär inte jämställdhet.

- Bröströntgen inom sjukvården bör byggas ut så att väntetid undviks. Den allmänna gynekologiska hälsokontrollen av kvinnor bör kompletteras med bröstundersökning och möjlighet till mammografi. Självundersökning av bröst bör läras ut. Forskning kring sjukdomens uppkomst bör få ökade resurser.
- Det är nödvändigt att man särskilt beaktar invandrarkvinnornas språksvårigheter och kulturella bakgrund vid deras kontakter med sjukvårdspersonal när det gäller hälsa och sociala problem.
- Forskning om kvinnomisshandel bör stimuleras och den offentliga statistiken på området förbättras i syfte att vidta fler aktiva åtgärder. Försök med social jour för att hjälpa kvinnor i en akut situation bör prövas i fler kommuner. Samhälleligt stöd bör utgå till kvinnohus med frivillig verksamhet på detta område.
- Kvinnor som blivit våldtagna bör snabbt ges medicinsk och psykisk hjälp. Pressande förhör bör undvikas.
- Prostitution är förnedrande för såväl kvinnor som män och bör inte tolereras i vårt samhälle. Kvinnorna måste få stöd och hjälp att komma ifrån prostitutionen. Ett nätverk av åtgärder i nära samarbete mellan olika myndigheter behövs för att minska prostitutionen.

Representation

Den kvinnliga representationen i samhällslivet är låg. I förhållande till sin andel av befolkningen, väljarna och medlemmarna är kvinnorna starkt underrepresenterade. I riksdag, regering, kommunfullmäktige och landsting utgör kvinnorna numera en fjärdedel. Kvinnoandelen i dessa församlingar har nästan fördubblats under 1970-talet. Kvinnorna finns emellertid fortfarande koncentrerade till de traditionella områdena, t. ex. skola, kultur och sociala frågor. På det statliga området är kvinnorepresentationen lägre, trots jämställdhetsförordningen. I statliga myndigheters styrelser t. ex. utgör kvinnorna cirka åtta procent, i affärsverkens styrelser cirka två procent och i statliga utredningar cirka 15 procent. I organisationerna på arbetsmarknaden är den kvinnliga representationen lägre än i politiken, vilket även gäller vid organisationernas nomineringar till uppdrag i statliga styrelser, nämnder, utredningar med mera.

Hindren för kvinnor att arbeta fackligt och politiskt är många. Facklig och politisk verksamhet försiggår till stor del på kvällstid och helger, och barnpassning saknas vanligen. Uppdragen blir alltmer betungande och tidsmässigt krävande. Ett stelt och byråkratiskt språk, formell mötesteknik och mångsyssleri verkar avskräckande. Män nomineras i större utsträckning som kandidater till förtroendeposter.

Det är väsentligt att både kvinnor och män finns representerade i de församlingar som styr vårt samhälle eftersom de har olika erfarenheter att utgå från. En förutsättning för ett ökat samhällsengagemang bland kvinnor är att männen tar sin del av hemarbetet, att arbetstiden förkortas för alla och att samhällsservicen byggs ut. Kraven på förtroendevalda måste utgå från allas rätt till både arbete och familj. Uppdragen bör spridas så att fler kan ta del i samhällsarbetet.

Kommittén vill särskilt peka på några metoder som framgångsrikt använts inom fackliga organisationer och politiska partier för att öka kvinnorepresentationen:

- att ange mål för hur mycket den kvinnliga representationen ska öka under den närmaste perioden och konkreta planer för hur målet ska uppnås
- att utfärda riktlinjer för valberedningarnas arbete i vilka anges den eftersträfvade könsfördelningen och vilka metoder som ska användas för att nå målet, t. ex. att kvinnor nomineras på alla vakanta platser tills rättvis fördelning nåtts, att vardera könet ska ha minst en viss andel av de så kallade valbara platserna, att vartannat namn på listan ska vara manligt och vartannat kvinnligt, att omval begränsas till ett visst antal gånger, att samma namn bara får förekomma på en lista eller till en funktion.
- att markera jämställdhetsarbetets betydelse genom att i stadgarna skriva in att man strävar efter en rättvis könsfördelning av förtroendeuppdragen
- att lägga upp en namnbank på aktiva kvinnor
- att till alla uppdrag föreslå en kvinna och en man
- att utforma arbetsformerna i facket och politiken med tanke på att både män och kvinnor också har ansvar för hem och barn.

Opinionsbildning

Opinionsbildning kring jämställdhetsfrågor måste pågå parallellt med allt annat jämställdhetsarbete. Massmedierna har här en viktig uppgift. Men massmedierna speglar själva ofta ett traditionellt könsrollsmönster. Nyhetsförmedlare till exempel är för det mesta män och jämställdhetsfrågor ges liten tyngd i nyhetsurvalet. Underhållningsmedierna och reklamen befäster särskilt starkt det rådande könsrollsmönstret.

Även konsumtionen av massmedier speglar könsrollerna i samhället. Särskilt ungdomarnas mediala är ofta mycket könsuppdelat.

De senaste åren har debatten i medierna ofta varit intensiv kring könsrollsfrågor. Men opinionsbildning om jämställdhet är till stor del beroende av hur effektivt debatten kan tränga ner till den enskilda människan. I detta arbete har organisationer, myndigheter, Jämställdhetskommittén och andra engagerat sig och en mängd aktiviteter lokalt visar på en ökande bredd i arbetet.

Det fortsatta arbetet för jämställdhet måste nu få ett mer planlagt förlopp.

- Att stimulera diskussionen i små grupper, på arbetsplatser, i föreningar etc. är det viktigaste. Studieförbunden måste stimuleras att åta sig den uppgiften.
- Ett speciellt jämställdhetsanslag föreslås till organisationer och fria grupper – särskilt ungdomsorganisationer – för opinionsbildning.
- Opinionsledare och andra måste få bättre tillgång till information och någon kommunal institution föreslås få ansvaret för denna service.
- Opinionsledare måste få utbildning liksom journalister, i vars grundutbildning och fortbildning jämställdhet bör ingå.

- Stipendier bör inrättas för att ge journalister och informatörer möjlighet att fördjupa sina kunskaper i jämställdhetsfrågor.
- Den interna diskussionen bör stimuleras och publicistorganisationerna bör uppmuntras att ta upp frågan om hur jämställdhet kan inrymmas i de etiska reglerna.
- Ett mer könsneutralt språk bör eftersträvas och samhällsinformatörer noga granska sitt material ur jämställdhetssynpunkt. Pläderande inslag i viss samhällsinformation bör kunna förekomma i större utsträckning.

Internationellt samarbete

Sverige bedriver ett omfattande internationellt samarbete där jämställdhetsaspekten betonas inom många områden. Sverige brukar i internationella sammanhang hävda att det krävs åtgärder för båda könen, inte bara för kvinnor, för att uppnå jämställdhet, men att positiv särbehandling av det eftersatta könet på vissa områden är nödvändigt under en övergångstid.

I FN:s olika organ deltar Sverige aktivt i det normbildande arbetet. Den svenska inställningen är i regel att jämställdhetsaspekten ska beaktas i alla utvecklingsprogram och projekt medan man är mer tveksam till särskilda organ och projekt för kvinnor.

Det svenska biståndet ges dels via internationella organisationer till särskilda kvinnoprojekt, dels direkt till vissa mottagarländer, SIDA lämnar också stöd till svenska organisationer, bl. a. kvinnoorganisationer, för samarbete avseende kvinnors situation med motsvarande organisationer i u-länderna.

Liksom i det nationella jämställdhetsarbetet märks emellertid en skillnad mellan målsättning och konkret handling. Sverige måste intensifiera ansträngningarna att leva upp till de jämställdhetsprinciper som förs fram i internationella sammanhang. Några tänkbara områden för det fortsatta jämställdhetsarbetet är:

- Könsmässigt jämnare sammansättningar av svenska delegationer till FN-organen och andra internationella uppdrag bör eftersträvas. Härvid kan metoden att begära in två namn – en kvinna och en man – vid nomineringar med fördel användas. En utvärdering av nordiska ministerrådets försök bör göras.
- I alla biståndsprojekt bör effekterna för kvinnorna speciellt uppmärksammas.
- I många u-länder missgynnas kvinnorna direkt av den tekniska utvecklingen. Särskilda insatser för kvinnorna är därför berättigade och bör ges ökade resurser.
- Det är viktigt att i FN arbeta för att FN:s kvinnofond – till vilken Sverige bidragit – stöder jämställdhetsprojekt i u-länder i större omfattning än hittills.

1 Organisation

Jämställdhetsarbetet i Sverige

Insatser för jämställdhet mellan könen har gjorts under en lång tid av organisationer, myndigheter och enskilda. Under tidigare decennier har verksamheten främst varit inriktad på att förbättra kvinnans ställning och ge kvinnor samma rättigheter som män. Under 1970-talet har tyngdpunkten förskjutits från kvinnofrågor till jämställdhetsfrågor, varmed avses en förändring av både mans- och kvinnorollen. Kvinnor och män ska dela ansvaret för hem och familj så att båda kan delta i arbets- och samhällsliv på lika villkor. Under 1970-talet har också jämställdhetsarbetet systematiserats. Handlingsprogram har skrivits och jämställdhetsorgan tillsatts för att genomföra dem.

Nedan följer en översikt över några av de organ som ansvarar för jämställdhetsarbetet i Sverige samt de lagar och avtal som styr detta arbete. I andra avsnitt (t. ex. Arbetslivet, Utbildning, Representation) behandlas jämställdhetsarbetet mer utförligt.

I riksdagen behandlas frågorna i respektive utskott. I regeringen ansvarar ett statsråd särskilt för jämställdhetsfrågorna, för närvarande biträdande arbetsmarknadsministern. Till arbetsmarknadsdepartementet hör också den parlamentariska jämställdhetskommittén.

Jämställdhetsminister

I slutet av 1972 fick de statliga insatserna för jämställdhet en fastare organisatorisk form. Då inrättades jämställdhetsdelegationen som ett organ direkt underställt statsrådsberedningen. Delegationens uppgifter var bland annat att utveckla principerna för regeringens jämställdhetspolitik, att stimulera och stödja myndigheternas jämställdhetsarbete och verka för jämställdhetsidéernas spridning i samhället. Delegationens arbete bedrevs genom en mindre beslutande delegation, två referensgrupper och ett sekretariat. Delegationen arbetade främst med praktiska åtgärder på olika områden, där tyngdpunkten låg på arbetslivsområdet. Försöksverksamhet förekom också inom områden som utbildning och barnomsorg.

Efter riksdagsbeslut 1976 tillkallade regeringen i augusti 1976 en parlamentarisk kommitté för att utreda frågan om jämställdhet mellan kvinnor och män, Jämställdhetskommittén. Kommittén skulle enligt direktiven inrikta sig på mer långsiktiga projekt inom jämställdhetsområdet och bland annat utreda frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering respektive könsdis-

Jämställdhets-
kommittén

kriminerande reklam. Efter regeringsskiftet 1976 flyttades huvudmannaskapet för jämställdhetsarbetet från statsrådsberedningen till arbetsmarknadsdepartementet. Jämställdhetskommittén övertog den tidigare delegationens uppgifter och sekretariat. Stora delegationen samt den tidigare referensgruppen behövs. Kommittén arbetar med åtgärder och försöksverksamhet inom områdena utbildning, arbetsliv, barnomsorg, samhällsplanering, reklam, opinionsbildning m. m.

Lag om jämställdhet

En proposition lade till vårriksdagen 1979. I denna föreslogs att könsdiskriminering i arbetslivet ska vara förbjuden och att arbetsgivaren ska vara skyldig att aktivt verka för jämställdhet på arbetsplatsen. På de områden av arbetsmarknaden där jämställdhetsavtal redan finns skulle det bli en uppgift för arbetsmarknadens parter att övervaka jämställdheten. För arbetsmarknaden i övrigt skulle de motsvarande uppgifterna handhas av ett jämställdhetsombud och en jämställdhetsnämnd. Riksdagsmajoriteten stannade emellertid i juni 1979 för en lag som enbart innebar förbud mot könsdiskriminering och överlät åt arbetsmarknadens parter att svara för det aktiva jämställdhetsarbetet. Riksdagen sade alltså nej till det kompletterande jämställdhetsarbete som skulle ankomma på jämställdhetsombudet och jämställdhetsnämnden. Lagen träder i kraft den 1 januari 1980.

Statsförvaltningen

Efter en utredning om kvinnor och män i statlig tjänst, som visade på ojämslällda villkor, följd av ett riksdagsbeslut, utfärdade regeringen i augusti 1976 en förordning och ett cirkulär om jämställdhet mellan kvinnor och män i statlig tjänst. I förordningen åläggs de statliga myndigheterna att aktivt verka för jämställdhet mellan sina manliga och kvinnliga anställda och att årligen rapportera till regeringen om utfallet av arbetet. Regeringen har också tagit initiativ till olika försök som syftar till jämställdhet. Exempel på sådana är bland andra de så kallade brytförsöken. Avsikten med dessa är att göra inbrytningar på yrkesområden som domineras av ett kön. På de flesta statliga myndigheter har partssammansatta jämställdhetsgrupper tillsatts, som bland annat arbetar fram de årliga handlingsplanerna.

Budgetdepartementet

Jämställdhetsarbetet inom statsförvaltningen är i regeringen en fråga för personalministern, som är det statsråd som föredrar ärenden som rör staten som arbetsgivare.

Budgetdepartementet har samordningsansvaret för jämställdhetsarbetet i statsförvaltningen, vilket bland annat innebär uppföljning av förordningen och försöksverksamheter. En utvärdering av verksamheten kommer 1980, då man också ska ta ställning till i vilka former det fortsatta arbetet ska ske. För närvarande diskuteras att ersätta förordningen med avtal. Statens personalnämnd (SPN) och statens personalutbildningsnämnd (PUN) har i kontakt med Jämställdhetskommittén bedrivit olika försöksverksamheter inom det statliga området. I samband med omorganisation i juli 1979 upphörde SPN och PUN varvid jämställdhetsarbetet flyttades till nya myndigheter, främst statens arbetsmarknadsnämnd.

AMS, SÖ, UHÄ

Arbetsmarknadsstyrelsen, skolöverstyrelsen och universitets- och högskoleämbetet har förutom sina interna jämställdhetsplaner också externa jäm-

ställdhetsprogram för hur de i sin verksamhet ska kunna bidra till jämställdhet i utbildning och arbetsliv.

1976 tillsatte kommunförbundet och landstingsförbundet en gemensam utredning för att kartlägga kvinnornas situation på den kommunala arbetsmarknaden, KKA-utredningen. KKA-utredningens rapport 1978 visar samma ojämslällda mönster som utredningen om kvinnor i statlig tjänst. De båda förbunden utfärdade 1977 ett kommunalt jämställdhetscirkulär i vilket man uppmanade kommuner och landsting att vidta aktiva åtgärder för att förbättra jämställdheten. Ett 30-tal kommuner och ett 10-tal landsting hade 1978 inrättat jämställdhetskommittéer för att vidta åtgärder för de anställda respektive för kommuninnevånarna. Förhandlingar om ett jämställdhetsavtal för kommunalt anställda pågår våren 1979.

Kommuner och landsting

Jämställdhetsavtal slöts 1977 mellan dels SAF-LO och dels SAF-PTK. I samband med detta inrättades en särskild partsammansatt nämnd för tjänstemannasidan, JA-nämnden, med ledamöter från SAF och PTK. Nämnden skall stimulera, stödja och följa upp jämställdhetsarbetet i företagen samt fungera som skiljenämnd i frågor rörande avtalet. Inom en del privata företag liksom i flertalet banker, försäkringsbolag m. fl., finns jämställdhetsgrupper. JA-nämnden bedriver försöksverksamhet med jämställdhetsåtgärder vid nio företag.

Privata sektorn

1977 slöts också ett jämställdhetsavtal mellan kooperationens förhandlingsorganisation och LO. Kooperativa förbundet utsåg samma år en särskild jämställdhetsdelegation som arbetar med att genomföra ett omfattande åtgärdsprogram. Lokalt har flera konsumentföreningar tillsatt egna jämställdhetsgrupper.

Kooperationen

Samtliga fackliga huvudorganisationer har organ som handhar jämställdhetsfrågor samt program med mål och riktlinjer för arbetet.

Arbetsmarknadens parter

LO har ett familjeråd som bland annat arbetar med jämställdhetsfrågor. Inom metallindustriarbetarförbundet finns en ombudsman som särskilt bevakar jämställdhetsfrågor och i avdelningar och klubbar har jämställdhetsansvariga utsetts. Kommunalarbetarförbundet har beslutat inrätta en liknande tjänst. Handelsanställdas förbund har en arbetsgrupp för jämställdhetsfrågor inom förbundet.

TCO hade under 1960-talet en nämnd för kvinnofrågor som 1970 ombildades till en familjepolitisk nämnd. Denna sysslar även med jämställdhetsfrågor. Inom ett 10-tal förbund finns centrala organ för jämställdhet. Lokalt finns olika organ i förbunden, t. ex kvinnoråd och kvinnokontaktombud i svenska industritjänstemannaförbundet respektive jämställdhetsgrupper i statstjänstemannaförbundet. Kommunaltjänstemannakartellen har utarbetat förslag till jämställdhetsavtal för det kommunala området.

SACO/SR har ett centralt råd för familje- och jämställdhetsfrågor. Organisationen har bland annat utarbetat förslag till jämställdhetsavtal för det statliga området.

SAF har antagit ett familjepolitiskt program i vilket jämställdhetsfrågor

ingår. En kommitté har tillsatts för policyfrågor och en referensgrupp för samordning och utveckling av det löpande arbetet med jämställdhetsfrågorna.

Mellan 1951 och 1975 fanns ett samarbetsorgan mellan SAF, LO och TCO kallat arbetsmarknadens kvinnonämnd som behandlade frågor rörande kvinnor och arbetsmarknad samt gav ut informationsmaterial. Sedan 1977 finns istället SAF/PTK-nämnden som samarbetsorgan.

Partier, organisationer

Samtliga politiska partier har någon form av jämställdhetsprogram samt organ som arbetar med jämställdhetsfrågor. Inom kvinnoförbunden bevakas frågorna kontinuerligt.

Kvinnoorganisationer som Fredrika Bremerförbundet, Grupp 8, Yrkeskvinnors riksförbund m. fl. har handlings- och åtgärdsprogram och arbetar huvudsakligen med jämställdhetsfrågor. Även andra organisationer har organ eller program för jämställdhetsarbete. Som exempel kan nämnas BRUD-gruppen inom riksiddrottsförbundet, en jämställdhetsgrupp som arbetat fram ett handlingsprogram för kvinnlig idrott. Verdandi med flera organisationer har arbetsgrupper för jämställdhet. Vissa studieförbund har interna jämställdhetsorgan.

Utöver det mer organiserade jämställdhetsarbetet i Sverige förekommer också spridda och spontana aktiviteter i skolor, i studieförbund, i organisationer, på arbetsplatser, i fritidsverksamhet etc.

2 Utbildning

Hur utbildar sig kvinnor och män?

Skillnaden i utbildningstid mellan kvinnor och män är numera relativt obetydlig. Alla genomgår i princip den obligatoriska 9-åriga grundskolan från 7-16 år. På gymnasie- och högskolenivå väljer flickor i något högre utsträckning än pojkar kortare utbildningar. Den största skillnaden består dock i att pojkar och flickor väljer olika utbildningar.

Könsrollsmönstret bland flickor och pojkar grundläggs tidigt. Redan i förskolan märks klara skillnader mellan könen i beteende och intresse för olika sysselsättningar. Det finns också skillnader i förskolepersonalens sätt att behandla barn av olika kön. Undersökningar visar att pojkar får mer uppmärksamhet än flickor delvis på grund av ett mer aggressivt uppträdande. Flickorna söker sig mer till lärarnas närhet för att få kontakt och uppmärksamhet. Förskolepersonalen bestod 1977 till 96 procent av kvinnor. Andelen män i förskollärautbildningen har dock ökat från mindre än en procent 1965 till åtta procent 1977.

Förskolan

Grundskolan

I grundskolan visar sig könsskillnaderna tydligast på högstadiet då eleverna för första gången ska välja olika kurser och tillvalsämnen. Särskild (= svårare) kurs i engelska/matematik krävs för behörighet till flera gymnasieskollinjer. Det visar sig att flickor i betydligt större utsträckning än pojkar väljer särskild kurs i engelska, medan pojkar i högre grad väljer särskild kurs i matematik. Det är också vanligare att flickor lämnar särskilda kurser och övergår till allmänna kurser.

När det gäller val av tillvalsämne är könsskillnaderna än mer markerade. Nära hälften av pojkarna valde 1976 teknik jämfört med mindre än en procent av flickorna. Dessa valde istället språk och ekonomi i större utsträckning. Beträffande val av textil- eller trä- och metallslöjd valde läsåret 1977/78 endast 5 procent av pojkarna och 12 procent av flickorna otraditionellt. Såväl på grundskolans högstadium som vid övergången till gymnasieskolan väljer pojkar oftare än flickor studier som är yrkesinriktade.

Elevernas val av yrkesområde vid praktisk yrkesorientering (pryo) är också mycket könsbundet. En undersökning av skolöverstyrelsen 1972 visar att en femtedel av pojkarna valde industri och hantverk medan nära hälften av flickorna valde hälso- och sjukvård. Situationen kan antas vara densamma idag.

En SCB-undersökning år 1974 visar att skillnaderna i kurs- och ämnesval mellan flickor och pojkar är betydligt större bland elever från arbetarhem än bland elever från tjänstemanna- och akademikerhem. Både flickor och pojkar från akademikerhem väljer huvudsakligen sådana teoretiskt inriktade kurser som håller alla vägar öppna för fortsatta studier. De uppskjuter därmed yrkesvalet till en högre utbildningsnivå. Elever från arbetarhem väljer däremot mer yrkesinriktade tillvalsämnen, varför skillnaden i yrkesval mellan könen märks tidigare. Bland arbetarbarnen väljer flickorna i högre grad teoretiskt inriktade studier än pojkarna.

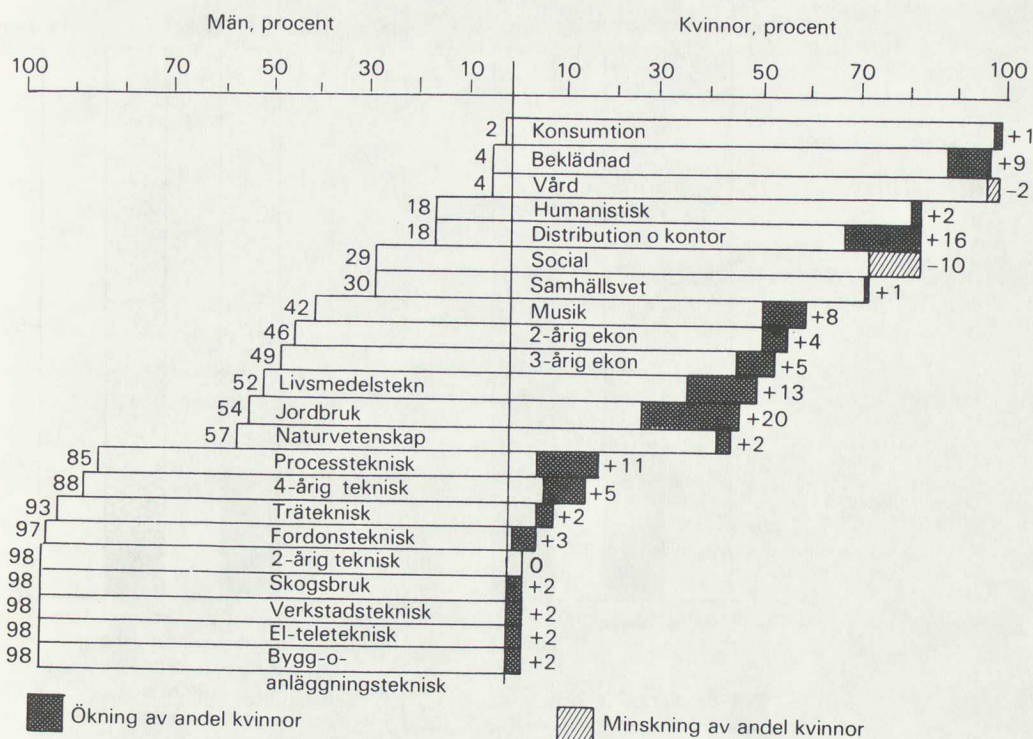
Ovannämnda könsskillnader förändras mycket långsamt. Under 70-talet har inga större förändringar ägt rum.

Skolpersonalen är också mycket ojämnt könsfördelad på ämnen, stadier och funktioner. 1976 var t. ex. mer än 90 procent av alla skolledare män och mer än 99 procent av alla lågstadielärare kvinnor. Kvinnliga lärare dominerar på låg- och mellanstadiet och manliga lärare på högre stadier. Lärare i textilslöjd är uteslutande kvinnor medan lärare i trä- och metallslöjd är män. Skolmåltidspersonalen består nästan enbart av kvinnor medan vaktmästare främst är män.

Gymnasieskolan

Ungefär tre fjärdedelar av grundskoleeleverna fortsätter att studera vid gymnasieskola. Flickor och pojkar går i lika hög grad vidare till fortsatta studier men flickor väljer i något högre grad än pojkarna kortare utbildningslinjer. Denna tendens har snarare ökat än minskat under 1970-talet.

Den sociala bakgrunden är betydelsefull även vid val av gymnasiala studier. Enligt en undersökning av SCB 1973, ett år efter att eleverna lämnat grundskolan, studerade 80 procent av pojkarna och 65 procent av flickorna från akademikerhem vid någon av de 3- och 4-åriga gymnasieskollinjerna. Motsvarande andel bland arbetarbarnen var tolv procent för såväl flickor som pojkar. Arbetarbarnen studerade främst vid de yrkesinriktade tvååriga linjerna, medan akademikerbarnen främst studerade vid sådana linjer som

Källa: SÖ rapport P1 1977:1, SCB statistiska meddelanden U 1978:9

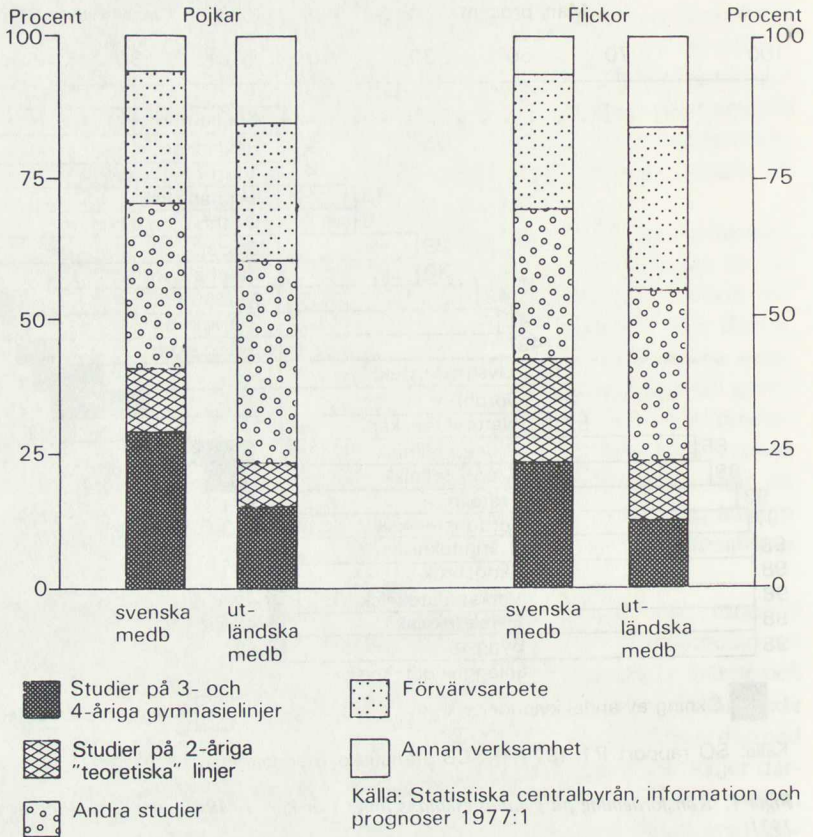
Figur 1. Könsfördelning på gymnasieskolans linjer i årskurs 1, 1977 samt förändring av andelen kvinnor jämfört med 1971.

vanligen byggs på med yrkesutbildning på högskolenivå.

De största könsskillnaderna visar sig i linjeval. Pojkarna väljer främst naturvetenskapliga och tekniska linjer medan flickorna söker sig till traditionellt kvinnliga områden som vård, konsumtion, kontor och distribution, humanistiska och sociala linjer. Höstterminen 1977 utgjorde flickorna över 95 procent bland sökande till vård-, konsumtions- och beklädnadsteknisk linje medan de vid fordons-, skogsbruks-, el- och teleteknisk- samt bygg- och anläggningsteknisk linje utgjorde mindre än 3 procent av de sökande.

Kvinnornas andel har ökat totalt på gymnasieskolans linjer från 46 till 49 procent under perioden. Som framgår av figur 1 har vissa förändringar i linjeval skett under 1970-talet. Andelen kvinnliga sökande till de yrkestekniska linjerna har ökat något under senare år. På de mansdominerade linjerna går tendensen i utjämnande riktning men på mer än hälften av de kvinnodominerade linjerna är tendensen en förstärkning av kvinnodominansen.

Vårterminen 1978 var nio procent av eleverna i grundskola respektive sex procent av eleverna i gymnasieskola invandrare. En stor del av invandrareleverna har språksvårigheter. Färre invandrare än svenska fortsätter att studera efter grundskolan. Könsskillnaderna beträffande studiebenägen-

Figur 2. Verksamhet ett år efter avslutade grundskolestudier för svenska respektive utländska medborgare som slutat grundskolan 1972.

het och utbildningsval går igen bland invandrarna. En större andel av invandrarflickorna börjar förvärsarbete direkt efter grundskolan och en större andel väljer kortare studier än invandrapojkarna.

Högskolan

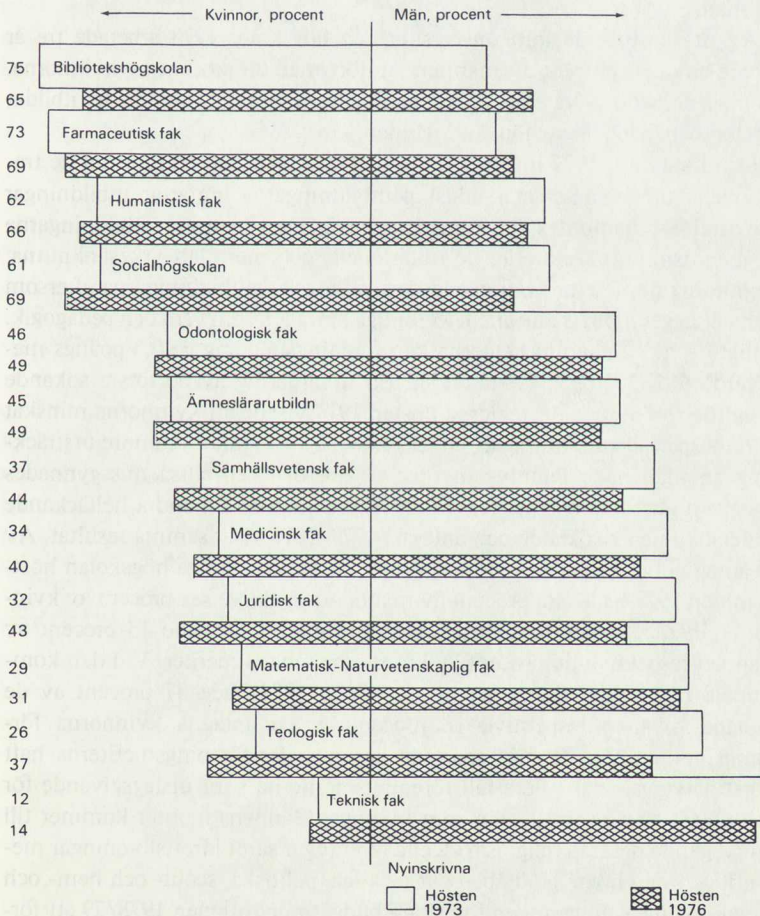
Andelen kvinnor bland nyinskrivna vid universitet och högskolor har ökat med 7 procent under 1970-talet. 1976 utgjorde kvinnorna 48 procent av de nyinskrivna vid universitet och högskolor. Andelen var densamma 1978 bland sökande till den statliga delen av nya högskolan, dvs. det traditionella universitets- och högskoleområdet. Bland sökande till den kommunala delen utgjorde kvinnorna däremot 83 procent. Den kommunala högskolan omfattar bland annat utbildning till sjuksköterska och laboratorieassistent.

Den sociala bakgrunden ger utslag även på högskolenivå. Könsfördelningen är tämligen jämn bland elever från akademikerhem medan kvinnorna är mest underrepresenterade bland elever från arbetarhem. Av de nyinskrivna som uppgett social bakgrund utgjorde elever från arbetarhem 1976 24 procent och elever från akademikerhem 14 procent. I förhållande till sin andel av befolkningen (45 respektive 5 procent) är kategorierna starkt under- respektive överrepresenterade. Proportionen mellan socialgrupperna

har inte förändrats under 70-talet. Andelen arbetarelever har minskat bland nyinskrivna med traditionell behörighet och ökat bland elever med 25:5-behörighet (se nedan), men totalt sett tar förändringarna ut varandra. Elever från högre sociala skikt söker sig främst till högstatusutbildningar som till exempel läkar- och tandläkarutbildning, medan elever från arbetarhem dominerar vid socialhögskola och lärarhögskola.

Med 25:5-behöriga avses elever som är över 25 år och har en sammanlagd arbetslivserfarenhet på mer än fem år (sedan 1977 fyra år). Till de erfarenheter som värderas räknas bland annat vård av egna barn, vilket jämföras med arbetslivserfarenhet. Andelen kvinnor bland 25:5-studerande ökade succesivt från 39 till 52 procent under åren 1969–1976. 1977 ändrades antagningsreglerna till högskolan. Någon heltäckande analys av hur andelen kvinnor förändrats bland intagna på olika linjer eller bland 25:4-or sedan 1977 finns ännu inte. Nedanstående förändringar gäller därför perioden 1973–1976.

Skillnaderna mellan kvinnor och män är markanta vad gäller utbildningsinriktning och -tid. Kvinnorna dominerar bibliotekshögskola, farmaceutisk

Källa: UKÄ-rapport 1975:10, SMU 77:32

Figur 3. Nyinskrivna vid universitet och högskolor hösten 1973 respektive 1976.

och humanistisk fakultet samt socialhögskola, medan männen överväger på samhällsvetenskaplig, medicinsk, juridisk, matematisk-naturvetenskaplig, teologisk och teknisk fakultet. En viss könsutjämning har skett sedan 1973 vad gäller bibliotekshögskola, samt juridisk och teologisk fakultet, medan den traditionella könsinriktningen förstärkts vad gäller humanistisk fakultet och socialhögskola.

Liksom i gymnasieskolan gäller förändringarna främst de mansdominerade utbildningarna. Det är framför allt på de spärrade utbildningarna kvinnorna ökat. Förändringarna är betydligt större än i gymnasieskolan. Fortfarande dominerar männen dock inom de spärrade utbildningarna, vilka ofta är längre och mer kostsamma.

Andelen kvinnor minskar med stigande utbildningsnivå och utgör en minoritet inom forskarutbildningen. Höstterminen 1976 utgjorde kvinnorna 40 procent av dem som avlade grundexamina men bara 24 procent av dem som avlade högre examina. Kvinnor forskar också i mindre utsträckning än män på heltid. En väsentlig mindre andel kvinnor än män har universitetslärtjänst. Professorskåren i Sverige bestod 1979 till cirka 95 procent av män.

Av utexaminerade från universitet och högskolor 1973 arbetade tre år senare cirka 90 procent av männen jämfört med 80 procent av kvinnorna. Kvinnorna hade svårare att få arbetsuppgifter inom det område de utbildat sig för och hade lägre lön än männen.

Den första juli 1977 infördes den nya högskolan, vilken förutom de traditionella universitets- och högskoleutbildningarna omfattar utbildningar som tidigare hänfördes till gymnasial nivå. De tillkomna utbildningarna är genomsnittligt kortare än de traditionella och mer klart yrkesanknutna. Kvinnorna dominerar kraftigt vid de nya högskoleutbildningarna eftersom flertalet ligger inom traditionellt kvinnliga områden som vård och pedagogik. Enligt de nya antagningsreglerna kan föreningsuppdrag ge 0,5 poängs meritvärde utöver arbetslivserfarenhet. En utvärdering av de första sökande enligt de nya antagningsreglerna hösten 1977 visade att kvinnorna minskat på flera spärrade utbildningar, vilket tydde på att kvinnor i mindre utsträckning än män hade föreningsmeriter att åberopa och alltså missgynnades av regeln att föreningsmeriter skulle tillgodoräknas. En andra heltäckande undersökning av sökande och antagna 1977-1978 visar samma resultat. Av de antagna till spärrade utbildningslinjer inom den statliga högskolan höstterminen 1977 hade åtta procent av männen respektive sex procent av kvinnorna åberopat föreningsmeriter. Höstterminen 1978 hade 13 procent av männen respektive tio procent av kvinnorna sådana meriter. Vid den kommunala högskoleutbildningen höstterminen 1978 hade 37 procent av de antagna männen respektive 18 procent av de antagna kvinnorna föreningsmeriter. Vid de hårt spärrade linjerna, där föreningsmeriterna haft störst betydelse, har i flera fall föreningsmeriterna varit utslagsgivande för en dubbelt så stor andel män som kvinnor. Männen meriter kommer till övervägande del från religiösa/ideella föreningar samt idrottsföreningar medan flickorna i högre grad åberopar fackliga, politiska, scout- och hem- och skolaföreningar. Regeringen föreslog i budgetpropositionen 1978/79 att föreningsmeriter inte skall vara poänggrundande från och med antagningen hösten 1980. Riksdagens majoritet avslag emellertid propositionen med

motiveringen att ungdomens föreningsmedverkan är viktig som förberedelse för fortsatta studier och deltagande i samhällslivet. Problemen i det nuvarande systemet borde kunna undanröjas genom en översyn av bestämmelserna. En eventuell ändring av föreningsmeriternas poängvärde borde anstå till dess att mer omfattande erfarenheter av de nya tillträdesreglerna föreligger.

Den satsning på vuxenutbildningen som ingått som ett led i utbildningspolitiken har i hög grad kommit att utnyttjas av kvinnorna. Kvinnorna utgjorde våren 1977 nära 70 procent av de 151 000 deltagarna i *kommunal vuxenutbildning*. Kvinnorna var i regel något äldre än männen och mer benägna att gå yrkesinriktade kurser, medan männen i större utsträckning valde teoretiska studier.

Vuxenutbildningen

Ungefär lika många kvinnor som män deltog i *arbetsmarknadsutbildning* 1976. Könsfördelningen i denna utbildning var lika snedvriden som i ungdomsutbildningen. På kurser som syftade till vårdarbete, kameralt och kontorstekniskt arbete samt servicearbete utgjorde kvinnorna omkring 90 procent medan männen utgjorde omkring 80 procent på kurser inriktade mot administrativt arbete, lantbruks-, skogs- och fiskeriarbete, transport och kommunikationsarbete samt tillverkningsarbete.

Inom *folkhögskolorna* är kvinnorna i majoritet. Hösten 1975 utgjorde kvinnorna 60 procent av eleverna. Kvinnorna var genomsnittligt yngre än männen.

Samma år deltog omkring två och en halv miljon människor i allmänna och prioriterade *studiecirklar* hos studieförbunden, varav ungefär en och en halv miljon kvinnor. Även i studiecirkelverksamheten framgår könsrollsmönstret klart. Kvinnorna dominerar på cirklar i beteendevetenskap, estetiska ämnen, vård och språk medan männen överväger på cirklar i ekonomi, matematik, samhällsvetenskap och teknik.

Omkring 20–25 procent av de anställda i företag, respektive 25–30 procent av de anställda i kommuner och landsting, deltog i *personalutbildning* 1975. Kvinnor deltog i lägre utsträckning än män i utbildningen och invandrare i mindre grad än svenskar. Orsaken härtill var att kvinnor och invandrare fanns inom sådana yrken och arbetsområden som var lågprioriterade i utbildningssammanhang. Deltidsanställda var också underrepresenterade i personalutbildningen.

Mönstret går igen på det statliga området. Män erbjöds utbildning i större utsträckning än kvinnor. Kvinnorna deltog främst i kortare kurser av typ introduktionsutbildning medan männen i högre grad erhöll fortbildning och vidareutbildning. Att detta mönster fortfarande är aktuellt visar de rapporter som myndigheterna årligen lämnar till regeringen.

Enligt en LO-undersökning 1973 utgjorde kvinnorna 20 procent av deltagarna i *fackliga kurser* jämfört med 30 procent av medlemmarna. Kvinnorna var relativt väl representerade på kortare kurser och kurser med grundläggande facklig utbildning men underrepresenterade på längre och mer kvalificerade kurser. En uppföljning 1975 visade snarast ett försämrat deltagande (19 procent av deltagarna och 33 procent av medlemmarna var kvinnor). På de centrala kurserna har kvinnorna dock ökat från tio procent 1971 till 16 procent 1977. På TCO:s centrala vecko- och månadskurser har

andelen kvinnor ökat från 20 till 30 procent under åren 1970 till 1977, då de utgjorde ungefär hälften av TCO:s medlemmar. På SACO/SR:s centrala kurser har andelen kvinnor ökat från 25 procent 1975 till 38 procent 1978, då kvinnorna utgjorde 32 procent av medlemmarna.

Studiestöd

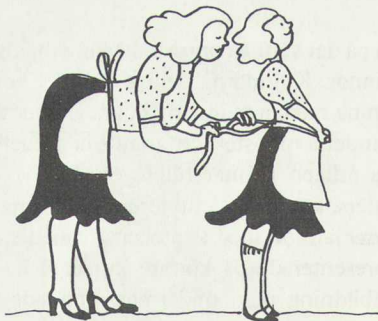
Av de högskolestuderande 1975 var det en mindre andel kvinnor än män som utnyttjade studiemedel. Det var också en större andel kvinnor som enbart utnyttjade den icke återbetalningsskyldiga bidragsdelen. På forskarnivå däremot, utnyttjade kvinnorna i högre grad än männen studiemedel. Kvinnorna finansierade mer än männen sina studier genom makes inkomst. Riksdagen beslöt 1977 att den s. k. makeprövningen vid beviljandet av studiemedel ska avvecklas under en treårsperiod. Detta sker nu successivt genom att fribeloppet höjs.

Särskilt vuxenstöd för längre studier utgår sedan 1976 till vuxna (med minst fyra års förvärsarbete) studerande på grund- och gymnasieskolnivå samt på yrkesteknisk högskola. Andelen kvinnliga studiestödstagare på grund- och gymnasieskolnivå ökade från två tredjedelar vt 1976 till 75 procent 1977/78. Kvinnorna utnyttjar i högre grad än männen endast bidragsdelen. Vuxenstudiestödet är behovsprövat och beräknas efter familjeinkomsten.

Problem och hinder

Skillnaderna mellan män och kvinnor i utbildningshänseende får konsekvenser i arbetslivet. Könsskillnaderna i utbildningsval speglar både tidigare och rådande samhällsförhållanden och värderingar. Trots den formellt lika möjligheten till utbildning och yrkesval finns det informella regler och normer i samhället och utbildningsstrukturen som förhindrar ett fritt val. Här ska kort pekas på några orsakande faktorer och problemområden.

Föräldrarna överför tidigt egna könsroller och värderingar till barnen. Förväntningarna på barnen ställs olika beroende på kön. Ojämn fördelning av

arbetet i hemmet, olika samhälls- och yrkesvillkor, dålig kontakt med skolan och för invandrarnas del språksvårigheter och annan kulturell tradition, är faktorer som kan försvåra att diskussion om könsroller tränger in i hemmen.

Arbetsmarknaden. Den könsuppdelade arbetsmarknaden fungerar som ett mönster för eleverna och styr utbildningsvalen. Utbildningens uppläggning har också anpassats till den rådande yrkesstrukturen och kan därigenom fungera konserverande på könsrollerna.

Massmedierna. Könsfördelningen i samhällslivet liksom massmediernas förstärkning av de traditionella könsrollerna påverkar eleverna. Särskilt har TV och veckopress stor betydelse för ungdomarnas verklighetssyn. Opinions-spridningen i jämställdhetsfrågor har svårt att hävda sig mot den traditionella könsrollsframställningen i massmedia, reklam etc.

Kamrattrycket är betydelsefullt särskilt i de yngre åldrarna då identitetskänslan är svag och könsrollsmönstret starkt. Det är därför viktigt att börja diskutera könsroller och värderingar av manligt-kvinnligt på ett tidigt stadium, från förskolan och uppåt i åldrarna. De ungdomar som väljer otraditionellt måste ges stöd och uppmuntran för att orka stå emot kamrattrycket.

Lärare och skolpersonal, inklusive förskolepersonal, utgör identifikationsobjekt för eleverna. Den sneda könsfördelningen på olika stadier, funktioner och ämnen motverkar ett nytt könsrollstänkande. Personalen har också möjlighet att påverka barnen. Könsrollsfrågorna har idag mycket begränsat utrymme i lärarnas grund- och fortbildning.

Läromedel och läroplan ger ofta dåligt underlag och litet utrymme för könsrolldiskussioner. En del läromedel speglar fortfarande traditionella könsrollsvärderingar. Jämställdhetsfrågorna förvisas till vissa ämnen i stället för att naturligt integreras i varje läroämne.

Utbildningsstrukturen. Traditionella värderingar och brist på förebilder styr från början elevernas val av studievägar. Tidiga linjeval och val av tillvalsämnen har försvårat eventuell senare övergång till ett annat studieområde. Antagningsbestämmelserna på gymnasie- och högskolenivå har inte utformats med syfte att särskilt främja en jämn könsfördelning. Återkopplingen mellan kortare och längre utbildningar i form av påbyggnads- eller flerstegsutbildningar är för närvarande inte tillfredsställande, vilket minskar möjligheten till yrkes- och utbildningsmässig vidareutveckling. Invandrandomens språksituation begränsar deras möjligheter till fortsatta studier.

Kontakt skola-samhälle. Via arbetslivsorientering, studie- och yrkesorientering (syo) samt praktisk yrkesorientering (pryo) ska eleverna lära känna arbetslivet. Dessa samhällskontakter är för närvarande korta och startar sent. Även på detta område begränsas valmöjligheterna av könsbundna intressen och värderingar. Flertalet lärare har också bristande erfarenhet av andra yrkesområden än det egna.

Forskning utgör underlag för bland annat läromedel. Forskning om jämställdhetsfrågor har länge varit ett eftersatt och lågprioriterat område. Denna forskning skulle behöva större resurser och högre status.

Könsfördelningen på forskarnivå tyder på svårigheter att förena forskning

och ett aktivt familjeansvar samt svårigheter för kvinnor att få forskartjänster.

Kvinnliga forskare motverkas ibland av regler för statliga forskningsanslag. En stor del av verksamheten vid universitet och högskolor utgörs av uppdragsforskning eller projektforskning som bedrivs med anslag från riksbanksfonden, enskilda stiftelser med flera. Om t. ex. en forskningsassistent i ett sådant projekt blir föräldraledig så belastas forskningsanslaget med kostnaden för detta på grund av arbetsgivarinträde, utan att någon kompensation ges. I praktiken motverkar detta anställning av yngre kvinnliga forskare i dessa så viktiga sammanhang i början av forskarkarriären.

Vuxenstuderande är beroende av en ordnad barnpassning, och ett studiestöd som gör inkomstförlusterna minimala. Antagningsreglerna för vuxenstuderande är inte heller utformade i syfte att främja en jämn könsfördelning. Inom personalutbildningen satsas i mindre grad på vidareutbildning av kvinnor. Kvinnorna har också svårare att delta i vuxenutbildning på grund av bristen på barnomsorg.

Invandrarkvinnorna har bland annat genom sin kulturella bakgrund speciella svårigheter att få del av utbildningsutbudet.

Vidtagna och föreslagna åtgärder

Förskolan

Försök med könskvoterad förskolläro-utbildning som gynnade manliga sökande startade 1971. En utvärdering av Jämställdhetskommittén 1979 visar att kvoteringen haft viss effekt i initialskedet men att denna efterhand minskat. Med utgångspunkt från den gjorda utvärderingen föreslog Jämställdhetskommittén 1979 regeringen att en målsättning fastställs om 30 procent manliga förskollärare i utbildningen 1985. Samma målsättning föreslogs bli fastställd för fritidspedagogutbildningen. En rad förslag till informations- och rekryteringsåtgärder samt förändrade antagnings- och kompetensbestämmelser för att nå detta mål föreslogs också. Könskvoteringen föreslogs avskaffas från läsåret 1981/82.

Jämställdhetskommittén föreslog 1977 regeringen att ett könsrollspaket för förskolan skulle utarbetas. Socialstyrelsen kommer att behandla könsrollsfrågorna i arbetsplanen för förskolan. Regeringen har 1978 gett Jämställdhetskommittén i uppdrag att framställa en film om barn och könsroller i samband med det internationella barnåret 1979. Vid vissa förskole- och fritidspedagogutbildningar har temadagar om jämställdhet ordnats under de senaste läsåren.

Grund- och gymnasieskola

Skolöverstyrelsens könsrollsprojekt startade 1970 och lämnade fem år senare rapporten "Ett friare val". Rapporten har efter remissbehandling sammanställts till ett jämställdhetsprogram för skolan 1978.

Skolöverstyrelsen har under 1977/78 lämnat förslag till regeringen om ändring av skollag/skolförordning samt ändring av grundskolans läroplan, inklusive arbetslivsorienteringen. Skolöverstyrelsen föreslår bland annat förlängd och styrd pryo, obligatorisk maskinskrivning och teknik, obligatorisk trä- och textilslöjd, ekonomi och barnkunskap i ämnet hemkunskap samt

att tillval på högstadiet endast ska gälla språk och att alternativkurserna bör avvecklas under en femårsperiod.

Jämställdhetskommittén har lämnat synpunkter på förslaget till ny läroplan och bland annat framhållit att praktisk hemkunskap måste starta redan på lågstadiet och fortsätta genom hela grundskolan.

Riksdagen beslöt våren 1979 om en ny läroplan för grundskolan. Inslag i läroplanen som kan främja jämställdheten är följande. Hemkunskapsämnet ska finnas på schemat redan på låg- och mellanstadiet, liksom inslag av

teknikämnet. För elever på högstadiet ska teknikämnet vara obligatoriskt. De ska också ges ökad kunskap om familj och samlevnad i det obligatoriska ämnet barnkunskap. Samgymnastik införes. Skolan måste kunna erbjuda eleverna undervisning i maskinskrivning. Sambandet mellan val av tillvalsämnen och alternativkurser på grundskolan och gymnasieutbildningen förändras, så att möjligheterna att välja gymnasielinje ökar. Könstillhörighet ska ingå bland urvalsgrunderna vid antagning till gymnasieutbildning.

Sedan 1976/77 har försöksverksamhet med styrd pryo och intensifierad syo pågått. Skolöverstyrelsen, Arbetsmarknadsstyrelsen, landsting med flera, har i olika projekt försökt intressera pojkar för vårdirken och flickor för tekniska och yrkestekniska studievägar och yrken. Material för syo på låg- och mellanstadiet har utarbetats. SSA-råden¹ har engagerats i försöksverksamhet inom syo/pryo-området. Jämställdhetskommittén startade hösten 1978 en försöksverksamhet tillsammans med SSA-råden i Blekinge län för att bryta det könsbundna yrkesvalet hos flickor och pojkar. SSA-råden där har gjort upp lokala åtgärdsprogram som kommer att genomföras 1979. Verksamheten kommer att utvärderas av SÖ.

Hemkunskap på låg- och mellanstadiet har prövats. Skolöverstyrelsen har inom ramen för sitt könsrollsprojekt upprättat en checklista för granskning av könsroller i läromedel. Ett fåtal skolstyrelser har anordnat sex- och samlevnadsundervisning, lägerskola i jämställdhet för elever och lärare, föräldradiskussioner, aktiviteter för invandrarföräldrar eller tagit kontakt med

¹ Organ för samverkan mellan skola och arbetsliv med representanter för skolstyrelse, arbetsförmedling samt arbetsmarknadens parter.

förskolor. LO har i sin elevinformation tagit upp familjepolitik och jämställdhetsfrågor. Fortbildning av skolpersonal i jämställdhet och internationell förståelse (JIF) anordnas av fortbildningsavdelningen i Umeå. En statlig utredning, som tillsatts för att undersöka hur man kan öka antalet kvinnliga skolledare, kommer inom kort med sitt betänkande. Jämställdhetskommittén bedriver tillsammans med SSA-rådet i Kiruna kommun ett pilotprojekt för att visa hur utbildning i jämställdhetsfrågor kan ingå i den obligatoriska tvååriga skoledarutbildningen.

Barnomsorgsutredningen har lagt fram förslag till föräldrautbildning i samband med barnets födelse vilket riksdagen fattat beslut om våren 1979. Utredningen kommer i sitt fortsatta arbete att behandla föräldrautbildning för föräldrar med barn i förskole- och skolåldrarna samt föräldrautbildning som når alla i samhället.

I sitt handlingsprogram föreslår Skolöverstyrelsen också försök med könskvotering till gymnasieskolan samt visa lärarutbildningar, förbättrad grund- och vidareutbildning för lärare, samt föräldrautbildning och -information i jämställdhetsfrågor. Betygsutredningen har föreslagit ett kvoteringsystem till gymnasieskola där elever som söker otraditionellt tilldelas extra poäng.

Jämställdhetskommittén initierade 1979 i samråd med SÖ ett projekt "Jämställd skola", där olika jämställdhetsåtgärder koncentreras till en och samma skola i Härryda kommun. Syftet är att inom den nuvarande läroplanens bestämmelser ge exempel på hur jämställdhet kan ingå som en naturlig del i allt skolarbete. Utbildning av personal, yrkesinformation på alla stadier, inventering av läromedel, red-dig-själv-kunskap på lägre stadier och olika pedagogiska metoder för att i undervisningen ta upp jämställdhetsfrågorna ska prövas. Projektet utvärderas kontinuerligt.

Högskolan

Dåvarande Universitetskanslersämbetet utgav i maj 1975 en debattskrift "Jämställdhet i högskolan". Efter remissbehandling sammanställdes Universitets- och högskoleämbetets (UHÄ) handlingsprogram för jämställdhet 1977.

Remissbehandlingen stärkte UHÄ i uppfattningen att de grundläggande problemen hänger samman med utbildningssystemets uppbyggnad. Organisation och traditionella attityder samverkar inbördes för att skapa ojämna villkor. Traditionella värderingar styr kvinnor in på korta och snävt inriktade utbildningslinjer. Dessa linjer innebär i många fall utbildnings- och karriärmässiga återvändsgränder som män ofta undviker på grund av sociala förväntningar. Detta grundläggande mönster måste brytas genom att utbildningssystemet konstrueras så att s. k. "felval" på olika nivåer inte innebär oöverstigliga hinder för vidare utbildning eller för rörlighet på arbetsmarknaden. Universitets- och högskoleämbetet avser därför bl. a. att uppmärksamma förkunskapskravens betydelse, utreda könskvotering till vissa utbildningslinjer, skapa anknytning mellan kortare och längre utbildningar, skapa återkommande utbildningar för kvinnodominerade yrkesområden, utreda om positiv särbehandling är möjlig inom forskarutbildningen samt om det är möjligt att etappuppdelas denna utbildning. Universitets- och högskoleämbetet har uppmanat högskoleenheterna att skapa lokala jämställdhetsgrupper och utforma lokala handlingsprogram.

Riksdagen begärde 1975/76 att regeringen skulle se över frågan om den dubbla ekonomiska belastning som på grund av arbetsgivarinträde drabbar forskningsanslagen då fast anställd personal är sjuk eller föräldraledig. Som tidigare nämnts kan detta missgynna yngre kvinnliga forskare vid rekrytering till anslagsbaserade forskningsprojekt. Riksdagen beslöt 1979 att regeringen till riksmötet 1979/80 redovisar de undersökningar som gjorts för att finna en lösning på problemet och om möjligt lägger fram förslag till riksdagen.

Regeringen har i februari 1979 genom tilläggsdirektiv gett lärartjänstutredningen i uppdrag att utreda frågan. Även de ekonomiska följderna av barnbörd för doktorander ska ses över.

Flera jämställdhetsgrupper hade 1978 bildats vid högskoleenheterna. En del punkter i UHÄ:s jämställdhetsprogram började förverkligas. Riksdagen har för budgetåret 1978/79 anslagit medel för forskning med inriktning mot jämställdhetsfrågor. Dessa medel har fördelats av UHÄ och har använts för att bygga upp en basorganisation för jämställdhetsforskning. Sedan december 1977 arbetar en grupp inom UHÄ med frågor som rör jämställdhet inom forskning och forskarutbildning. Gruppen har bland annat låtit göra en kartläggning av påbörjad och avslutad forskning med anknytning till jämställdhet. Gruppen väntas avge en rapport 1979 med förslag på inriktning av den forskning som bör bedrivas inom området. Vid universiteten i Uppsala, Lund, Göteborg, Umeå och Stockholm har det bildats forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning. Undervisning i könsrollsfrågor förekommer vid flera universitet.

UHÄ utreder för närvarande hur det nya antagningssystemet har utfallit. UHÄ har på förslag av Linköpings universitet begärt förändrad förutbildning för att få fler kvinnor till trä- och metallslöjdläroverutbildningen. 1974 års läroverutbildningsutredning föreslår bland annat en gemensam grundutbildning för lärare och en minskad stadiindelning, vilket kan underlätta för kvinnor, som dominerar på låg- och mellanstadierna, att undervisa på högstadiet. Utredningen föreslår också krav på arbetslivserfarenhet för tillträde till läroverutbildning.

Många vårdskolor rapporterar att man har könsrollsfrågor i undervisningen eller deltar i projektet "fler män till vården". Den statliga utredningen VÅRD 77 föreslår i sitt betänkande hösten 1978 könskvotering till vårdunderutbildningar med sned könsmässig rekrytering, det vill säga där minoritetskönet har mindre än 30 procent av platserna. I en proposition 1979 anger regeringen att försöksverksamhet med positiv särbehandling till vårdunderutbildningar inte bör genomföras med mindre än att motsvarande arrangemang kan komma till stånd för utbildningar med manlig dominans. Regeringen avser uppdraga åt UHÄ att föreslå sådana utbildningar och därefter återkomma med förslag till försöksverksamheter.

Såväl Skolöverstyrelsen som Universitets- och högskoleämbetet och skolstyrelser nämner bristen på barnomsorg som ett allvarligt hinder vid vuxenutbildning. Särskilt kvällsundervisningen orsakar problem för såväl lärare som elever. Av 67 enkätsvar från skolstyrelser rapporterar dock endast en att man begärt medel för barnvaktsservice vid Kommunal vuxenutbildning. Folkhögskolorna nämner problem med att ordna bostad åt elever med barn.

Övrig vuxenutbildning

Ett fåtal folkhögskolor rapporterar att de har kurser eller projekt om "kvinnofrågor" eller "mansrollen".

Andra problem är de begränsade resurserna för uppsökande verksamhet, syo och information, inte minst till invandrargrupper. I sitt handlingsprogram föreslår Skolöverstyrelsen en diskussion mellan samtliga ansvariga för vuxenutbildningen (Skolöverstyrelsen, Universitets- och högskoleämbetet, studieförbund, fackliga organisationer med flera) för en förbättrad jämställdhet på detta område.

På det statliga området har Jämställdhetsförordningen fått positiva konsekvenser för personalutbildningen. I det så kallade Garnisonenprojektet har en särskild vidareutbildning för kontorsanställda skapats. Utbildningsplaneringen har förbättrats genom att man årligen måste redovisa åtgärder och effekter till regeringen. Ett 30-tal myndigheter har nu utbildningsplaner. Studiecirklar i jämställdhet och argumentationsteknik arrangeras på arbetstid. Maskinskrivningskurser för handläggare och jämställdhetsutbildning för chefer har anordnats. Kommunal vuxenutbildning utnyttjas av flera myndigheter för grund- och språkutbildning.

Utredningen om kvinnors situation på den kommunala arbetsmarknaden (KKA-utredningen) har bl. a. kartlagt utbildningssituationen på det kommunala och landstingskommunala området. Ännu har inte så många åtgärder hunnit vidtas. Ett fåtal kommuner har utökat personalutbildningen på områden med många kvinnor, t. ex. åldringsvården. Flera landsting deltar i projektet "Fler män till vården".

Det är svårt att få en heltäckande bild av den privata sektorn men enkätsvar från banker, försäkringsbolag och företag visar att man på flera håll startat åtgärder inom utbildningsområdet. Utbildningsinventeringar har gjorts. Studiecirklar i jämställdhet och argumentationsteknik förekommer liksom vidareutveckling för kvinnor till högre befattningar. Intern pryo på icke-traditionella områden har prövats. Kooperativa Förbundet, som har ett omfattande jämställdhetsprogram, har t. ex. lagt upp särskilda utbildningsprogram för sina industrier och lagt in jämställdhetsavsnitt i personalutbildningen.

Såväl studieförbund och intresseorganisationer som politiska och fackliga organisationer har i allt större utsträckning uppmärksammat jämställdhetsfrågorna i utbildningen. En mångfald aktiviteter (kurser, studiecirklar, program, seminarier, utställningar, böcker, material, barnpassning och ersättning för barntillsyn vid utbildning) har rapporterats. Ett 30-tal kvinno- och ungdomsorganisationer har t. ex. 1974-1978 bedrivit sex- och samlevnadsprojekt för sina medlemmar. Projekten har varit ett led i informationsinsatserna kring den nya abortlagen 1975 och statsbidrag har utgått. Barntillsynsverksamheten börjar byggas ut vid flera kursgårdar och staten samt några organisationer lämnar ersättning för barntillsyn vid kurser. Många organisationer har jämställdhetsprogram som omfattar såväl den reguljära som den interna utbildningen.

Fortsatt jämställdhetsarbete

Den första femårsperioden av 1970-talets jämställdhetsarbete på utbildningsområdet kan beskrivas som ett inledningsskede, karakteriserat av kartläggning, försöksverksamhet och punktinsatser. Under de senaste åren har ett nytt helhetsperspektiv vuxit fram där även pojkarnas val uppmärksammas. Jämställdhetsarbetet har tagit en fastare form med planerade och samordnade åtgärder i konkreta handlingsprogram. Vi är nu inne i den fas då programmen är på väg att genomföras och utvärderas.

Jämställdhet i utbildningen innebär en förändring av såväl kvinno- som mansrollen. Genom utbildningen ska eleverna förberedas för ett delat ansvar och arbete i familj, yrkesliv och samhällsliv. Alla elever, oavsett kön, social eller kulturell bakgrund, ska ges samma reella möjligheter till utveckling. Eleverna ska stimuleras att välja utbildning och sysselsättning efter intresse och förutsättningar och aktivt uppmuntras att ifrågasätta traditionellt könsbundna värderingar. Möjlighet till återkommande utbildning ska finnas senare i livet.

Skolöverstyrelsens och Universitets- och högskoleämbetets handlingsprogram omfattar en mängd åtgärder som leder mot detta mål. En del är på väg att förverkligas men de flesta återstår ännu att genomföra. Förutom åtgärder, som nämnts ovan, krävs fortsatt jämställdhetsarbete på många områden.

Skolöverstyrelsens handlingsprogram måste, i likhet med universitets- och högskoleämbetets, förankras lokalt så att varje skola gör upp ett eget jämställdhetsprogram och har någon eller några jämställdhetsansvariga. Skolstyrelsen i varje kommun bör initiera och följa upp detta arbete. Jämställdhetskommitténs projekt "Jämställd skola" bör kunna fungera som modell för kommunerna.

Lokala skolprogram

Jämställdhet bör ingå i de studie- och planeringsdagar för all skolpersonal som inleder varje verksamhetsår. Gemensamt kan man då lägga upp en planering för jämställdhetsarbetet som också innefattar kontakt med föräldrar, SSA-råd och förskola. SIA-skolans personallagsarbete bör ge goda möjligheter att samordnat ta upp jämställdhetsfrågorna i olika ämnen.

Gemensam planering

I förskolorna borde jämställdhetsarbetet kunna läggas upp på ett liknande sätt. Socialstyrelsen bör utarbeta ett underlagsmaterial. Förskolepersonalen bör också få möjlighet att delta i den fortbildning "Jämställdhet och internationell förståelse" som för närvarande anordnas för skolpersonal.

Förskoleverksamhet

Ämnet hemkunskap måste få en mer central roll i undervisningen genom att ingå obligatoriskt från lågstadiet och ända upp på gymnasial nivå. Ämnet bör huvudsakligen vara praktiskt orienterat men även ta upp sex- och samlevnadsfrågor, jämställdhetsfrågor samt förberedande föräldrautbildning.

Hemkunskap från lågstadiet

Jämställdhet måste ingå som ett obligatoriskt ämne i lärarnas och förskollärarnas grundutbildning, inte som nu vara ett frivilligt tillvalsämne. I ämnet

Läroarbetsutbildning

bör behandlas hur jämställdhetsfrågorna ska tas upp i utbildningens innehåll, pedagogik, metodik med mera.

- Fortbildning** I fortbildningen av lärare och skolpersonal måste jämställdhetsfrågorna prioriteras betydligt mer än idag. Även skolledare, skolstyrelse, länsskolledamöter måste i högre grad intresseras för sådan fortbildning.
- Läromedel** Läromedlen ska i varje ämne och på alla stadier ge ett naturligt underlag för jämställdhetsdiskussioner. Könsdiskriminerande inslag får inte förekomma. Exempel på såväl traditionellt som otraditionellt könsrolls beteende ska tas upp och i vissa ämnen följas av diskussionsfrågor. Skolöverstyrelsens läromedelsnämnd bör göra en samlad temagranskning ur könsrollssynpunkt av olika typer av läromedel, inte bara de så kallade centrala. Granskningen bör ge underlag för konkreta riktlinjer som läromedelsproducenterna bör stimuleras att följa. Könsrollsprojektets checklista kan också vara en utgångspunkt. Läromedel i alla ämnen bör också granskas lokalt med avseende på könsrollsframställningen.
- Aktiv rekrytering** Aktiv rekrytering till utbildningar med könsmässig slagsida är ett sätt att nå snabba resultat. De små förändringar i utbildningsval som hittills uppnåtts och den tid det till synes kommer att ta att förverkliga handlingsprogrammen gör det angeläget att pröva aktiv rekrytering och information, t. ex. ålderssamverkan, otraditionella yrkesinformatörer, information på lägre stadier, könskvotering i ett ingångsskede, förändring av antagnings- och kompetensbestämmelser. Insatserna bör väljas med avseende på sökande- och antagningsituationen.
- I samband med översyn av utbildningar bör myndigheter och utredningar uppmärksamma förkunskapskravens betydelse för jämställdheten samt undersöka möjligheterna att skapa anknytningar mellan kortare ofta kvinnodominerade utbildningar och längre utbildningar.
- Invandrarkvinnor** Inom vuxenutbildningen måste särskilda satsningar göras för invandrarkvinnorna.

Källor

- SOU 1975:43 Kvinnor i statlig tjänst.
 SOU 1977:9 Betygen i skolan.
 SOU 1977:31 Studiestöd, alternativa utvecklingslinjer.
 SOU 1977:52 Forskningspolitik
 SOU 1977:63 Fortsatt högskoleutbildning.
 SOU 1977:92 Utbildning i företag, kommuner och landsting.
 SOU 1978:50 Ny vårdutbildning.
 DsU 1977:2 Mål för lärarutbildning.
 DsU 1977:21 Lärarutbildning
 DsU 1978:2 Arbetslivserfarenhet som ett led i lärares yrkesförberedelse.
 Lärarutbildningens specialiseringsgrad – information från LUT 74.

SOS Levnadsförhållanden:

- Rapport nr 4 Utbildning och studiedeltagande 1974.
 Rapport nr 6 Utveckling och nuläge enligt tillgänglig statistik 1976.
 Rapport nr 9 Invandrarnas levnadsförhållanden 1975.

SCB:

- IPF 1976:6 Social bakgrund och övergång till gymnasieskolans 3- och 4-åriga linjer.
 IPF 1977:1 Trender och prognoser 1977.
 IPF 1977:4 Elevströmmarna genom utbildningsväsendet och utflödet på arbetsmarknaden.
 PM 1977:5 Utbildningsstatistik 1970–1975.
 SMU 1975:21 Utländska elever i gymnasieskolan 1973 och grundskolan 1972.
 1976:47 Elevundersökningar vid universitet och högskola.
 1977:9 Lärare vt 1976 i grundskola, gymnasieskola m. fl. utbildningar.
 1977:21 Kommunal vuxenutbildning 1976/77.
 1978:4 Gymnasieskolan 1977/78.
 1978:5 Gymnasieskolan 1975/76.
 1978:12 Grundskolan 1977/78.
 SMS 1978:8 Förskolor och fritidshem 1977.

Skolöverstyrelsen:

- Rapport PI 1977:3 Hur valde eleverna?
 Förslag till förändring av grundskolans läroplan 1978.
 Ett friare val – jämställdhetsprogram för skolan 1978.
 Pedagogisk rapport nr 36 Umeå 1973.
 Rapport PI 1977:1 Gymnasieskolan 1971–76.
 SYO LM Studie- och yrkesorientering på låg- och mellanstadiet.

- UKÄ – rapport 1975:10 – Jämställdhet i högskolan.
 UHÄ – rapport 1977:4 – Förändring för jämställdhet.
 UHÄ – rapport 1978:6 – Tillträde till högskolan.
 UHÄ – rapport 1978:17 – Aktuell jämställdhetsforskning inom universitet och högskolor.
 UHÄ – rapport 1978:18 – Tillträde till högskolan.

- Socialstyrelsen: H-rapport 5 1977 – Redovisning av samlevnadsprojektet i 29 ungdoms- och kvinnoorganisationer 1974/75 och 1975/76.
 Centrala studiestödsnämnden – Vuxenstudiestödet 1976 och 1977.
 Budgetdepartementet – Inför jämställdheten 1978.

Arbetsmarknadsstyrelsen – Jämställdhetsstatistik 1977.
Riksrevisionsverket – Personalutbildningsfunktionen inom statsförvaltningen 1973.
LO – Fackliga studier, rapport till LO-kongressen 1976.
TCO – Kvinnlig representation inom TCO-området 1970–75.
SIF – Fakta och synpunkter i könsrollsfrågan 1976. Utbildning.
HTF – Förbundsstyrelsens förslag till jämställdhetsprogram för HTF 1977.
ST – Utbildningsstatistik Centrala kurser 1977/78.
KF:s Kvinnoutredning.

Jämställdhetsprogram eller familjepolitiska program från:

SAF, LO, TCO, SACO/SR, SÖ, UHÄ, CFK, FBF, MUF, FPU, m. fl.
Marie-Loise Annerblom: "Könsroller i daghemsmiljö".
Pedagogiska-psykologiska institutionen, Lärarhögskolan Malmö 1978.
Anita Dahlgren: "Två världar – om skillnader mellan unga kvinnor och unga mäns verklighetssyn". CWK Gleerup LUND 1977.
Inga Wernersson: "Könsdifferentiering i grundskolan". Pedagogiska institutionen Göteborgs universitet 1977.
Inga Wernersson: "Försök med könskvotering till förskolläraryr utbildning" samt "Vart tar förskollärare och fritidspedagoger vägen efter examen". Jämställdhetskommittén 1978.
Omkring 400 enkätsvar från myndigheter, organisationer, företag med flera.

3 Arbetslivet

Den könsuppdelade arbetsmarknaden

Omkring fyra miljoner människor finns i dag på arbetsmarknaden, 2,3 miljoner män och 1,8 miljoner kvinnor. Kvinnornas andel av arbetskraften har stadigt ökat under 70-talet även under ekonomiskt svaga år.

1978 fanns 72 procent av kvinnorna och 88 procent av männen i åldrarna 16-64 år på arbetsmarknaden. För tio år sedan fanns bara 55 procent av kvinnorna i arbetskraften. Det är särskilt kvinnor med barn under 7 år som i ökad utsträckning gått in på arbetsmarknaden.

Utländska medborgare¹ har samma förvärvsfrekvens som hela befolkningen. 1978 var det relativa arbetskraftstalet 79 procent för såväl utländska medborgare 16-64 år, som för hela befolkningen i samma åldrar. De utländska flickorna under 20 år och kvinnorna i åldrarna 55-64 år arbetar däremot i högre grad än befolkningen i samma åldrar. I övriga åldersgrupper, liksom bland kvinnor med barn under sju år, är förvärvsfrekvensen lägre än för befolkningen.

Arbetskraften

Tabell 1 Relativa arbetskraftstal^a för män och kvinnor 16-64 år

Årsmedeltal. Hela befolkningen respektive utländska medborgare

	1970	1977		1978	
	bef	bef	utl	bef	utl
Män	87,0	88,6	86,9	87,5	86,0
Kvinnor	59,3	70,6	71,1	72,0	72,8
Kvinnor med barn under sju år	49,7	66,2	63,2	68,5	67,0

Källa: arbetskraftsundersökningarna.

^a Sysselsatta en timme och mer samt arbetslösa i procent av befolkningen.

¹ I Sverige fanns 1977 ca 425 000 utländska medborgare. Under efterkrigsåren har också ca 300 000 utländska medborgare blivit svenska medborgare. I arbetsmarknadsstatistiken redovisas endast utländska medborgare medan personer som har en invandrarbakgrund är betydligt fler. Eftersom de frågor vi här tar upp ofta berör fler än vad som kan utläsas i statistikuppgifterna används i texten ibland ordet invandrare, medan tabellerna enbart anger utländska medborgare.

Sysselsatta

Kvinnornas inträde på arbetsmarknaden har gett en motsvarande ökning av antalet sysselsatta.¹ Hela sysselsättningsökningen under 70-talet, 261 000 personer, består av kvinnor. Alla sysselsatta kvinnor befinner sig dock inte i arbete. Medan antalet sysselsatta kvinnor har ökat med 299 000 under 70-talet, har antalet kvinnor i arbete bara ökat med 173 000 under samma tid. Frånvaron från arbetet har ökat särskilt markant för kvinnor med barn under sju år. Frånvaron på grund av tjänstledighet har också ökat mer för denna grupp än för andra. Mer än hälften av kvinnorna med barn under sju år är frånvarande på grund av tjänstledighet. En orsak är de reformer som genomförts under 1970-talet, dvs. rätten till ledighet vid studier respektive den utökade föräldraledigheten. En annan orsak kan vara bristen på barnomsorg.

Tabell 2 Frånvaro från arbete för män och kvinnor 16-74 år 1978 enligt AKU

	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
			med barn under sju år	
Frånvarande i procent av sysselsatta:	15	18	13	27
<i>Andel frånvaro p. g. a.</i>				
sjukdom	30	28	24	14
semester	52	44	59	27
tjänstledighet m. m. ^a	12	28	15	59
värmpikt/arbetskonflikt	7	0	2	0
Summa	100	100	100	100

^a Här ingår bland annat föräldraledighet.

Det finns fortfarande stora skillnader i sysselsättningsgrad mellan kvinnor i olika geografiska områden eftersom sysselsättningsökningen varit ungefär lika i hela landet. Förvärvsfrekvensen är högst i storstadsområdena och lägst i skogslänen. De regionala skillnaderna är störst i åldersgruppen 55-64 år för både män och kvinnor. Även inom länen finns stora skillnader i sysselsättningsmöjligheter för kvinnor mellan större orter och utpräglade glesbygdskommuner. Som framgår av tabellen är sysselsättningsgraden i större orter hög i hela landet.

¹ Enligt SCB:s definition består sysselsatta både av de som vid mättillfället är i arbete och de som vid detta tillfälle är frånvarande på grund av sjukdom, tjänstledighet och dylikt.

Tabell 3 Relativa arbetskraftstal 1977 i AB, M och O län samt i primära, regionala, och kommuncentra utanför storstadslänen; 16-64 år. Procent

Ålder	Stockholms län, AB län	Malmöhus och Göteborgs och Bohus län, M och O län	Län utom storstadslän		
			Primära centra	Regionala centra	Kommuncentra
<i>Kvinnor</i>					
16-24	71	68	68	65	63
25-44	82	77	78	75	72
45-64	73	64	66	61	60
16-64	77	70	72	68	65
<i>Män</i>					
16-24	70	69	71	74	75
25-44	96	95	96	96	96
45-64	87	89	87	86	86
16-64	88	88	87	88	88

Källa: SOU 1979:24.

Nära hälften av de arbetslösa 1978 var kvinnor. Kvinnornas relativa arbetslöshetstal (andel arbetslösa av arbetskraften) är högre än männens och särskilt drabbade är de unga kvinnorna och invandrarungdomen. Ungdomsarbetslösheten har blivit ett allvarligt problem under 70-talet.

Arbetslösa

Tabell 4 Relativa arbetslöshetstal 1978 enligt AKU. Årsmedeltal

	16-64 år		20-24 år		16-19 år	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Svenskar	2,1	2,4	4,3	4,3	7,1	8,7
Utländska medborgare	4,4	5,5	8,2	8,9	9,1	14,5

Det är särskilt ungdomar utan yrkesutbildning, med enbart grundskoleutbildning eller avbruten gymnasial utbildning som har svårt att få arbete.

Antalet aktivt arbetssökande kvinnor har ökat och kvinnorna utgör nu ungefär hälften av de sökande vid arbetsförmedlingen. Fastän antalet latent arbetssökande kvinnor halverats under 70-talet finns fortfarande en stor dold arbetslöshet bland kvinnor. Enligt AKU ville mer än 50 000 kvinnor

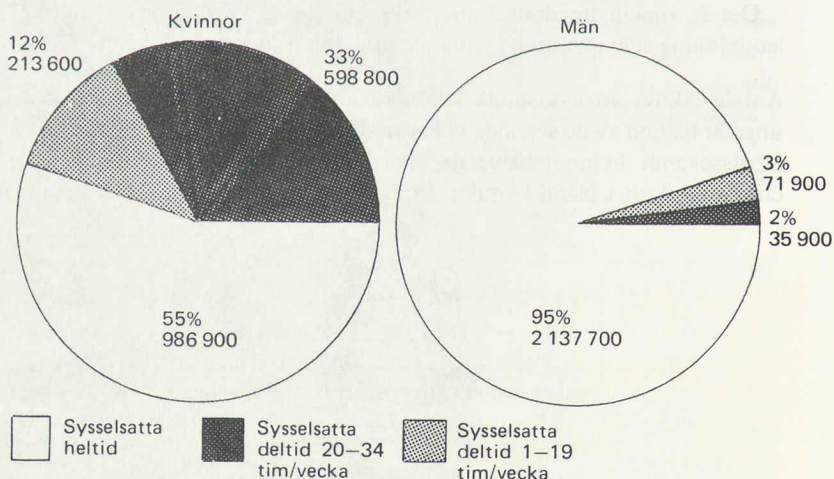
Dold arbetslöshet

arbeta under den vecka de tillfrågades 1978, men sökte inte arbete eftersom "lämpligt arbete" saknades eller barntillsynen inte gick att ordna. En SCB-undersökning från 1975 tyder på att antalet kvinnor som vill börja arbeta är större (omkring 350 000 kvinnor önskade då arbete inom sex månader eller längre fram). Jämställdhetskommitténs undersökning av hemarbetande (se sid 56) visar att cirka 70 procent av de hemarbetande, det vill säga omkring 330 000 kvinnor i åldrarna 20–59 år vill ha förvärvsarbete. Endast en mycket liten del, cirka tio procent, har emellertid kontaktat arbetsförmedlingen.

Arbetstid

Nästan hela sysselsättningsökningen under 70-talet består av deltidarbete. Det är den långa deltiden (20–34 tim/vecka) som ökat medan den korta deltiden har minskat. Under de tre senaste åren har deltidarbetet ökat mer än sysselsättningen vilket innebär att även tidigare heltidsarbetande övergått till deltid. 1978 arbetade nära hälften (45 procent) av kvinnorna deltid, jämfört med fem procent av männen. Nio av tio deltidarbetande var kvinnor. Deltidsarbetet har sedan 1974 ökat särskilt kraftigt bland kvinnor med barn under sju år och är numera vanligast bland yngre kvinnor (25–34 år). Bland småbarnsfäderna är tendensen den omvända, de har i stället längre arbetstid än män i samma åldrar utan barn. Hälften av de deltidsanställda kvinnorna finns inom offentlig förvaltning och en fjärdedel inom handel. Det är framför allt inom hälso- och sjukvårdsarbete, kontorarbete, transportarbete samt bland affärsbiträden som andelen deltidarbete ökat under 70-talet. Mer än hälften av de anställda inom yrkena städare, affärsbiträden, husligt arbete samt hälso- och sjukvårdsarbete var deltidarbete 1977. Hos männen förekommer deltidarbete främst bland de mycket unga och de äldre. Deltidsarbete bland män har under 1970-talet ökat mest i åldersgruppen 55–64 år, beroende på delpensionsreformen. Deltidsarbete är inte lika vanligt bland utländska medborgare.

Figur 4 Arbetstid för sysselsatta 16–64 år enligt AKU 1978

En undersökning av LO 1979 visar att kvinnor i betydligt högre grad än män arbetar på obekväma arbetstider. 86 procent av de nattarbetande respektive 66 procent av de kvällsarbetande är kvinnor. Männerna dominerar i stället bland de skiftarbetande. Det finns också ett samband mellan deltidarbete och obekväm arbetstid. Nästan hälften av landets deltidarbetande arbetar på obekväm arbetstid. De kvinnor som arbetar på obekväma arbetstider har oftare fler barn än andra kvinnor. Obekväm arbetstid är också vanligare bland kvinnor med förskolebarn än andra kvinnor.

Som orsak till deltidarbetet anger kvinnorna, enligt AKU, främst att man är upptagen av eget hushåll eller att man inte vill ha heltid.

Bakom dessa svar döljer sig bland annat den bristande barnomsorgen och den sneda arbetsfördelningen i hemmen. I 80 procent av de hushåll där båda makarna arbetade heltid 1974 svarade kvinnorna för all tvätt, i 70 procent för all matlagning, i 55 procent för all städning, i 53 procent för alla hushållsinköp och i 50 procent för all disk.¹

Bland hushåll med hög förvärvsintensitet i Stockholm 1976 ägnade kvinnorna i genomsnitt 46 timmar per vecka åt hushåll och barn jämfört med 18 timmar för männen. Trots att kvinnorna förvärvsarbetade i genomsnitt 20 timmar mindre per vecka än männen blev deras totala arbetstid inklusive hushållsarbetet längre än männens (73 tim/vecka för kvinnorna respektive 66 tim/vecka för männen).²

Enligt Jämställdhetskommitténs undersökning av hemarbetande och förvärvsarbetande kvinnors hushållsarbete varierar arbetstiderna i hemmet från cirka 20 till 60 timmar i veckan. Förvärvsarbetande kvinnor lägger ner mindre tid än de hemarbetande på hushållsarbete, men skillnaderna är inte så stora. Tio procent av svenska kvinnor gör två fulla arbetsinsatser, en i förvärvslivet och en i det egna hushållet. Varannan kvinna som arbetar heltid ägnar 20 timmar eller mer i veckan åt det egna hushållet. Enligt undersökningen ägnar 20 procent av de samboende eller äkta männen mindre än fem timmar i veckan åt hemarbete. Generellt sett gör de flesta män en insats i hushållet som är mindre än hälften av kvinnans.

Systemutredningens undersökning av faktiska och önskade arbetstider 1974 visade att nära en halv miljon av 3,5 miljoner anställda önskade kortare arbetstid, trots att en nedskärning skulle medföra minskade inkomster. Det var framför allt kvinnorna som önskade kortare arbetstid.

När det gäller yrken och arbetsområden är arbetsmarknaden fortfarande starkt könsdelad. Mer än hälften av de anställda kvinnorna finns på den offentliga sektorn mot endast en fjärdedel av männen. Kvinnorna dominerar särskilt inom hälso- och sjukvård, socialvård och undervisning. Inom tillverkningsindustrin är förhållandet det omvända – där utgör männen tre fjärdedelar av de sysselsatta. Detta speglar dels ett traditionellt könsrollsmönster men också den utveckling som skett under 70-talet. Den offentliga sektorn har ökat medan industrin minskat, vilket gynnat kvinnornas arbetsmarknadsinträde. Nästan hela sysselsättningsökningen under 70-talet

Arbetsområden

¹ SoS Levnadsförhållanden 1976.

² Konsumentverket: Tid och arbete i hushållen. En undersökning av 110 barnfamiljer i Stockholm 1977.

har skett inom fyra traditionellt kvinnliga yrkesområden: hälso- och sjukvårdsarbete inklusive socialvård, kontorsarbete, pedagogiskt arbete och husligt arbete.

De utländska medborgarna skiljer sig markant från svenskarna beträffande arbetsområden. Mer än hälften är sysselsatta inom tillverkningsindustrin jämfört med knappt en tredjedel av befolkningen. Nära hälften av invandrarkvinnorna arbetar inom tillverkningsindustrin mot endast 18 procent av samtliga kvinnor i befolkningen. I övrigt finns invandrarna främst inom näringsgrenar som omfattar serviceyrken av olika slag.

Av de nära 300 yrken som tas upp i folk- och bostadsräkningen (FoB) 1975 var mer än 200 mansdominerade och 70 kvinnodominerade, dvs. mer än hälften av de sysselsatta var män resp. kvinnor. Tre fjärdedelar av kvinnorna fanns koncentrerade till 25 yrken 1970 respektive 30 yrken 1975, inom vilka endast ett fåtal av männen arbetade. Nära hälften (40 procent) av kvinnorna arbetade 1975 inom fyra yrken: sjukvårdsbiträde, affärsbiträde, kontorsarbete och städarbete.

Det vanligaste yrket för invandrarkvinnor är städare. På fjärde plats kommer verkstadsmekaniker, på sjätte plats maskinmontör m. m., och på åttonde plats telemontör/repairatör. Bland utländska män kommer städarbete på åttonde plats. Restaurangarbete är lika vanligt för kvinnor och män bland utländska medborgare. De vanligaste yrkena för män och kvinnor 1975 framgår av figur 5.

En jämförelse mellan arbetskraftsundersökningarna (AKU) 1970–1978 och folk- och bostadsräkningarna 1970 respektive 1975 (FoB), ger en viss uppfattning om könsförändringar i olika yrken under 1970-talet. AKU täcker en längre tidsperiod men redovisar enbart yrkesgrupper. FoB ger en mer detaljerad yrkesredovisning på yrkesfamiljer men förändringar i klassificeringssystemet gör vissa yrkesfamiljer svåra att jämföra.

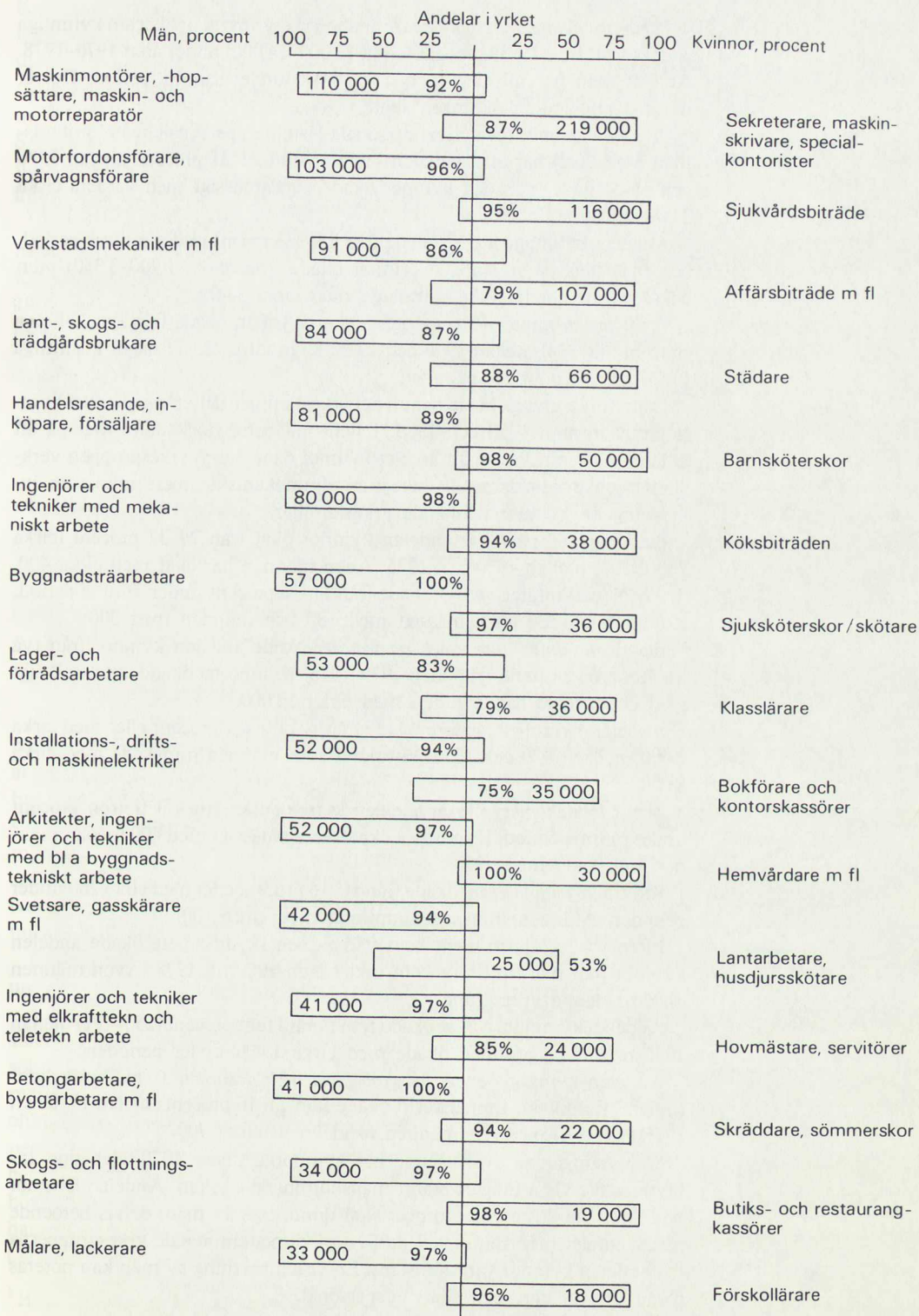
Antalet sysselsatta kvinnor ökade under 1970-talet med cirka 300 000 medan männen minskade med 38 000. Kvinnornas andel av samtliga sysselsatta har därför ökat från 39–44 procent under perioden.

I de kvinnodominerade yrkesgrupperna har andelen kvinnor varit konstant eller minskat med några procentenheter under perioden 1970 till 1978, med undantag för pedagogiskt arbete och annat kontorsarbete (t. ex. stansoperatör, bank-, försäkrings- och resebyråtjänsteman), där andelen kvinnor ökat med cirka fem procentenheter.

Inom området pedagogiskt arbete kan noteras en viss inbrytning av manliga *förskollärare*. Mellan 1970 och 1975 ökade andelen manliga förskollärare från en till fyra procent (43–714). Antalet kvinnliga förskollärare ökade under samma period med cirka 10 000.

Inom hälso- och sjukvårdsarbete kan också en viss inbrytning av män noteras, trots att antalet kvinnor totalt ökat mer än tio gånger så mycket som antalet män. Andelen manliga *sjukvårdsbiträden* ökade från tre till fem procent (cirka 3 000–6 000) och andelen manliga *sjuksköterskor* från en till tre procent (217–1 280) mellan 1970 och 1975.

I de flesta yrkesgrupper som domineras av män har andelen kvinnor ökat med några procentenheter under perioden 1970–1978. Inom flera yrkesgrupper beror detta emellertid mer på att antalet män minskat än att antalet kvinnor ökat.

Figur 5 De vanligaste yrkena för män och kvinnor 1975.

Parti- och detaljhandelsföretagare är den yrkesgrupp som ökat sin kvinnliga andel mest, från 28–39 procent (cirka 12 000–14 000) under åren 1970–1978. Antalet män har minskat med cirka 8 000 under samma period. Det är inom detaljhandeln ökningen skett.

Personalmän med flera (t. ex. personalassistenter, personalchefer, ombudsmän med flera) har ökat andelen kvinnor från 22–31 procent mellan 1970 och 1975. Både män och kvinnor ökade antalsmässigt med vardera cirka 3 000 under perioden.

Andelen kvinnliga *läkare* ökade från 18–23 procent under samma period, beroende dels på att antalet kvinnor ökade (från cirka 1 900–3 350) men också på att antalet män minskade med cirka 3 000.

Andelen kvinnliga *åklagare* och högre polismän ökade från fyra till elva procent (43–134) mellan 1970 och 1975. Kvinnorna ökade något i samtliga juridiska yrken under perioden.

Inom tillverkningsarbete har en del yrkesfamiljer fått en ökad andel kvinnor mellan åren 1970 och 1975. I flera fall beror dock detta mer på att antalet män minskat än att antalet kvinnor ökat. Inom yrkesgruppen verkstads- och byggnadsmetallarbeta samt finmekaniskt arbete märks en inbrytning av kvinnor i följande yrkesfamiljer:

Bland *tandtekniker* har andelen kvinnor ökat från 29–37 procent (cirka 700–1 200) mellan 1970 och 1975. Även männen har ökat med cirka 400.

Andelen kvinnliga *optiker* ökade från 11–16 procent under samma period. Kvinnorna ökade antalsmässigt med 130 och männen med 200.

Bland *maskinmontörer- och reparatörer* ökade andelen kvinnor från två till åtta procent under perioden 1970–1975. Kvinnorna ökade antalsmässigt med cirka 7 000 och männen med cirka 10 000.

Andelen kvinnliga *svetsare* ökade från två till sex procent eller med cirka 2 000 mellan 1970 och 1975, samtidigt som männen minskade med cirka 8 000.

Bland *finmekaniker* ökade andelen kvinnor från åtta till tretton procent under samma period. Kvinnorna ökade antalsmässigt med 400 medan männen minskade med 500.

Kvinnliga *metalliserare* ökade från 10–16 procent eller med cirka 200 under perioden. Männen minskade samtidigt med cirka 100.

Inom yrkesgruppen civilt bevaknings- och skyddsarbete ökade andelen kvinnor från fem till tio procent under åren 1970 till 1978. Även männen ökade i denna yrkesgrupp.

Andelen kvinnliga *poliser* ökade från två till fem procent (250–791) mellan 1970 och 1975. Männen ökade med cirka 1 400 under perioden.

Andelen kvinnor i *övrigt bevaknings- och skyddsarbete* (t. ex. butikskontrollant, trafikvakt, simhallsvakt) ökade från 11–16 procent mellan 1970 och 1975 (988–1 675). Även männen ökade med cirka 700.

Som framgår av ovanstående har kvinnorna under 1970-talet gjort inbrytningar i vissa tidigare starkt mansdominerade yrken. Andelen kvinnor har ökat i de flesta yrkesgrupper som domineras av män, delvis beroende på att antalet män minskat. I de flesta kvinnodominerade yrkesgrupperna har andelen kvinnor varit konstant. En viss inbrytning av män kan noteras bland förskollärare och sjukvårdspersonal.

Kvinnornas löner är fortfarande lägre än männens trots likalönsprincip och låglönesatsningar. Skillnaden har dock minskat under 70-talet. Inom industrin har enligt SCB kvinnornas löner ökat från 80 till 87 procent av männens i arbetargruppen och från 59 till 70 procent i tjänstemannagruppen under perioden 1970–1977. Bland tjänstemän i jämförbara befattningar inom SAFs område har kvinnornas löner ökat från 89 till 95 procent av männens under 1970-talet. Kvinnorna inom LO-SAF-området¹ har ökat sin relativa löneandel från 73–91 procent av männens under åren 1970–1978.

Även inom stat och kommun har kvinnornas relativa löneläge jämfört med männens förbättrats. Inom statstjänstemannaförbundet har kvinnornas löner ökat från 66–80 procent av den manliga medellönen under perioden 1970–1976. Kvinnorna finns emellertid i större utsträckning än männen inom de lägre löneskikten.

Tabell 5 Andel kvinnor inom olika löneskikt. Heltidsanställda 1977^a

Månadslön	Statligt	Kommunalt	Landstingskommunalt
3 999	58	78	87
4 000–4 999	41	41	74
5 000–5 999	26	17	51
6 000–6 999	23	11	32
7 000–	12	10	19

Källa: SoS Kommunal personal 1977 del 1 och 2,
SoS Statsanställda 1977 del 1.

^a 1 mars.

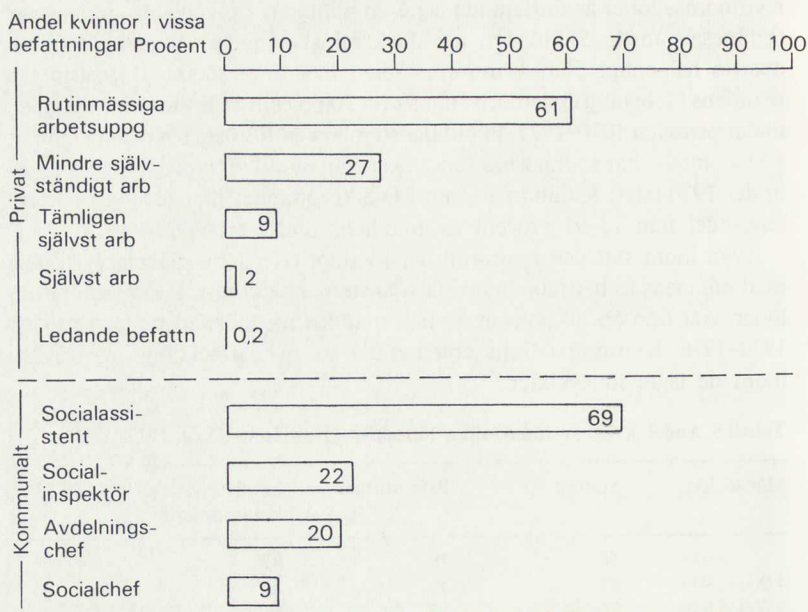
Inom samma arbetsområde finns kvinnorna koncentrerade till de lägre befattningarna medan männen dominerar på befordringstjänster. Utredningar om kvinnor i statlig respektive kommunal tjänst visar också att kvinnorna har mindre självständiga arbetsuppgifter och mindre möjlighet att påverka sin arbetssituation samt mindre befodrings- och utvecklingsmöjligheter än männen.

Olika yrken och arbetsuppgifter är en förklaring till löneskillnaderna mellan könen. Kvinnliga arbetsuppgifter värderas av tradition lägre och har mindre status än manliga. Denna arbetsvärdering ifrågasätts i dag allt mer.

Lönen varierar emellertid även för män och kvinnor med lika arbetsuppgifter.

Lägre genomsnittsålder och utbildningsnivå hos kvinnorna brukar anföras som orsak till detta. Att så inte är hela förklaringen visar en rad undersökningar. En undersökning av SIF 1974 visade att av löneskillnaderna mellan manliga och kvinnliga medlemmar bestod 83 procent av befattningsolikheter, 4 procent av ålderskillnader och 12 procent av skillnader i lönesättning av likvärdigt arbete. Den sistnämnda skillnaden kan inte enbart bero på utbildning eller yrkesverksam tid. Uppföljningsundersökningar av högskoleexaminerade visar att av kvinnor och män med samma utbildning har kvinnorna genomgående lägre lön än männen. Utredningen Kvinnor i statlig tjänst visar också att av kvinnor och män på samma lönenivå har

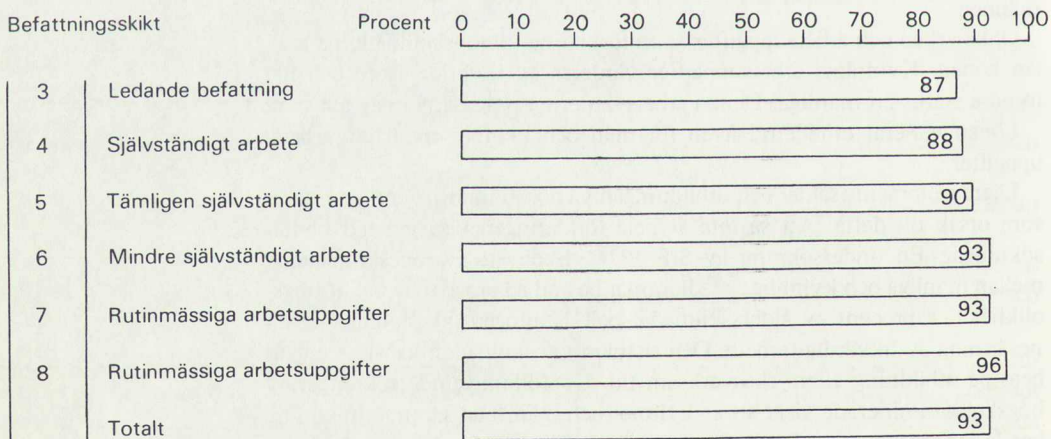
¹ Här ingår också andra branscher än industrin.

Källa: SoS Kommunal personal del 2 1977. Avser 1977
Löner för tjänstemän 1977. SAF.

Figur 6 Andel kvinnor i vissa befattningar.

Kvinnornas medellön om männens = 100

Källa: SAF.

Figur 7 Kvinnornas löneläge 1977 i förhållande till männens i samma befattningsskikt (tjänstemän inom SAF:s område)

kvinnorna högre utbildning. Bortsett från yrkes-, ålders- och utbildningskillnader kvarstår således en löneskillnad mellan könen som inte tycks ha någon saklig grund.

Till följd av att män och kvinnor arbetar inom olika näringsgrenar och yrken skiljer sig arbetsmiljöförhållandena för könen. Kvinnorna utgjorde endast en femtedel av de yrkesskadade 1974. En TCO-undersökning 1975 visar att kvinnorna ändå har allvarliga arbetsmiljöproblem. De kvinnliga TCO-medlemmarna hade de tyngsta jobben och de mest ansträngande och olämpliga arbetsställningarna. Mer än hälften av medlemmarna inom Svenska hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund hade tunga lyft och 34 procent olämpliga arbetsställningar på annat sätt. Mer än en tredjedel av kvinnorna (främst inom den privata sektorn) hade arbeten som innebar upprepade och ensidiga rörelser jämfört med bara 13 procent av männen. Kvinnorna hade också mindre inflytande över arbetstidens förläggning än männen. Datoriseringen inom kontorsarbete har inneburit nya arbetsmiljöproblem för kvinnorna.

En bearbetning av levnadsnivåundersökningen 1974 visar att invandrare har en något sämre arbetsmiljö än svenskar. Skillnaderna i arbetsmiljö är emellertid större mellan könen än mellan svenskar och invandrare. Kvinnorna har i regel en bättre fysisk men sämre psykisk arbetsmiljö än männen. Kvinnorna har mindre rörelsefrihet och mer ensidiga arbetsrörelser medan männen i högre grad utsätts för smuts, buller och tunga lyft. Kvinnor, såväl svenska som utländska, upplever sig mer utmattade efter arbetet än männen.

Arbetsmiljö

Problem och hinder

Kvinnorna har fortfarande lägre förvärvsfrekvens än männen och variationerna är stora mellan olika delar av landet. Det finns ett stort antal kvinnor som önskar arbete men inte söker aktivt. Det finns också många arbetslösa kvinnor, särskilt yngre, som söker men inte får arbete.

Undersökningar visar att de största hindren är bristen på barnomsorg och bristen på "lämpligt arbete". Den kommunala barnomsorgen täcker i dag endast en tredjedel av barnen under åtta år till förvärvsarbetande föräldrar. Med den ökande förvärvsfrekvensen bland kvinnor blir det också allt svårare att ordna barnomsorgen privat. Till följd av barnomsorgsproblem, ojämna arbetsfördelning i hemmen och bristen på goda kollektiva kommunikationer blir kvinnorna mer lokalt bundna än männen och söker i större utsträckning deltidarbete i närheten av hemmet. Könstraditionellt tänkande hos såväl kvinnor som arbetsgivare begränsar antalet aktuella arbetstillfällen. Andra hinder är avsaknad av yrkesutbildning, olämplig eller föråldrad utbildning. Olika krav från kvinnor och arbetsgivare gör att de arbets sökande och de lediga platserna inte passar ihop. Dåligt självförtroende kan också vara ett hinder för att aktivt söka arbete. Majoriteten av de hemarbetande som önskar förvärvsarbete har inte kontaktat arbetsförmedlingen.

Hälften av de förvärvsarbetande kvinnorna arbetar deltid och allt fler

förkortar sin arbetstid. Deltidsarbetet ger kvinnorna en svagare ställning på arbetsplatsen och den egna arbetsförtjänsten blir naturligtvis lägre. Deltidsarbete mindre än 22 timmar i veckan ger sämre sociala förmåner. (För delpension krävs minst 22 timmar per vecka, för permitteringslön 18 timmar, för arbetslöshetsstöd 17 timmar osv.) Deltidsarbetande har mindre möjligheter att ta del av den interna informationen, inklusive den fackliga, och hamnar därför lätt utanför gemenskapen. De har också svårare att hävda sin rätt till personalutbildning, utvecklingsmöjligheter och befordran.

Mycket tyder på att den sneda fördelningen av hemarbete och barnomsorg är de främsta orsakerna till det alltmer ökande deltidarbetet. I stället för att som tidigare stanna hemma medan barnen är små, väljer kvinnorna nu att behålla arbetet med förkortad arbetstid. Samtidigt visar levnadsförhållandeundersökningen 1975 att män med småbarn har längre arbetstid än män i samma åldrar utan barn. Det finns anledning att anta att den fördelning av hemarbetet som då grundläggs försvårar för kvinnorna att senare återgå till heltidsarbete.

Undersökningar visar också att kvinnorna alltjämt står för merparten av hemarbetet och därför har en längre total arbetstid än männen. Det

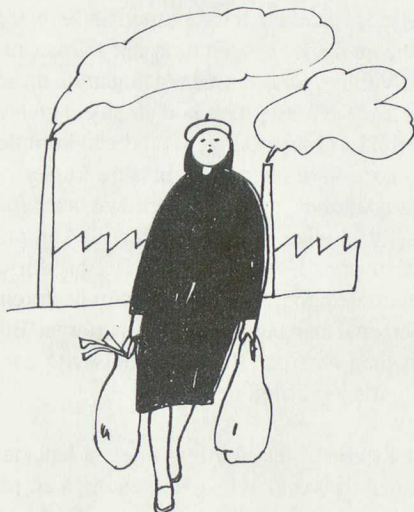
är också kvinnorna som främst utnyttjar rätten till ledighet vid barns sjukdom. Detta dubbla ansvar bidrar till att kvinnorna inte orkar arbeta heltid.

Löneskillnaden mellan kvinnor och män bidrar till att upprätthålla det traditionella könsrollsmönstret. Familjerna ser i de flesta fall till vad som i dagsläget är bäst för familjen i stället för att se till konsekvenserna för kvinnan. Eftersom kvinnan vanligen tjänar minst, blir följden att det i första hand är hon som får avstå från arbetet då barnen kräver vård och omsorg. Detta leder till att kvinnor vid t. ex. skilsmässa ofta befinner sig i ett betydligt sämre läge än männen.

Kvinnorna finns koncentrerade till vissa yrken och arbetsområden som utmärks av låg status, låg lön, små möjligheter till vidareutbildning och befordran. Män har i betydligt högre grad än kvinnor självständiga och beslutande arbeten. Bland män och kvinnor med samma arbetsuppgifter och grundutbildning gör männen en snabbare karriär.

Traditionella värderingar och bristen på förebilder styr in kvinnorna mot

snäva utbildnings- och yrkesval. Lämpliga påbyggnadsutbildningar och andra utvecklingsmöjligheter saknas i de flesta kvinnoyrken. Den nuvarande arbetsvärderingen ger serviceyrken låg status och låg lön. Arbetsorganisationen präglas ofta mer av hierarki och individuella prestationer än av delat

ansvar och gemensamma insatser, vilket missgynnar kvinnor med dåligt självförtroende och dubbelarbete. Den sneda ansvarsfördelningen i hemmen begränsar kvinnornas möjligheter i arbetslivet samtidigt som den möjliggör för arbetsgivaren att ställa krav på männen om övertid, tjänsteresor, fritidsstudier etc.

Erfarenheter från olika försök, till exempel det så kallade Kristianstadsförsöket, Televerkets brytförsök (se nedan) och andra jämställdhetsprojekt visar att en jämnare könsfördelning på arbetsmarknaden innebär fördelar för såväl män som kvinnor. Delat ansvar för hem och arbete ger ökat självförtroende, ekonomiska lättnader och möjlighet till utveckling av hela personligheten. Inbrytningar i otidionella yrken ökar kraven på arbetsmiljöförbättringar och utvecklingsmöjligheter och öppna attityderna till föräldraledighet, arbetstidsförkortning m. m. för män.

Vidtagna och föreslagna åtgärder

Statlig förvaltning

1972 tillsattes en statlig utredning för att kartlägga kvinnornas situation inom den statliga förvaltningen. Utredningens betänkande "Kvinnor i statlig tjänst" 1975 innehöll en rad förslag till jämställdhetsåtgärder. Efter riksdagsbeslut 1976 fastställde regeringen mål och riktlinjer för myndigheternas jämställdhetsarbete i ett cirkulär och en förordning. Myndigheterna ålades att verka för jämställdhet mellan kvinnliga och manliga anställda och att årligen redovisa planerade och vidtagna åtgärder för regeringen. 1977 tillades

Förordning och avtal

i förordningen att myndigheterna om möjligt ska utse person av underrepresenterat kön till företrädare i interna organ samt till uppdrag inom och utom myndigheten. Jämställdhetsavtal har diskuterats men förhandlingar har ännu inte påbörjats på det statliga området.

Årliga planer

Myndigheternas redovisningar har sammanställts bland annat i rapporten "Inför jämställdheten 1978". Åtgärder har främst inriktats på utbildning och rekrytering. Vanligt förekommande åtgärder är anställningsannonser som uppmuntrar underrepresenterat kön att söka, översyn av introduktionsrutiner, fastare utbildningsplanering, utökad och kompletterande utbildning för lågavlönade, jämställdhetsinslag i interna kurser och chefsutbildning, studiecirklar i jämställdhet, maskinskrivningskurser för handläggare, delegering av mer självständiga arbetsuppgifter till kontorspersonal, arbetscirkulation och intern pryo i utvecklande syfte, brytförsök, information om jämställdhet, föräldraledighet, deltid m. m. Studiecirkelmateriel i jämställdhet för statlig personal har tagits fram av parterna. En miljon kronor har anslagits för särskilda åtgärder i jämställdhetssyfte som inte ingår i myndigheternas ordinarie verksamhet.

Garnisonen

Flera större försöksprojekt har startats. I det så kallade Garnisonsprojektet fick kontorspersonal i utvecklande syfte genomgå en påbyggnadskurs i förvaltningskunskap med utredningsmetodik, praktiskt utredningsarbete och träning i självförtroende. En del myndigheter försöker också ta vara på hur kurser inom det allmänna utbildningsväsendet kan användas inom personalutbildningen i jämställdhetssyfte.

Brytförsök

Televerket har bedrivit en tvåårig försöksverksamhet "BRYT" med särskilda informations- och rekryteringsinsatser för att förmå underrepresenterat kön att söka vissa könsdominerade befattningar. Erfarenheterna utnyttjas i nya brytförsök inom fem myndigheter 1977-1979.

F 18

Försök att stimulera kvinnor att söka högre tjänster (över lönegrad F 18) har inletts inom tio myndigheter. Verksamheten samordnas av statens arbetsmarknadsnämnd (tidigare statens personalnämnd) i kontakt med Jämställdhetskommittén.

En rad befälskarriärer inom försvaret har öppnats för kvinnor. Fortsatt arbete bedrivs för att se hur kvinnor på sikt ska få anställning i det militära försvaret på samma villkor som män.

Resultatet av jämställdhetsåtgärderna inom statsförvaltningen utvärderas under 1979 och regeringen kommer 1980 att redovisa erfarenheterna för riksdagen.

Statliga företag

Även vid de statliga företagen har jämställdhetsgrupper bildats och jämställdhetsfrågor behandlats vid kurs- och konferensverksamhet. Vid LKAB i Kiruna finns till exempel sedan 1973 en jämställdhetsgrupp som i samarbete med Jämställdhetskommittén, arbetsförmedling och skola genomfört olika informations-, utbildnings- och rekryteringsåtgärder för att rekrytera kvinnor till manliga yrken. Kabi-gruppens jämställdhetsgrupp har utarbetat ett handlingsprogram med åtgärder som studiecirklar i jämställdhet, gruppdynamik

och argumentation, speciella aktiviteter för invandrarkvinnor, utställningar och boklådor.

Kommunal förvaltning

Svenska kommunförbundet och landstingsförbundet tillsatte 1976 en utredning för att kartlägga kvinnornas situation på den kommunala arbetsmarknaden (KKA-utredningen). 1977 utfärdade förbunden ett kommunalt jämställdhetscirkulär, i vilket man uppmanade kommuner och landsting att vidta aktiva åtgärder för att förbättra jämställdheten. Förhandlingar om ett jämställdhetsavtal på det kommunala området pågår för närvarande.

Cirkulär och avtal

KKA-utredningens rapport 1978 visar samma mönster som utredningen om kvinnor i statlig tjänst. Kvinnor i kommunal tjänst arbetar inom ett begränsat antal yrken främst inom vård- och kontorsområdet. De har mer underordnade befattningar, lägre löner och mindre befordringsmöjligheter än männen.

KKA-utredningen

Rapporten visar också att endast ett fåtal kommuner och landsting har vidtagit åtgärder för att förbättra jämställdheten. Tio landsting hade våren 1978 inrättat jämställdhetskommittéer eller motsvarande. Hösten 1978 hade ett 30-tal kommuner jämställdhetsorgan. Några har vidtagit personalpolitiska åtgärder som t. ex. rekrytering av män till barnomsorg och åldringsvård, utökad personalutbildning för kvinnor och möjligheter för kontorister att gå vidare till assistent- och handläggartjänster. Jämställdhetskommittén i Stockholms kommun har utarbetat en verksamhetsplan för jämställdhetsarbetet som innebär att varje förvaltning ska upprätta jämställdhetsprogram.

Jämställdhetskommittén i Örebro kommun arbetar för ökad jämställdhet på hela det kommunala fältet och vill beakta jämställdhetskraven i samhällsplanering, boendeplanering etc. Ersättning för barntillsyn vid sammanträden har genomförts eller diskuterats i flera kommuner och några landsting.

Inom landstingsförbundet har man utarbetat ett mer könsneutralt psyso-material än tidigare för vårdområdet. Flera landsting deltar i projektet Fler män till vården, i vilket man genom informations-, utbildnings- och

Fler män till vården

rekryteringsåtgärder försöker intressera män för vårdrket. Projektet leds av en arbetsgrupp med representanter för AMS, SÖ, landsting och fackliga organisationer.

Kommunal
jämsälldhets-
kommitté

KKA-utredningen lämnar i sin rapport ett antal konkreta förslag till åtgärder. Man föreslår också att en central kommunal jämsälldhetskommitté bildas med ansvar för hela det kommunala verksamhetsområdet. Kommittén ska inte behandla sådana kommunala arbetsmarknadsfrågor som regleras i avtal.

Checklista

Jämsälldhetskommittén anordnade i november 1978 i samarbete med svenska kommunförbundet en konferens för landets kommunala jämsälldhetsorgan. Efter konferensen sammanställdes en checklista för kommunalt jämsälldhetsarbete, med tips på åtgärder som kan vidtas av olika kommunala förvaltningar.

Privata sektorn

Avtal

Överenskommelse om åtgärder för jämsällldhet mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden träffades 1977 mellan dels SAF-PTK och dels SAF-LO. Avtalen syftar till att skapa likvärdiga anställnings-, utbildnings- och befordringsmöjligheter för kvinnor och män samt att upprätthålla principen om lika lön för likvärdigt arbete. En särskild nämnd, SAF/PTK-nämnden har också inrättats på tjänstemannasidan för att stimulera, stödja och följa upp jämsälldhetsarbetet i företagen. Nämnden fungerar också som skiljenämnd i tvistefrågor rörande avtalet. 1977 slöts också ett jämsälldhetsavtal mellan Kooperationens förhandlingsorganisation och LO.

Jämsälldhetsfrågor kan också regleras i medbestämmandeavtal. Sådana finns för närvarande på det statliga och det kooperativa området. I mars 1978 träffades medbestämmandeavtal mellan statens avtalsverk respektive TCO-S, SF och SACO/SR. I mars 1979 har medbestämmandeavtal träffats mellan statens förhandlingsorganisation och LO/PTK samt mellan Kooperationens förhandlingsorganisation och LO/PTK.

Många försöksverksamheter har bedrivits inom den privata sektorn. Följande projekt hör till de mer uppmärksammade.

Kvinnor i traditionellt
manliga yrken

Arbetsmarknadsverket har i samarbete med företag, fackliga organisationer och kommuner bedrivit försöksverksamhet i sex län för att intressera kvinnor för traditionellt manliga yrken inom industrin. Försöksverksamheten initierades av dåvarande jämsälldhetsdelegationen och startade 1973 i Kristianstads län. Arbetsförmedlingen inbjuder hemarbetande och arbetssökande kvinnor att delta i informationsmöten och studiebesök på företagen. Kvinnorna erbjuds sedan ytterligare information och praktik genom så kallade ALU-kurser. Praktiken har i många fall lett till anställning i ett typiskt manligt jobb. Verksamheten har utvärderats av Rita Liljeström i SOU 1976:71 "Roller i omvandling". Kristianstadmodellen ingår numera i AMS reguljära verksamhet.

Projekt om sex
timmars arbetsdag

Hösten 1975 initierade dåvarande jämsälldhetsdelegationen en försöksverksamhet med sex timmars arbetsdag vid Husqvarna AB i Jönköpings län.

De anställda fick möjlighet att förkorta sin arbetstid till sex timmar med motsvarande löneminskning. De var garanterade att kunna återgå till heltid. En rapport från försöksverksamheten 1978 visar att deltagandet blev mindre än väntat, bland annat beroende på lågkonjunktur och anställningsstopp samt att försökspersonerna i regel fick byta arbetsplats. Främst kvinnor med minderåriga barn valde förkortad arbetstid liksom en del invandrarfamiljer, som genom att arbeta var sitt skift själva kunde ta hand om sina barn. Arbetsorganisationen visade sig svår att förändra vid löpande arbetsprocesser.

Jämställdhetskommittén startade i samarbete med Volvo Bergslagsverken i Köping 1977 en försöksverksamhet som kan sägas vara en utveckling av Kristianstadsprojektet. Syftet är att kvinnliga verkstadsarbetare genom praktisk och teoretisk utbildning ska kunna få mer kvalificerade arbetsuppgifter. 17 kvinnor har med bibehållen lön fått en skraddarsydd ettårig teoretisk utbildning i gymnasieskolans regi. Under hösten 1978 praktiserade de på traditionellt manliga arbeten och 1979 har de erhållit nya mer kvalificerade befattningar. En omfattande utvärdering av projektet påbörjades 1979, där man ska undersöka effekterna på företagets organisation, attitydförändringar bland arbetstagarna samt effekter på kvinnornas personliga levnadsförhållanden.

En liknande satsning pågår i Ludvika i länsarbetsnämndens regi, där 15 kvinnor påbörjat en maskinteknisk gymnasieutbildning på tre terminer. Det är kvinnor som arbetar inom ett flertal industrier i området.

Kooperativa förbundet tillsatte 1973 en utredning om kvinnorepresentationen inom konsumentkooperationen. Utredningen har kartlagt situationen för såväl anställda som förtroendevalda. 1976 lämnade utredningen förutom rapport och handlingsprogram ett omfattande åtgärdsförslag. En särskild jämställdhetsdelegation utsågs 1977. Ett flertal informations- och utbildningsåtgärder har vidtagits och försöksverksamhet bedrevs 1978 vid KFs industrier för att förbättra kvinnornas situation. Delegationen räknar med att genomföra cirka 40 av de 68 åtgärdsförslagen till 1980 då en slutlig utvärdering ska ske.

Den partsammansatta JA-nämnden (Nämnden för jämställdhet i arbetslivet) med ledamöter från SAF och PTK bedriver sedan oktober 1978 försöksverksamhet med olika jämställdhetsåtgärder vid nio företag. Försöksverksamheten beräknas pågå i två år. Nämnden kommer under 1979 att genomföra en enkätundersökning för att utvärdera effekten av jämställdhetsavtalen. Nämnden avser också att utarbeta informationsmaterial om jämställdhet.

För att förverkliga intentionerna i sitt jämställdhetsavtal har LO utarbetat ett omfattande åtgärdsprogram med förslag till riktlinjer hur jämställdhetsarbetet kan bedrivas när det gäller personalplanering, rekrytering, introduktion, arbetsorganisation och arbetsmiljöfrågor. Programmet har förts ut till förbunden och de lokala fackliga organisationerna.

Ett aktivt jämställdhetsarbete har därmed kommit igång på olika områden. Jämställdhetskommittéer har tillsatts. Försöksverksamhet med bland annat

Vidareutbildning av kvinnliga verkstadsarbetare

Kooperativa förbundet

SAF/PTK-nämnden

LO

speciella yrkesutbildande insatser för kvinnor har inletts på en rad företag och planeras på andra. Program och studiematerial kring jämställdhetsfrågorna har utarbetats. Åtgärder som strider mot andan i avtalet när det gäller annonsering och anställning har uppmärksammats och påtalats.

Hela arbetsmarknaden

AMS

Arbetsmarknadsstyrelsens jämställdhetsprogram 1977 visar hur verket arbetar för jämställdhet på arbetsmarknaden. En central jämställdhetsgrupp finns på AMS och på varje distriktskontor samordnar en tjänsteman jämställdhetsarbetet. Arbetsförmedlingen har intresserat ett 15-tal kommuner att anställa beredskapsarbetare för uppsökande verksamhet bland invandrarkvinnor och -ungdomar.

Regionalpolitiken som syftar till att stödja företagsetablering i regioner med låg sysselsättning, har underlättat för kvinnor att få arbete och även använts som instrument för att främja jämställdheten. Sedan 1974 gäller som villkor för statligt lokaliserings-, utbildnings- och introduktionsstöd att minst 40 procent av de arbeten som skapas ska förbehållas vardera könet. En utvärdering av AMS 1979 visar att andelen kvinnor i de företag som erhållit lokaliseringsstöd ökat från 17 till 22 procent under perioden 1974 till och med 1978. Regeringen föreslår i budgetpropositionen 1978/79 att könskvoteringen utökas till att gälla även regionalpolitiskt sysselsättningsstöd.

Från och med sommaren 1978 får försök med AMU-utbildning ske för anställda som vill utbilda sig till yrken dominerade av det motsatta könet. AMS och SÖ har i februari 1979 antagit ett särskilt jämställdhetsprogram för arbetsmarknadsutbildningen som syftar till att dels underlätta för kvinnor att delta i utbildningen, dels ändra könsfördelningen inom olika yrken. Vid urval till AMU ska underrepresenterat kön prioriteras. Vid uttagning till bristyrkesutbildning ska prioritering dock i första hand ske med hänsyn till förekomsten av arbetslösa.

Jämställdhetsbidrag har utgått sedan 1974 till arbetsgivare som anställer och utbildar personer till vissa otraditionella yrken. Riksdagen beslöt våren 1979 att bidraget höjs till 20 kronor per timme i samtliga län från och med 1 juli 1979 samt att villkoret att det på orten ska föreligga svårigheter att rekrytera arbetskraft till det yrket utbildningen avser, slopas.

Utbildningsbidrag för permitteringshotad personal, den så kallade 25-kronan, har under 1978 fått användas för utbildning i bland annat jämställdhet. Jämställdhetskommittén har lämnat medel för framställning av kursmaterial till SAF/PTK-nämnden, TBV och Brevskolan för denna utbildning.

Fackförbunden

Inom fackförbunden pågår ett aktivt jämställdhetsarbete. Studiecirklar och kurser i jämställdhet arrangeras, jämställdhetsgrupper har bildats lokalt och valberedningar har uppmärksammats på den låga kvinnorepresentationen. Samtliga centrala fackliga organisationer liksom flera fackförbund har upprättat jämställdhetsprogram. Åtgärder inom personalpolitik, lönepolitik, arbetsmiljö har diskuterats. Som tidigare nämnts har det under 70-talet förts en solidarisk lönepolitik av de fackliga organisationerna som lett till att kvinnornas löner ökat i relation till männens under perioden.

Delegationen för arbetstidsfrågor (DELFA) och Arbetslivscentrum utreder för närvarande arbetstidsfrågor. 1974 enades regering och löntagarorganisationer om att det långsiktiga målet för arbetstidsreformer var 30-timmarsvecka och att takten och inriktningen i första hand ska bestämmas av arbetsmarknadens parter. TCO-S kommer att ta upp frågan i förhandlingarna 1979/80. DELFA tillsattes 1974 för att samordna utredningsarbetet. 1977 gav LO och TCO Arbetslivscentrum i uppdrag att undersöka bakomliggande orsaker till det ökande deltidarbetet. Projektet planeras vara klart 1980-81.

AMS och Jämställdhetskommittén startade hösten 1978 en landsomfattande kampanj för att informera om deltidarbetandes rättigheter och sociala villkor. Informationskampanjen är en av de åtgärder Jämställdhetskommittén föreslog regeringen med anledning av utredningen om de deltidanställdas villkor (SOU 1976:6). Andra åtgärder som kommittén föreslog var att arbetsgivare skulle bli skyldig att före nyanställningar erbjuda redan anställda med deltidarbete mer arbete. Vidare föreslogs att en anställd som har lön endast för arbetad tid garanteras rätt till permitteringslön om han/hon inte bereds arbete i den utsträckning som tidigare varit normalt i anställningen. Dessa förslag skall prövas av kommittén för översyn av anställningsskyddslagstiftningen.

Med den nya semesterlagen avskaffades också orättvisor mot de deltidarbetande, i och med att semesterrätten räknas per arbetad timme, oavsett arbetets förläggning i tiden. Detta var ett annat av de framförda kraven. Förslaget till ny arbetslöshetsförsäkring innebär tillgodoseende av ytterligare ett av kommitténs krav. Den som blivit arbetslös från ett deltidarbete, som han/hon av arbetsmarknadsskäl tvingats acceptera, men som velat ha heltidsarbete skall få arbetslöshetsersättningen beräknad efter detta.

Från och med 1979 har en lag införts som ger småbarnsföräldrar rätt att förkorta sin arbetsdag till tre fjärdedelar av normal arbetstid till dess barnet är åtta år. Föräldrarna har rätt att när som helst med viss varseltid återgå till heltid. Ingen ersättning för inkomstbortfall utgår. Statligt anställda har redan denna rättighet som gäller tills dess barnet är tolv år.

Den 1 juli 1978 infördes en ny arbetsmiljölöslagstiftning som innebär att alla särbestämmelser för kvinnor, till exempel tidigare förbud att arbeta under jord, nu upphör. Kvinnor behåller dock rätten till ledighet vid amning. Arbetarskyddsstyrelsen kan utfärda förbud mot visst arbete för vissa riskgrupper, till exempel gravida kvinnor. I förarbeten till arbetsmiljölagen sägs att kvinnor som på grund av havandeskap inte kan utföra sitt ordinarie arbete i första hand ska omplaceras inom arbetsplatsen. Arbetarskyddsstyrelsen avser emellertid inte att utge några speciella föreskrifter beträffande omplacering vid havandeskap. I stället kommer risker för gravida och foster i olika arbetsmiljöer att framhållas i styrelsens fortlöpande författningsarbete beträffande olika arbetsmiljörisiker.

Riksdagen beslöt våren 1979 med anledning av en proposition att gravida kvinnor med fysiskt ansträngande arbetsuppgifter får rätt till omplacering under de två sista graviditetsmånaderna. Då omplacering ej är möjlig ska kvinnan efter prövning kunna få havandeskapspenning (motsvarande sjukpenning) från och med 60:e till och med 11:e dagen före beräknad förlossning. De sista tio dagarna förutsätts alla kvinnor använda föräldrapenning. Rätten

Arbetstid

Arbetsmiljö

till havandeskåpspenning gäller enbart fysiskt ansträngande arbeten, inte t. ex. arbetsmiljöer där risk för fosterskador föreligger.

Lag om jämställdhet

Jämställdhetskommittén lämnade 1978 ett betänkande med förslag till lag om jämställdhet mellan män och kvinnor i arbetslivet. Förslaget innebar förutom förbud mot könsdiskriminering att alla arbetsgivare skulle vara skyldiga att vidta aktiva åtgärder för jämställdhet. Ett jämställdhetsombud föreslogs ombesörja lagens efterlevnad. Arbetsgivarorganisationen SAF och de fackliga huvudorganisationerna LO och TCO ställde sig negativa till en lag av denna typ.

I mars 1979 lade regeringen en proposition till riksdagen som i huvudsak byggde på kommitténs betänkande. Regeringen tog dock hänsyn till remissopinionen och arbetsmarknadens parter tillförsäkrades ett ökat inflytande över jämställdhetssträvandena. På de områden av arbetsmarknaden där jämställdhetsavtal redan finns skulle det bli en uppgift för arbetsmarknadens parter att övervaka jämställdheten. För arbetsmarknaden i övrigt skulle de motsvarande uppgifterna handhas av ett jämställdhetsombud och en jämställdhetsnämnd. Riksdagsmajoriteten stannade emellertid i juni 1979 för en lag som enbart innebar förbud mot könsdiskriminering och överlät åt arbetsmarknadens parter att svara för det aktiva jämställdhetsarbetet. Riksdagen sade alltså nej till det kompletterande jämställdhetsarbete som skulle ankomma på jämställdhetsombudet och jämställdhetsnämnden. Lagen träder i kraft den 1 januari 1980.

Hemarbetande

Under 1978 påbörjades inom Jämställdhetskommittén en omfattande utredning om hemarbetande kvinnor. Antalet huvudsakligen hemarbetande i åldrarna 20–59 år utgjorde då närmare en halv miljon. En enkät har utsänts till ett urval på 7 500 av samtliga kvinnor i åldrarna 20–59 år, det vill säga såväl hemarbetande som förvärvsarbetande. Av de hemarbetande arbetar ungefär en tredjedel som kommunala eller privata dagmammor och som medhjälpare i egna företag. Andra uppgifter kan vara vård av äldre i hemmet eller legoarbeta. Hälften av de hemarbetande är över 40 år, har mindre än åtta års grundutbildning och bor relativt ofta på orter med låg förvärvsfrekvens. Utredningens syfte är att utgöra underlag för förslag och åtgärder som kan förbättra de hemarbetandes situation och deras möjligheter att förverkliga sin rätt till arbete. Då en mycket stor del av svenska kvinnor är deltidsarbetande tar utredningen också upp frågan i vilken utsträckning hushållsarbetet och barn tillsynen påverkar kvinnors val av arbete och arbetstider. Utredningen ska läggas fram hösten 1979.

Fortsatt jämställdhetsarbete

För att uppnå jämställdhet mellan män och kvinnor i arbetslivet krävs en mängd åtgärder på skilda områden.

Målen

- Rätten till arbete måste tillkomma män och kvinnor i samma utsträckning och på lika villkor. Det kräver samordnade åtgärder inom främst eko-

nomisk politik, samhällsplanering, näringspolitik, arbetsmarknadspolitik, utbildningspolitik och regionalpolitik för att möta kraven från kvinnor och ungdomar på fler arbetstillfällen och jämnare spridning över landet. Det kräver också insatser från arbetsmarknadsparterna, bland annat för att minska skillnaderna i arbetstid och lön mellan könen.

- Kvinnornas arbetsmarknad måste vidgas. Det kräver åtgärder på såväl arbetsmarknads- som utbildningsområdet. Studie- och yrkesval måste baseras på en avvägning mellan individuella anlag och utbudet av arbete – inte på traditionella uppfattningar om vad som är ”manligt” och ”kvinnligt”. En traditionell könsbunden yrkesinriktning kan vara ett betydande praktiskt hinder för att få arbete, särskilt på orter där arbetsutbudet är ensidigt och begränsat. Arbetsgivare och arbetsförmedlingsorgan måste anstränga sig att rekrytera underrepresenterat kön till befattningar med ojämn könsfördelning.
- Alla arbeten ska stå öppna för både kvinnor och män. Det kräver att arbetsmiljön förbättras. Fysiska och psykiska hinder i arbetsmiljön för ett fritt val måste så långt möjligt undanröjas. Genom tekniska anordningar kan de flesta arbetsplatser göras tillgängliga för alla.
- Arbetsvillkoren måste anpassas så att både män och kvinnor i alla arbeten ska kunna förena förvärvsarbete med hemansvar. Mäns rätt att ta ansvar för sina barn, på samma villkor som kvinnor, måste accepteras och stimuleras. Det kräver ofta förändringar i arbetstidens förläggning och i kraven på övertid, reell möjlighet till föräldraledighet och deltid också för män. Arbetsorganisation och arbetsformer måste också anpassas till att deltidsarbetande har samma rätt till personalutbildning, utveckling i arbetet och befordran som heltidsarbetande.
- Diskriminering på grund av kön får inte förekomma. Tvärtom är det på varje arbetsplats nödvändigt med en aktiv personalpolitik för jämställdhet, som omfattar rekrytering, utbildning och befordran. Åtgärder för positiv särbehandling, dvs. extra insatser för att stödja hittills missgynnade könen, kan ofta vara nödvändiga.
- Arbetsfördelningen i hemmen måste ändras. Män har samma ansvar för hemmet och lika rätt till barn och känsloliv. Det fordras praktiska men djupgående förändringar i människors attityder, vanor och relationer. Det kräver en kraftigare opinionsspridning i jämställdhetsfrågor liksom utbildning för föräldrar och praktisk hemkunskap för alla barn i skolan.
- Fördelningen mellan män och kvinnor i beslutande positioner inom arbetslivets sektorer måste bli mera jämn. Det kräver aktiva åtgärder av arbetsgivare och fackliga organisationer. Mönstret med män som beslutande och kvinnor som betjänande måste brytas.
- I arbetet för jämställdhet mellan män och kvinnor i arbetslivet måste särskilt invandrarnas och ungdomarnas problem uppmärksammas.

Breda insatser görs redan på många områden som tidigare nämnts. Arbetet för jämställdhet i arbetslivet kommer emellertid att ta tid eftersom det gäller att förändra inte bara konkreta förhållanden utan även djupgående attityder.

Sammanfattningsvis måste jämställdhetsarbetet den närmaste tiden inriktas mot följande problemområden:

- att öka kvinnornas faktiska möjligheter till förvärvsarbete
- att minska könsskillnaderna i arbetstid och lön
- att bryta uppdelningen på manliga och kvinnliga yrken
- att avskaffa all könsdiskriminering.

Kommunala planer	För att öka kvinnornas möjlighet till förvärvsarbete krävs en samordnad sysselsättningspolitik och en förbättrad samhällsservice. Kommunerna spelar här en viktig roll. Kommuner och landsting måste utgå från kvinnornas ökade förvärvsfrekvens i sysselsättningsplanering och annan samhällsplanering samt göra upp planer för hur jämställdhetsarbetet ska bedrivas internt och externt.
Kortare arbetsdag	Skillnaden i arbetstid mellan män och kvinnor består och en ständigt ökande andel kvinnor tar deltidarbete. Det är därför angeläget att snarast påbörja en generell arbetstidsförkortning mot sex timmars arbetsdag. Under tiden är det angeläget att de deltidarbetandes villkor förbättras.
Arbetslivets organisation	Småbarnsföräldrar som arbetar nattskift bör få förtur hos arbetsgivaren till arbete på dagtid. Arbetsgivare bör informera om och underlätta för småbarnsfäder att utnyttja sina rättigheter till föräldraledighet och förkortad arbetstid.
Ny arbetsvärdering	Löneskillnaderna mellan könen på grund av olika befattningar och arbetsområden är en bidragande orsak till den ökande klyftan i arbetstid, som konserverar traditionella könsroller. En ny arbetsvärdering är därför nödvändig. De erfarenheter som vinnas vid vård av egna barn bör kunna tillvaratas som en merit vid anställning och utbildning.
Stöd till hemarbetande	Undersökningen av hemarbetande visar att endast en mindre del av de som vill ha arbete men har mindre än full sysselsättning har talat med arbetsförmedlingen och att en ännu mindre del är anmälda på arbetsförmedlingen. Sådana förhållanden gör att kvinnors undersysselsättning och arbetslöshet till mycket stor del förblir dold om inte en uppsökande verksamhet bedrivs. Ett aktivt erbjudande om yrkesutbildning torde ofta vara ett väsentligt led för att hemarbetande ska få yrkessysselsättning. De hemarbetande som vill yrkesarbeta måste få ett aktivt stöd för att anmäla sig till arbetsförmedlingen, ha fortsatt kontakt med denna samt vid behov erbjudas yrkesutbildning eller motsvarande i avvaktan på reguljär anställning.
SSA-råden	SSA-råden kan med aktiva åtgärder få fram praktikplatser, beredskapsarbeten och fasta anställningar för ungdom. En viktig uppgift måste vara att planera och genomföra åtgärder för att bryta det könsbundna yrkesvalet. Behovet av otidationell praktik och förberedda handledare måste tillgodoses.
Positiv särbehandling vid AMU och beredskapsarbete	Särskilda ansträngningar måste göras för att bryta det könsbundna yrkesvalet vid arbetsmarknadsutbildning och beredskapsarbete. Vid urval till AMU bör underrepresenterat kön också i fortsättningen ges företräde. Kvinnorna måste få en rättvis andel av beredskapsarbetena i förhållande till sin andel av de arbetslösa. Denna princip bör tillämpas lokalt. De unga

flickorna måste få en större andel av de enskilda beredskapsarbetena inom den privata sektorn, också med tanke på att dessa oftare leder till fortsatt anställning. Beredskapsarbeten för män och invandrarungdom i förskola, skola, åldrings- och sjukvård bör prövas ytterligare, gärna i kombination med AMU. Många av de extra arbetsuppgifter som uppkommer i samband med jämställdhetsarbete i samhället bör kunna utgöra lämpliga och meningsfulla arbeten för beredskapsarbetande.

Könskvotering inom det regionalpolitiska stödet till företag har bidragit till att öka sysselsättningen för kvinnor och minskat den könsmissiga uppdelningen av arbetsmarknaden. Riksdagen beslöt våren 1979 att på försök utvidga könskvoteringen till regionalpolitiskt sysselsättningsstöd. En utvidning av könskvoteringen till att gälla även andra statliga bidrag och beställningar är ett sätt att påverka företagens jämställdhetsplanering.

Jämställdhetsplanering
vid företag

Arbetsmarknadsverkets personal har en nyckelposition när det gäller information om jämställdhet i arbetslivet och påverkan av arbetsgivare och arbetssökande. Den attitydpåverkande fortbildning i jämställdhet som för närvarande erbjuds främst arbetsförmedlare, bör ges all personal i verket. Ledamöter i länsarbetsnämnd, distriktsarbetsnämnd och SSA-råd, liksom representanter för företag, kommuner och landsting bör också ges möjlighet att delta i utbildningen. För arbetarskyddsstyrelsens personal, som har en viktig roll när det gäller jämställdhet och arbetsmiljö, bör en liknande fortbildning skapas. Motsvarande fortbildningsbehov föreligger även för andra statliga myndigheter.

Fortbildning i
jämställdhet

Ovan nämnda förslag är exempel på åtgärder som kan vidtas främst från statligt håll. Förslagen förutsätter att det grundläggande jämställdhetsarbete som bedrivs av arbetsmarknadens parter i företagen kommer att fortsätta bedrivas aktivt och ytterligare utvecklas.

De föreslagna åtgärderna avser att förbättra arbetsvillkoren för kvinnor men de kommer också att på flera sätt ge männen förbättrade förhållanden. En breddad arbetsmarknad, utbyggd barnomsorg, arbetstidsförkortning som långsiktigt mål och många andra åtgärder utgör exempel på detta.

Källor

- SOU 1975:43 Kvinnor i statlig tjänst
- SOU 1975:90 Arbete åt alla
- SOU 1976:6 Deltidsanställdas villkor
- SOU 1976:7 Deltidsarbete 1974
- SOU 1976:34 Kortare arbetstid. När? Hur?
- SOU 1976:71 Roller i omvandling
- SOU 1977:88 Förtidspensionering
- SOU 1978:38 Lag om jämställdhet i arbetslivet
- SOU 1978:14 Arbete åt handikappade
- SOU 1978:28 Kvinnors förvärsarbete och förvärvshinder
- SOU 1978:42 Kvinnornas medverkan i sysselsättningsplaneringen
- SOU 1978:45 Allmän arbetslöshetsförsäkring
- Deltidsarbetets utveckling: DsA 1977:7 DELFA

SoS Statsanställda, 1977, del 1
SoS Kommunal personal, 1977, del 1 och 2

SCB:

AKU Råtabeler 1970, 1975, 1976, 1977 och 1978
FoB 1975
Levnadsförhållanden, Rapport 6-1977, 7-1977, 14-1978
Tendenser i arbetsmarknadens rekryteringsmönster 1965-1980
IPF 1978:1 Förvärsarbetets utveckling - program för näringsgrenar och yrken till 1990
Arbetsmarknadsstatistisk årsbok, 1977
IPF 1977:1 Trender och prognoser, 1977

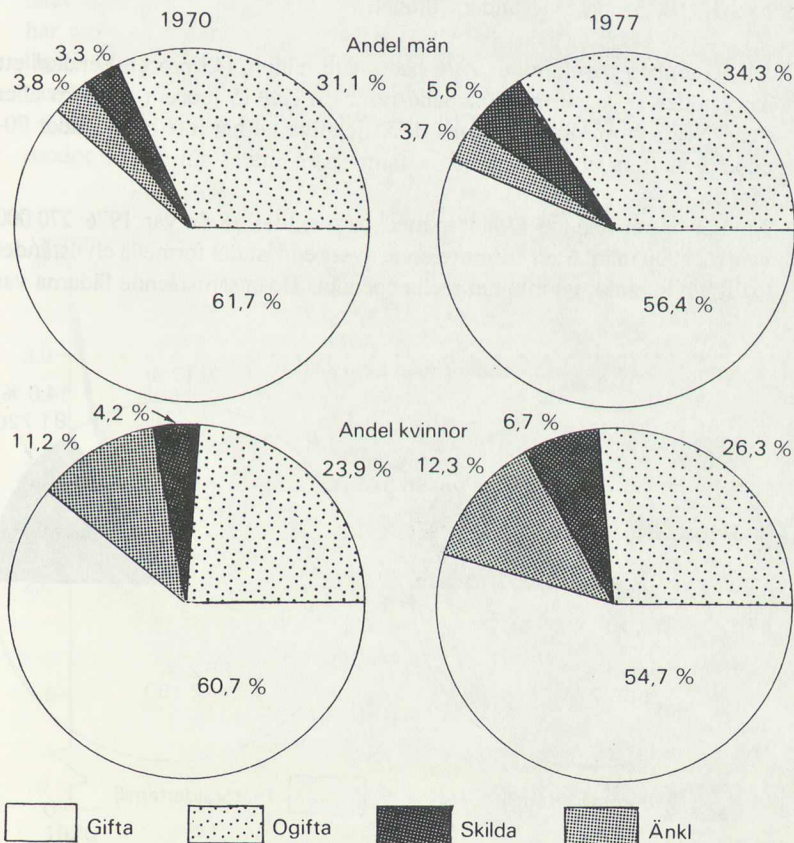
Jämställdhet på arbetsmarknaden, AMS program och statistik
Jämställdhetsprogram inom AMU, AMS och SÖ 1979
AMS, Y-enheten: Fakta om arbetsmarknaden, 1977/78
Kvinnor på arbetsmarknaden i Laholm och Falkenberg, 1978, Länsstyrelsen Halmstad
Statistisk årsbok för landsting, 1978
Landstingsanställd personal, 1977
Rapport från KKA-utredningen, 1978
TCO-rapport: Tjänstemän i tvärsnitt, del 3, 1978
SIF: Fakta och synpunkter i könsrollsfrågan, avsnitt Arbetsmarknad respektive Löner, 1977
TBV Jämställdhet, 1978. Studiecirkel
ST Jämställdhet mellan kvinnor och män, 1977. Studiecirkel
Statistikuppgifter från SAF
KFs kvinnoutredning
Konsumentverket: Tid och arbete i hushållen, 1977
Bertil Gardell: Arbetsinnehåll och livskvalitet, 1976
Bertil Gardell: Arbetsupplevelse och könsroller, 1968
Åke E Andersson m. fl: Frånvaroundersökning i Göteborg, 1978
Rapport nr 74 1978 från Laboratoriet för klinisk stressforskning, Karolinska institutet - Arbetsfrånvaro
Könsskillnader i invandrades levnadsnivå i Sverige. Elina Haavio-Mannila, Helsingfors universitet, Institutet för social forskning, 1977
Åsa Löfström: Reservarmén, Umeå universitet 1978
Marianne Pettersson: Förstudier om deltidsarbete, Centrum för arbetslivsforskning, 1978
Hane Lotte Kindlund: Den anställdas faktiska och önskade arbetstider år 1974. Sysselsättningsutredningen, 1978
Checklista kommunalt jämställdhetsarbete, Jämställdhetskommittén 1979.

4 Familjepolitik och familjerätt

1977 fanns i Sverige 4,1 miljoner män och 4,2 miljoner kvinnor. Kvinnoöverskottet hänförs till de äldre åldrarna, i de yngre åldrarna råder kvinnounderskott. Av befolkningens 8 miljoner är 2 miljoner under 18 år.

Befolkning

Befolkning 15 år och däröver

Källa: IPF 1977:1, Folkmängd 31 dec 1977 del 3 SOS

Figur 8 Befolkning 15 år och däröver

Civilstånd

Omkring en fjärdedel av den vuxna befolkningen är ogift, fler män än kvinnor. Under 70-talet har andelen ogifta ökat och andelen gifta minskat. En ökning av giftermålen skedde dock 1974 i alla åldersklasser. För åldrarna över 30 år har denna ökning fortsatt under de senaste åren medan giftermålsfrekvensen fortsatt sjunka i åldrarna under 30 år. Skilsmässorna dubblerades mellan 1970 och 1974, då nya regler om äktenskapsskillnad trädde i kraft, men har sedan minskat något. Samtidigt har det blivit alltmer vanligt med samboende utan äktenskap.

Samboende

Av befolkningens 6 miljoner vuxna 1975 var enligt folk- och bostadsräkningen 4,5 miljoner samboende och 1,5 miljoner ej samboende. Av de sistnämnda bodde nära en miljon i enpersonshushåll. Av de samboende var 11 procent ogifta och 89 procent gifta.

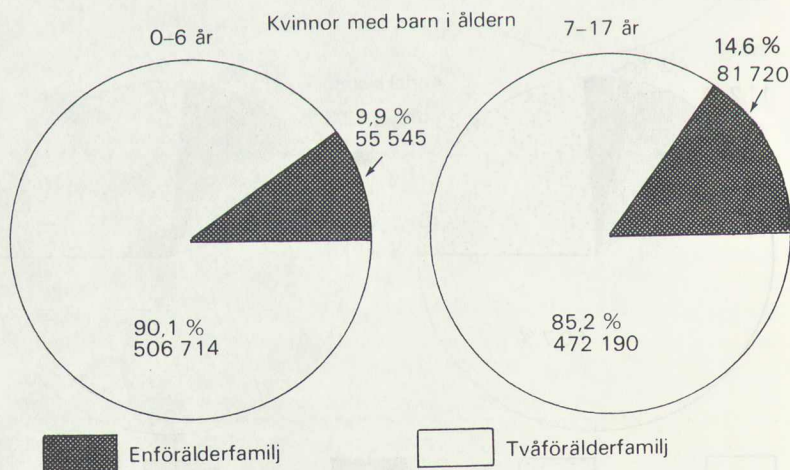
Sverige har världens högsta samboendefrekvens utan äktenskap, tätt följt av Danmark. Andra undersökningar tyder på att andelen samboende ogifta i verkligheten är något högre. I åldrarna 20–24 år är majoriteten av de samboende ogifta, i de högre åldrarna svänger förhållandet. Till följd av det ökade samboendet har andelen barn födda av ogifta föräldrar stigit markant, från 18 till 35 procent under 70-talet.

Barnfamiljer

Av 1,1 miljon barnfamiljer 1976 hade nära hälften (45 procent) endast ett barn under 18 år, 40 procent hade två barn och 15 procent tre barn eller flera. Några större förändringar i dessa relativa tal har inte skett under 70-talet. I hälften av barnfamiljerna fanns barn under sju år.

Ensamstående föräldrar

Antalet ensamstående föräldrar med barn under 18 år var 1976 270 000 varav 24 000 män. Med ensamstående avses endast det formella civilståndet (ogift, skild, änklings) inte det reella boendet. De ensamstående fäderna var

Källa: FoB 1975

Figur 9 Antalet kvinnor med barn i åldern 0-6 år och 7-17 år fördelade på en- respektive tvåförälderfamiljer år 1975

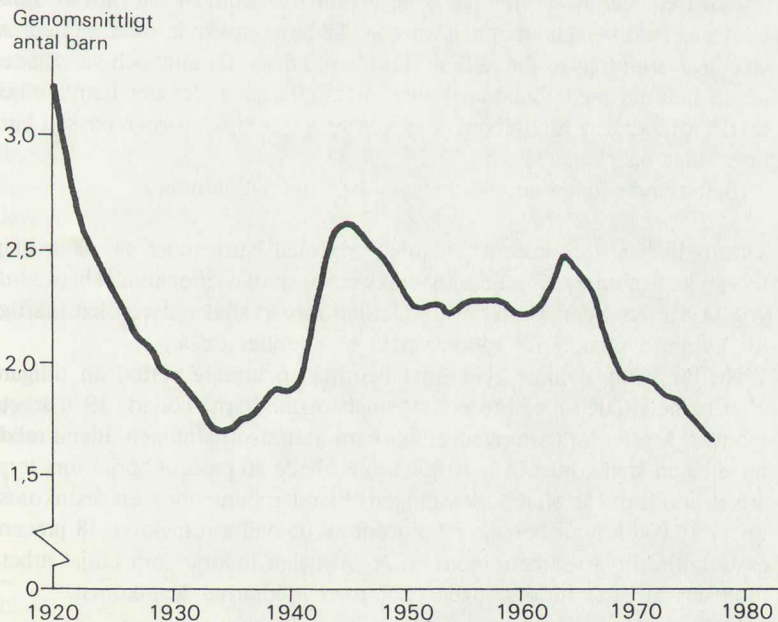
främst frånskilda eller änklingar medan de ensamstående mödrarna främst var ogifta. Andelen ensamstående föräldrar har ökat, dels till följd av att skilsmässorna ökat, dels till följd av det ökade samboendet mellan ogifta med allt fler barn registrerade som födda utom äktenskapet.

Cirka 42 procent (99 000) av de mödrar med barn under 18 år som inte var gifta 1975 var samboende enligt Folk- och bostadsräkningen. Det innebär att i 12 procent av barnfamiljerna (cirka 140 000) är föräldrarna reellt ensamstående ej samboende.

Barnafödandet har sjunkit markant sedan 1974. Antalet levande födda barn, som i mitten av 1960-talet hade en topp på 120 000 och på 1970-talet fram till och med 1974 låg omkring 110 000, hade 1978 sjunkit till 93 000. Det allmänna födelsetalet (antalet levande födda per 1 000 invånare) var under 1977 det lägsta någonsin, 11,64 promille. Preliminära uppgifter tyder på att födelsetalet för 1978 blir ännu lägre, 11,2.

Barnafödandet har under 1900-talet successivt förskjutits mot de yngre åldrarna och koncentrerats till ett kortare åldersintervall, 20–29 år. Under 1960-talet var den största andelen barnafödelskor 20–24 år men under 1970-talet har tyngdpunkten förskjutits till 25–29 år. Antalet barn per kvinna har också minskat, från i genomsnitt 1,94 år 1970 till 1,65 år 1977, det lägsta mått som noterats i Sverige. För kvinnor med utländskt medborgarskap var motsvarande tal 1977 2,14. Ungefär vart tionde barn som föds i Sverige har en moder med utländskt medborgarskap och vart fjärde barn moder med annat hemland än Sverige. För 1978 beräknas preliminärt den

Barnafödande

Källa: SCB IPF 1977:1 samt löpande befolkningsstatistik

Figur 10 Genomsnittligt antal barn per kvinna 1920–1977 (summerad fruktsamhet)

summerade fruktsamheten vara 1,60.¹ Internationellt sett är utvecklingen i Sverige inte unik. Alla länder i västvärlden har genomgått en liknande utveckling de senaste tio åren.

Invandringen har stor betydelse för befolkningsutvecklingen. Enligt Statistiska centralbyrån kommer en befolkningsminskning att ske från början av 1980-talet, om den årliga in- respektive utvandringen uppväger varandra (cirka 30 000/år). Om däremot den årliga nettoinvandringen blir 10 000 kommer en måttlig befolkningsökning att pågå seklet ut.

Föräldraförsäkring

Från och med den 1 januari 1974 omvandlades den tidigare moderskapsförsäkringen till en föräldraförsäkring. Andelen fäder som har utnyttjat försäkringen i samband med barns födelse har enligt Familjestödsutredningen successivt ökat från 2,4 procent 1974 till 10–12 procent 1977. Även antalet utnyttjade dagar har ökat för fäderna från 26 till 40 mellan 1974 och 1976. Andelen fäder som utnyttjat försäkringen vid barns födelse stiger med moderns inkomst och yrkesställning. Ju mer kvalificerat yrke modern har desto större andel av fäderna utnyttjar försäkringen. Samma tendens fast svagare gäller beträffande faderns inkomst och yrke. Offentligt anställda fäder utnyttjar försäkringen i högre grad än privat anställda. Bland privat anställda använder knappt sju procent föräldraförsäkringen, dvs. minst en dag av föräldraledigheten vid barns födelse. Motsvarande andel bland offentligt anställda är cirka 11 procent. De landstingsanställda fäderna ligger något högre än statligt och kommunalt anställda. Majoriteten av fäder som delat ledighet hade övervägande positiva erfarenheter enligt en intervjuundersökning av Familjestödsutredningen.

I en tredjedel av de familjer som använt försäkringen för vård av sjukt barn har fadern tagit ut minst en dag. Fäderna använde över hälften av alla dagar som togs ut för vård av sjukt barn i dessa familjer och var således oftare hemma med föräldrapenning än mödrarna. I flertalet barnfamiljer tar dock mödrarna huvudbördan av vården av de sjuka barnen oavsett barnets ålder och antal syskon.

(Beträffande föräldrautbildning, se avsnittet Utbildning.)

Förvärvsarbete

Två tredjedelar (66 procent) av mödrarna med barn under sju år är idag förvärvsarbetande (1977). Förvärvsfrekvensen sjunker efter antalet barn samt yngsta barnets ålder. Under 1970-talet har förvärvsfrekvensen ökat kraftigt för kvinnor, särskilt för mödrar med barn under tre år.

Nu för tiden stannar kvinnorna hemma en kortare period än tidigare efter barnets födelse. 65 procent av småbarnsmödrarna började 1976 arbeta inom ett år efter förlossningen, enligt Familjestödsutredningen. Bland mödrar med en årsinkomst över 10 000 kronor hade 80 procent börjat förvärvsarbeta inom ett år efter förlossningen. Bland mödrar med en årsinkomst under 10 000 kronor började 50 procent av de ogifta respektive 18 procent av de gifta förvärvsarbeta inom ett år. Andelen mödrar som börjat arbeta inom ett år efter förlossningen ökar med mödrarnas årsinkomst.

¹ Motsvarande statistik för fäder (till exempel antal barn per fader, faderns genomsnittliga ålder vid barnets födelse, m. m.) är i dag helt otillräcklig

Tabell 6 Kvinnors förvärvsfrekvens i förhållande till antalet barn m. m. 1977
(siffror inom parentes =ökningen sedan 1970)

Antal barn	Relativa arbetskraftstal för kvinnor efter yngsta barnets ålder 1977:				
	- 3 år %	3-6 år %	7-10 år %	11-16 år %	under 17 år %
1	75	81	84	82	80 (+16)
2	61	64	79	85	71 (+18)
3 el fler	44	59	71	79	59 (+ 9)
1 el fler	64 (+21)	68 (+12)	79 (+15)	82 (+11)	73 (+15)

Källa: AKU 1970 och 1977

Det innebär ökade krav på den kommunala barnomsorgen. I dag har en minoritet av barnen till förvärvsarbetande föräldrar kommunal barn-tillsyn. Flertalet förvärvsarbetande måste ordna barntillsynen på privat väg eller förlägga arbetstiden så att de själva vårdar barnet.

1970 fanns 33 000 platser på daghem, 36 600 platser på familjedaghem och 6 500 platser på fritidshem 77/78. Den kommunala barnomsorgen för förskolebarn täckte en tredje del av barnen till förvärvsarbetande föräldrar. Trots en tredubbling av daghemsplatserna och en fördubbling av familjedaghemplatserna till år 1977 täcker barnomsorgen fortfarande bara en tredjedel av förskolebarnen till förvärvsarbetande föräldrar enligt AKU. Daghemsutbyggnaden har nått och jämnt hållit takten med kvinnornas ökade förvärvsfrekvens. 1982 beräknar kommunerna att barnomsorgen ska täcka cirka 70 procent av barnen till förvärvsarbetande. Beräkningen är troligtvis något för hög, eftersom kommunerna använder ett lägre mått på den kvinnliga förvärvsfrekvensen än den officiella statistiken. Platserna beräknas täcka något mer än en tredjedel av samtliga förskolebarn.

Fritidshemmen täcker i dag enbart fem procent av 7-12-åringarna och beräknas fördubblas till 1982.

Barnomsorg

Tabell 7 Platser i kommunal barnomsorg samt behovstäckning i relation till alla barn

År	Daghem 0-6 år			7-12 år		
	Daghem	Andel av alla barn	Familjedaghem	Andel av alla barn	Fritidshem	Andel av alla barn
1975	76 100	10 %	50 800	7 %	24 500	4 %
1977	102 200	14 %	64 800	9 %	35 000	5 %
1982	179 300	26 %	81 900	12 %	76 600	12 %

Källa: Barnomsorgen i siffror 1977-81 respektive 1978-82. Socialstyrelsen FoB 1975

Inkomster

De disponibla hushållsinkomsterna¹⁾ var högre för barnfamiljer än för övriga familjer enligt en rapport från barnmiljöutredningen 1972. Kostnaderna för barnen gjorde dock att barnfamiljernas konsumtionsresurs per person kom att understiga de barnlösa. Även 1976 hade barnfamiljerna högre disponibla inkomster än familjer utan barn. Sammanboende med barn hade i genomsnitt 50–80 000 kronor i disponibel inkomst jämfört med 40–70 000 för sammanboende utan barn. Ensamstående med barn hade 24–50 000 kronor i disponibel inkomst jämfört med 17–30 000 kronor för ensamstående utan barn.

Skatt

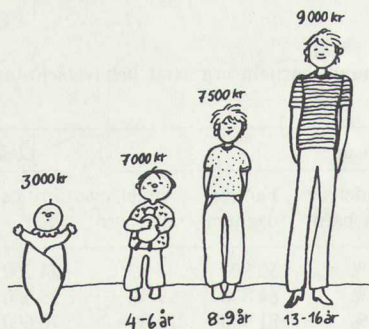
Vid beskattning tas viss hänsyn till den skattskyldiges familjesituation och försörjningsbörda. Utvecklingen har emellertid gått mot ett minskat hänsynstagande till försörjningsbörda inom skattesystemet och i stället en utbyggnad av stödet till barnfamiljerna på det sociala området. Förmånerna till barnfamiljerna inom skattesystemet är i regel knutna till förekomsten av barn, inte till antalet barn. De kvarstående förmånerna är i huvudsak följande:

- Förvärvsavdrag med högst 2 000 kronor för göras av makar som båda har inkomst av arbete samt hemmavarande barn under 16 år. Förvärvsavdraget får också göras av ensamstående förvärvsarbetande med barn under 16 år.
- Ogift skattskyldig med barn under 18 år är berättigad till skattereduktion med 1 800 kronor.
- Avdrag får göras för underhåll till icke hemmavarande barn om barnet är under 18 år eller om underhållet utgår på grund av dom, oavsett barnets ålder, med högst 3 000 kronor för varje barn.

I övrigt finns en skattereduktion, det så kallade hemmakeavdraget, som inte är knutet till förekomst av barn. Gift förvärvsarbetande har rätt att dra av 1 800 kronor om maken saknar inkomst. Skattereduktionen avtrappas successivt då hemmakan får inkomst och är helt försvunnen vid 4 500 kronor. Skattereduktionen kan ge tröskeffekter för familjer där hemmakan vill börja arbeta eller erhåller föräldrapenning.

Kostnader

Levnadskostnaderna för barn var 1978 enligt konsumentverket 3 000 kronor för barn upp till tre år, 7 000 kronor för barn fyra till sex år, 7 500 kronor åtta till nio år och 9 000 kronor för 13–16 år. Härtill kommer vårdnads-

¹⁾ disponibel inkomst = inkomst efter skatt men med avdrag för underskott i förvärvskälla + eventuellt bostadstillägg, barnbidrag och socialhjälp

kostnader för de mindre barnen och extrakostnader som veckopeng för de större. En undersökning av Statens ungdomsråd 1977 visar att äldre skolungdom (15–18-åringar) gör av med cirka 200 i månaden på "nöjen" och äger kapitalvaror (stereoanläggning, moped, kamera m. m.) för cirka 7 000 kronor. Pojkarna ägde kapitalvaror till ett medianvärde av 8 400 kronor jämfört med 5 000 kronor för flickorna.

Barnomsorgskostnaderna utgjorde 1974 omkring 10 procent av barnfamiljernas disponibla inkomster enligt levnadsförhållandeundersökningen. Kostnaderna tenderade att minska med ökat barnantal eftersom andelen hemarbetande är större i flerbarnsfamiljer. Barnomsorgskostnaderna varierar givetvis mycket beroende på om man har kommunal eller privat barnomsorg, men kostnaderna kan också variera mellan kommunerna.

Enligt barnmiljöutredningen uppgick mottagna sociala bidrag till barnfamiljerna 1972, i form av barnbidrag, underhållsbidrag, bostadstillägg, socialhjälp m. m., till cirka 11 procent av hushållens disponibla inkomster jämfört med 1,5 procent för övriga familjer. Bidragen medförde således en kraftig omfördelning till barnfamiljernas fördel. Bidragen uppgick till mer än en fjärdedel av fyrbarnsfamiljernas disponibla inkomster jämfört med cirka 7 procent av ettbarnsfamiljernas och utjämnade därför i viss mån skillnaderna i kostnader mellan barnfamiljerna. 1976 utgjorde barnbidragen 2–6 procent av ettbarnsfamiljernas respektive 5–13 procent av flerbarnsfamiljernas disponibla inkomster.

Barnbidrag m. m.

Bostadstilläggen utgår numera till färre barnfamiljer och till fler familjer utan barn beroende på att barnfamiljernas inkomster kommit att överstiga inkomstgränserna bland annat på grund av inflationen.

Bostadsbidrag

1974 utgick bostadstillägg till varannan barnfamilj (514 000 hushåll och en miljon barn) samt till 56 000 hushåll utan barn. 1977 utgick bostadstillägg till 43 procent av alla barnfamiljer (484 000 hushåll och en miljon barn) samt till 107 000 hushåll utan barn. Medianbeloppet har under perioden ökat från cirka 220 till 350 kronor per månad för barnfamiljerna. 1974 utgjorde bostadstillägget 3,9 procent av barnfamiljernas disponibla inkomster (samtliga barnfamiljer inklusive dem som ej fått bidraget) och 1977 3,4 procent.

I och med att skilsmässorna ökat har också antalet underhållsbidrag till barn ökat. Under år 1975 beräknades antalet barn som var berättigade till underhållsbidrag ha uppgått till cirka 414 000. Cirka 20 procent av alla barn hade således föräldrar som levde åtskilda. Av dessa fick drygt hälften bidragsförskott. Antalet barn som får bidragsförskott har dubblerats från 1965 till 1975. Endast omkring en tredjedel av bidragsförskotten återbetalades 1976. Bidragsförskott utbetalas nu varje månad av försäkringskassan som i sin tur kräver den bidragsskyldige.

Underhållsbidrag

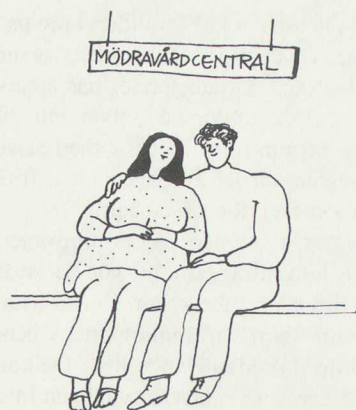
Problem och hinder

- Skatte- och familjelagstiftning bygger numera på principen om ekonomiskt självständiga makar i familjen. Bestämmelserna har successivt anpassats till att allt fler kvinnor arbetar utanför hemmet. Fortfarande kvarstår dock vissa eftersläpningar på skatte- och försäkringsområdet. På skatteområdet finns bland annat det så kallade hemmakeavdraget som tillsammans med bostadsbidrag, daghemstaxor m. m. kan utgöra en tröskeleffekt för kvinnor som vill förvärvsarbeta. På försäkringsområdet kvarstår skillnader framförallt när det gäller ersättning till efterlevande. Änkepension inom den allmänna försäkringen och inom ATP, liksom livränta till efterlevande inom arbetsskadeförsäkringen, utgår bara till kvinnor, ej till män. Vid statlig familjepension till efterlevande make/maka får kvinnor större ekonomiska förmåner än män.
- När det gäller familjebildning är samboende numera vanligare än giftermål i de yngre åldrarna och allt fler barn föds av ogifta föräldrar. Samboende ogifta har idag inte samma trygghet och skydd som gifta. Vid separation eller dödsfall kan en av parterna, vanligen kvinnan, få oförutsedda ekonomiska problem. För närvarande definieras samboende på många olika sätt beroende på sammanhang.

Skatterättsligt är samboende ogifta jämställda med gifta om de har barn tillsammans. Denna definition är den vanligaste i sociallagstiftning, studiemedelsfrågor m. m. För att få bosättningslån krävs däremot inte barn. Bestämmelser om egendomsfördelning vid separation och dödsfall saknas för samboende ogifta. Samboende ogifta har inte gifterätt och ärver inte varandra, såvida inte testamente finns. Samboende ogifta måste ansöka om gemensam vårdnad av barnen, annars har modern automatiskt ensam vårdnad. Samboende ogifta får inte tillsammans adoptera barn.

Samboende ogifta har inte samma skydd som gifta när det gäller ersättning till efterlevande i familjepension, grupplivsförsäkring och liknande försäkringar som genom avtal är knutna till anställningen. Vid ersättning till efterlevande i grupplivsförsäkring får samboende ogifta enbart halvt belopp jämfört med gifta. För kommunalt och privat anställda utgår ersättning till efterlevande från familjepension ej till samboende ogifta även om de har barn. Samboende kvinna utan barn får inte änkepension eller livränta efter avliden man vid arbetsskada. Änkepension från ATP ges enbart till gifta, ej till samboende ogifta även om de har barn.

- Förberedelserna för samlevnad och föräldraskap är idag otillräckliga. En integrerad föräldrautbildning i skolan, kring barnets födelse och senare i livet saknas ännu. I skolan ges hemkunskap och sexualundervisning var för sig och först på högstadiet. Barnkunskap ges under högst 20 timmar (en halv veckotimme) i årskurs 9. Lärarna får i sin grundutbildning dålig förberedelse för ämnet könsrolls- och jämställdhetsfrågor.
- Papporna tar ännu inte sin fulla del av föräldraledighet och barnansvar. Mannen spelar ännu en undanskymd roll i mödra- och barnhälsovården

samt vid barnets födelse. Om mannen inte är med från början får han svårare att senare axla föräldrarollen. Informationen om föräldraledighet, barnmat m. m. som endast skickas till mammorna ökar inte heller pappornas intresse.

Föräldraförsäkringen medger för närvarande en pappa att stanna hemma högst 12 dagar vid barnets födelse för att tillsammans med mamman vårda det nyfödda barnet. Finns tidigare barn har han istället rätt att ta hand om dem under högst 18 dagar. Därutöver kan föräldrarna inte få föräldrapenning samtidigt, vilket minskar pappornas möjlighet till tidig kontakt med barnet. Papporna får ju oftast stanna hemma under senare delen av föräldraledigheten, eftersom mammorna har behov av ledighet efter förlossningen och vanligen ammar i början. Bestämmelsen att föräldrarna inte samtidigt kan vara hemma den första tiden slår särskilt hårt mot tvillingföräldrar, där mamman verkligen behöver hjälp under amningstiden.

- Från 1979 har småbarnsföräldrar rätt till förkortad arbetsdag. Familjer med låga inkomster får ökad möjlighet att utnyttja denna förmån om någon form av ersättning utgår.
- Bristen på barnomsorg är dock det största problemet på det familjepolitiska området, sett ur jämställdhetsaspekt. I Sverige börjar barnen skolan först vid sju års ålder, vilket internationellt sett är ganska sent. Samtidigt förvärvsarbetar nära 70 procent av mödrarna med barn under sju år. Barnomsorgslagen garanterar rätt till deltidsförskola för alla sexåringar. Den kommunala barnomsorgen täcker emellertid totalt endast en fjärdedel av alla förskolebarn respektive en tredjedel av barn med förvärvsarbetande föräldrar. Utbyggnaden går långsamt. 1982 beräknas platserna täcka en tredjedel av samtliga förskolebarn respektive två tredjedelar av förskolebarn med förvärvsarbetande föräldrar. Samtidigt behöver långt fler barn den stimulans och utveckling som förskolan kan erbjuda. Bristen på barnomsorg hindrar många kvinnor från att ta förvärvsarbete.

Det uppstår också ekonomiska orättvisor mellan barnfamiljerna beroende på om man har tillgång till kommunal barnomsorg eller måste ordna den privat. Även mellan kommunerna varierar taxorna vilket innebär att den geografiska bosättningen påverkar barnomsorgskostnaderna för

en familj. Under 70-talet har också framförts krav på barnomsorg under andra tider på dygnet än dagtid. Många arbetstagare, t. ex. sjukhusanställda, affärsanställda och skiftarbetande, har arbetstider som medför behov av barn tillsyn efter kontorstid, vilket inte tillgodoses idag.

Det råder brist på barnomsorg för barn med särskilda behov, barnomsorg under en begränsad del av dagen t. ex. fritidshem och öppna förskolor, samt barnomsorg för sjuka barn.

Ett annat problem är kvaliteten på barnomsorgen. Överinskrivning av barn, stor personalomsättning m. m. gör det svårt att leva upp till målsättningar och arbetsplan i förskolan. Könsrollsundervisning saknas för såväl personal som barn. Invandrarbarnens behov av hemspråk i förskolan är ännu inte tillfredsställande löst. De kommunala dagbarnvårdarna arbetar ofta mycket isolerat, är vanligen inte knutna till någon förskola och erhåller inte heller någon utbildning motsvarande daghemspersonalens. Öppna förskolor, dit föräldrar och dagbarnvårdare kan gå med barnen under en viss del av dagen, finns i alltför liten utsträckning.

Vidtagna och föreslagna åtgärder

Familjepolitiken under 1970-talet har utifrån principen om ekonomiskt självständiga makar inriktats på att underlätta för båda föräldrarna att uppehålla förvärvsarbete under barnens uppväxt. Principen att makarna gemensamt ska vårda hem och barn är inskriven i den nya giftermålsbalken från 1979.

Skatter

1971 genomfördes individuell beskattning av arbetsinkomster. Tidigare beskattades gifta tillsammans. Det s. k. hemmakeavdraget infördes som övergångsåtgärd för att mildra den skattehöjning som reformen 1971 medförde för familjer med endast en inkomsttagare. Först år 1976 slopades den så kallade faktiska sambeskattningen av makar som båda gjorde sin arbetsinsats i det egna familjeföretaget. För närvarande gäller att makarnas arbetsinkomst särbeskattas när den medhjälpande maken arbetar minst 400 timmar per år i företaget. Den gemensamma arbetsinkomsten får delas i förhållande till arbetsinsatsen. Inkomster av kapital, fastighet m. m. liksom förmögenhet sambeskattas fortfarande.

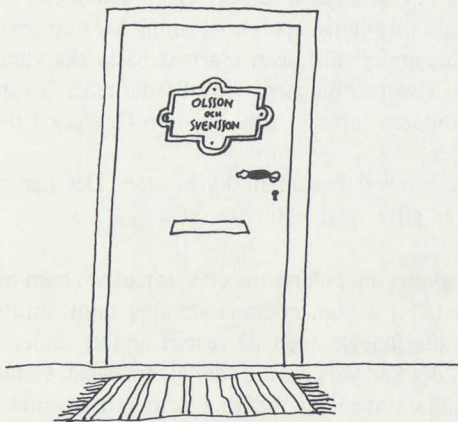
Föräldrautbildning

Föräldrautbildning anordnas för närvarande av studieförbund och intresseorganisationer. Barnomsorgsgruppen föreslog 1978 i ett betänkande att föräldrautbildning ska bli en del av den ordinarie verksamheten på mödra- och barnvårdscentraler och BB. Föräldrautbildningen ska vara frivillig och drivas som gruppverksamhet. Psykoprofylax eller annan förlösningsförberedelse ska ske i anslutning till utbildningen. Riksdagen beslöt våren 1979 att reformen träder i kraft 1980. Socialstyrelsen arbetar för närvarande med att ta fram material till föräldrautbildningen samt förbereda fortbildning av personalen.

Samboende

Familjelagssakkunniga har undersökt orsakerna till det ökade samboendet och de sjunkande giftermålsfrekvenserna. Av undersökningen 1978 framgick

att nästan alla samboende ogifta anser att deras förhållande är fullt jämförbart med ett äktenskap. De flesta som gifter sig har sambott före äktenskapet. Utredningen menar att endast en del av samboende ogifta kan jämföras med gifta. För övriga kan förhållandet snarast ses som en förlovnings- eller sällskapsperiod. För närvarande finns olika definitioner av samboendebe-

greppet beroende på sammanhang. Familjelagssakkunniga väntas under 1979 lägga fram ett slutbetänkande beträffande egendomsfördelning vid skilsmässa för samboende, såväl gifta som ogifta. Däremot kvarstår de olika definitionerna av samboende som gör att dessa, särskilt i försäkringshänseende, har ett sämre skydd än gifta.

Namnlagsskommittén har 1979 föreslagit nya regler för övertagande av släktnamn. Två personer som gifter sig kommer att antingen kunna behålla sina tidigare efternamn eller välja något av makarnas efternamn till gemensamt. Däremot blir det inte möjligt för båda att kombinera de båda efternamnen. Om makarna har gemensamt efternamn, får dock den som antagit den andres efternamn bära sitt tidigare efternamn som så kallat mellannamn. Detsamma gäller för en av makarna med den andres tillstånd, om de behållit var och en sitt efternamn. Om föräldrarna behåller olika namn kan de välja ett av sina efternamn som släktnamn till barnet. Detta anmäls vid födelsen till pastorsämbetet. Om anmälan ej sker får barnet automatiskt moderns namn. Barnet har senare rätt att byta till den andre förälderns namn. Barn, vars föräldrar har skilda släktnamn, får som mellannamn bära det av föräldrarnas namn som de inte har förvärvat som släktnamn. Dessa förslag ger en valfrihet mellan att följa det traditionella mönstret där hela familjen övertar mannens släktnamn, och att pröva nya former så som att kvinnan behåller sitt namn och att barnen själva får välja.

Släktnamn

Barn i äktenskap fick tidigare svenskt medborgarskap vid födelsen om fadern var svensk medborgare. Om fadern inte var svensk medborgare blev barnet inte svenskt även om modern var svensk medborgare. Om föräldrarna inte var gifta med varandra blev däremot barnet svenskt om modern var svensk.

Medborgarskap

Riksdagen beslöt 1979 att barn till svensk kvinna alltid ska bli svensk medborgare vid födseln, oavsett om föräldrarna är gifta och oberoende av om barnet föds i eller utanför Sverige.

Skilsmässa

1974 ändrades reglerna för skilsmässa. Makarna har i princip rätt till omedelbar skilsmässa. Om endast en av makarna vill skiljas eller om det finns barn under 16 år ska skilsmässa föregås av en betänketid på sex månader. Vem som har skuld till äktenskapets upplösning har numera ingen betydelse för vårdnads- eller underhållsfrågan. Barnets bästa ska vara avgörande för vårdnadsbeslutet. Förutsättningarna för att fadern ska få vårdnaden är desamma som för modern formellt sett. Modern får dock i flertalet fall fortfarande vårdnaden.

Den som bäst behöver bostaden ska ha den. Det har ingen betydelse om föräldrarna är gifta med varandra eller ej.

Gemensam vårdnad

1976 ändrades reglerna om faderskap och vårdnad om barn m. m. Faderskap ska numera fastställas genom erkännande eller dom, förutom då modern är ogift vid barnets födelse även då barnet är fött under sådan tid efter en skilsmässa att det kan vara avlat under äktenskapet. Gemensam vårdnad om barn blev tillåten även för föräldrar som inte är gifta med varandra, oavsett om de bor tillsammans eller ej. Termerna barn i äktenskapet respektive utom äktenskapet slopades.

Underhåll

Riksdagen beslutade hösten 1978 om vissa lättnader för dem som är underhållsskyldiga mot barn. Underhållsbidrag och bidragsförskott ska kunna utgå också då ej samboende har gemensam vårdnad om barn. Den av föräldrarna som inte varaktigt sammanbor med barnet blir då underhållsskyldig. Principen att underhållsskyldigheten är ovillkorlig överges, istället sägs att föräldrarnas underhållsskyldighet är beroende av deras ekonomiska förhållanden. En annan princip som fastslås är att makarna efter äktenskapskillnad var för sig svarar för sin egen försörjning. Underhållsbidrag ska endast kunna utgå till frångild make under en övergångstid samt när maken har svårt att försörja sig efter ett långvarigt äktenskap eller när det annars föreligger synnerliga skäl, också för en längre tid. Lagstiftningen träder i kraft den 1 juli 1979.

Föräldraförsäkring

Fr. o. m. den 1 januari 1974 omvandlades den tidigare moderskapsförsäkringen till en föräldraförsäkring. I den ingick till att börja med två delar: Föräldrapenning vid barns födelse och sjukpenning vid vård av sjukt barn. Föräldrapenning vid barns födelse utgick under 180 dagar med ett belopp som under vissa förutsättningar var detsamma som den egna sjukpenningen, dock lägst 25 kr per dag. Sjukpenning vid vård av sjukt barn utgick till förvärvsarbetande föräldrar under längst tio dagar per år.

Den 1 januari 1975 förlängdes rätten till föräldrapenning i samband med barns födelse till 210 dagar.

Den 1 januari 1977 omvandlades sjukpenning för vård av sjukt barn till föräldrapenning för tillfällig vård av barn. Rättigheten utvidgades till att också omfatta de tillfällen då den ordinarie vårdaren blir sjuk samt då barnet behöver besöka den förebyggande barnvården och liknande. Antalet dagar

förlängdes och gjordes beroende av antalet barn i familjen så att föräldrapenning för familjer med ett barn utgår under 12 dagar per år, för familjer med två barn under 15 dagar per år och för familjer med tre eller fyra barn under 18 dagar per år. Från samma tid infördes också en rätt till föräldraledighet i samband med att föräldrapenning utnyttjas.

Från den 1 januari 1978 höjdes garantinivån till 32 kr per dag. Från samma tid infördes en särskild föräldrapenning. Den kan utgå som hel, halv eller fjärdedels föräldrapenning. Som hel föräldrapenning kan den utgå under 90 dagar, som halv föräldrapenning under 180 dagar och som fjärdedels föräldrapenning under 360 dagar. I samband med att den särskilda föräldrapenningen infördes förkortades tiden för föräldrapenningen i samband med barns födelse till 180 dagar. Den särskilda föräldrapenningen skall vara utnyttjad före det barnet fyllt åtta år eller före utgången av det första skolåret. Den särskilda föräldrapenningen fördelas mellan föräldrarna så att vardera föräldern har rätt till föräldrapenning i 45 dagar. Förälder kan dock med en anmälan till försäkringskassan överlåta sin tid eller del därav till den andre föräldern. Ensamstående föräldrar har rätt till 90 dagars särskild föräldrapenning.

Familjestödsutredningen föreslog 1978 dels en särskild havandeskapspenning för gravida kvinnor i olämpliga arbeten, dels ett större antal dagar och en höjning av åldersgränsen från 10 år till 13 år för föräldrapenning vid tillfällig vård av sjukt barn.

Riksdagen beslöt 1979 att havande kvinnor med fysiskt ansträngande arbetsuppgifter ska ha rätt att bli omplacerade under de två sista månaderna av graviditeten. Då omplacering ej kan ske ska kvinnan ha rätt till havandeskapspenning från och med 60:e dagen till och med elfte dagen före barnets födelse. De sista tio dagarna förutsätts alla kvinnor använda föräldrapenning.

Riksdagen beslöt samtidigt att föräldrapenning vid tillfällig vård av sjukt barn ska kunna utgå tills barnet fyller 12 år med högst 60 dagar per barn och år. Fadern får en självständig rätt till föräldrapenning för tio dagar i samband med barns födelse. Den särskilda föräldrapenningen på 90 dagar föreslås bli knuten till varje barn, vilket får betydelse för tvillingföräldrar. Reformen träder i kraft 1980.

En utredning om det ekonomiska stödet till barnfamiljer, med särskild tonvikt på flerbarnsfamiljer, har tillsatts under 1979. Utredningen ska titta på effekterna av såväl de direkta stöden (samtliga bidragsformer) som de indirekta t. ex. subventionering av baslivsmedel. En annan utredning ser för närvarande över samhällsstödet till ensamstående föräldrar.

Som tidigare nämnts har småbarnsföräldrar från år 1979 rätt till förkortad arbetsdag till dess barnet börjar skolan samt rätt till hel ledighet tills dess barnet uppnått ett och ett halvt års ålder. För denna ledighet utgår ingen ekonomisk ersättning. Som tidigare nämnts har föräldrarna också rätt till ledighet under den tid de uppbär föräldrapenning.

Sedan mars 1978 tillgodoräknas föräldraledighet som tjänstetid (förtjänst) vid statliga tjänstetillsättningar. Hel ledighet som infaller efter det att barnet uppnått ett och ett halvt års ålder tillgodoräknas endast med hälften.

Rätt till ledighet

- Nativitet** Statistiska Centralbyrån har 1978 fått regeringens uppdrag att kartlägga nedgången och utreda orsakerna till det minskade barnafödandet. Undersökningen beräknas ta 3-4 år.
- Barnomsorg** På grundval av ett utredningsförslag från barnstugeutredningen antog riksdagen 1973 en lag om förskoleverksamhet. Lagen trädde i kraft 1975. I lagens första paragraf uttalas att förskoleverksamheten "har till syfte att i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn".
- Genom förskolelagen blev kommunerna skyldiga att anvisa plats i förskola (minst deltidsgupp) för alla sexåringar och för barn som av psykiska, fysiska, sociala, språkliga eller andra skäl har särskilda behov av stimulans och stöd redan före sex års ålder, samt upprätta planer för utbyggnad av daghem.
- 1977 förändrades förskolelagen till en barnomsorgslag som omfattar såväl barn i förskoleåldern som yngre skolbarn (0-12 år). Barnomsorgen i sin helhet blev en lagfäst kommunal uppgift som innebär att kommunen förutom ovannämnda skyldigheter, genom en planmässig utbyggnad ska sörja för att barn till förvärvsarbetande och studerande föräldrar erhåller plats i förskola, familjedaghem eller fritidshem.
- Bestämmelserna om planering innebär att kommunen är skyldig att varje år göra en barnomsorgsplan där behovet av förskolor, familjedaghem och fritidshem inom de närmaste fem åren redovisas samt ange hur behovet ska tillgodoses. Socialstyrelsen sammanställer planerna.
- På grundval av en överenskommelse mellan kommunförbundet och regeringen, antog riksdagen 1976 ett utbyggnadsprogram om 100 000 nya daghemsplatser och 50 000 nya fritidshemsplatser under perioden 1977-1981. För att ge kommunerna möjlighet att genomföra utbyggnaden höjdes statsbidragen kraftigt för driften av daghem och fritidshem.
- Socialstyrelsens sammanställningar av kommunernas barnomsorgsplaner 1978 visar att utbyggnadsplanerna är otillräckliga. Under den period som överenskommelsen avser räknar kommunerna endast med att bygga 85 300 nya daghemsplatser och 41 600 fritidshemsplatser, inklusive dem som byggts 1977. Om inte extra ansträngningar görs kommer kommunerna således inte att nå de överenskomna målen.
- Även barnomsorgens kvalitet har diskuterats under 1970-talet. 1978 visar en rapport från Familjestödsutredningen att också spädbarn kan ha glädje och utbyte av gemenskapen i en barngrupp på daghem. Försök med åldersintegrerade syskongrupper prövas i vissa förskolor. Försök med mer flexibla öppethållandetider liksom kvälls- och nattillsyn har prövats på daghem och i andra tillsynsformer.
- Jämställdhetskommittén har under 1978 lagt fram en rapport om barnomsorgens samhällsekonomiska aspekter, samt anordnat en konferens för kommunerna kring denna. Kommittén har även, som tidigare nämnts, låtit framställa en film om könsroller i förskolan med anledning av det internationella barnåret 1979, samt låtit utvärdera könskvoteringen i förskolläraryrket och föreslagit åtgärder för att få fler män till förskolläraryrket.
- Statsbidraget till kommunernas hemspråksträning för invandrabarn i förskolan omfattar från och med 1 juli 1979 fem- och sexåringar.

Så kallad vårdnadsersättning till familjer med små barn har av flera partier (c, m och fp) vid olika tillfällen föreslagits i riksdagen.

Vårdnadsbidrag

Denna ersättning skulle utgå med lika belopp till alla familjer med barn under viss ålder (3 år). Familjerna kunde använda ersättningen till eventuell daghemsavgift, till kompensation för förkortad arbetstid eller som viss ersättning för föräldrarnas arbete för vård av egna barn i hemmet. De olika partiernas förslag har haft något olika konstruktioner. Förslagen har avvisats av riksdagen, bland annat med motiveringen att de konserverar könsrollerna.

Sociala förmåner till hemarbetande har diskuterats under 1970-talet, såväl i riksdagen som massmedia. Riksdagsmotioner om rätt till ATP för vård av barn i hemmet liksom krav på högre sjukpenning för hemmamakar har behandlats i riksdagen 1976 och 1978 men inte föranlett någon åtgärd. Pensionskommittén behandlade frågan om ATP för vård av barn i hemmet i sitt betänkande 1977 men lade inte något förslag, eftersom utredningen inte funnit någon tillfredsställande lösning på hur reformen skulle finansieras. En parlamentarisk kommitté har tillsatts 1978 för att göra en översyn av sjukpenningförsäkringen inklusive hemmamakeförsäkringen.

Hemarbetande

En undersökning av de hemarbetandes situation begärdes i riksdagen 1977. Jämställdhetskommittén genomför f. n. en sådan undersökning av omfattande karaktär som beräknas vara avslutad 1979. (Se Arbetslivet.)

Änkepension kan utgå till änka (eller ogift sammanboende kvinna som har eller haft barn med mannen) som inte har ålderspension. Den utgår inte till änkling eller sammanboende utan barn.

Änkepension

1971 föreslog penionsförsäkringskommittén att änkepension bör ersättas med en utbyggd barnpension och försörjarpension till båda könen i framtiden när kvinnorna i högre grad ägnar sig åt förvärsarbete.

1974 fick pensionskommittén i uppdrag att utreda efterlevandepensionens framtida utformning.

1977 ombildades den tidigare yrkesskadeförsäkringen till en arbetsskade-försäkring. Därvid ändrades reglerna för livränta till efterlevande till samma som för änkepension. Anledningen uppgavs vara att så få efterlevande män hade fått ersättning. Tidigare hade även änklingar och frånskilda män möjlighet att få livränta.

Fortsatt jämställdhetsarbete

Familjepolitiken måste utgå från principen att båda föräldrarna har samma rätt och skyldighet till såväl försörjaransvar som praktiskt ansvar för hem och barn.

Mål

Jämställdhetsarbetet måste även i fortsättningen inriktas mot att täcka barnomsorgsbehovet och på andra sätt underlätta för föräldrar att förena förvärsarbete med hem och barn. På sikt måste alla barn kunna erbjudas en plats i förskolan. Förskolan måste bli betraktad som samma självklara förmån som skolan är i dag. Arbetstiden måste stegvis förkortas till sex timmar per dag. Papporna måste göras medvetna om att de förväntas ta sin del av ansvaret för barn och hem och ges stöd när de tar detta ansvar.

Föräldrautbildning ska erbjudas i skolan, vid barnets födelse och under barnets uppväxt.

Utbyggd barnomsorg

Utbyggnaden av barnomsorgen går för långsamt i förhållande till behovet. Det är ett absolut minimikrav att överenskommelsen och riksdagsbeslutet 1976 om 50 000 nya fritidshemsplatser och 100 000 nya daghemsplatser till 1981 uppfylles, vilket endast innebär två tredjedels behovstäckning av barn till förvärvsarbetande och studerande. I överenskommelsen ingick också att i mitten av 1980-talet ha full behovstäckning, det vill säga att alla barn till förvärvsarbetande och studerande föräldrar samt barn med särskilda behov ska kunna erbjudas plats i den kommunala barnomsorgen. Då bör också arbetslösa och arbetssökandes barns behov tillgodoses. På sikt måste förskolan bli betraktad som samma självklara förmån som skolan är idag. Åldersintegrerade syskongrupper bör införas på alla daghem. Deltidsförskola och öppen förskola bör erbjudas barn som vårdas i hemmet eller i familjedaghem. Kommunala dagbarnvårdare bör erhålla bättre utbildning samt knytas till en förskola.

Gemensam föräldraledighet

Fäderna utnyttjar oftast den senare delen av föräldraledigheten eftersom mammorna har behov av ledighet efter förlossningen och vanligen ammar i början. Papporna har därför mindre möjligheter till tidig kontakt med barnet. Samtidigt är mödrarna ofta trötta efter förlossningen och kan behöva hjälp den första tiden. Papporna bör därför få rätt att utnyttja sin föräldrapenning samtidigt med mammorna under den första månaden efter födelsen.

Tvillingar

Föräldrar som fått tvillingar får också en dubbel arbetsbörda och oplanerade kostnader. Riksdagen beslöt 1979 att den särskilda föräldrapenningen på 90 dagar ska knytas till varje barn, varigenom tvillingföräldrar får möjlighet att vara hemma gemensamt de tre sista månaderna. Den första tiden efter förlossningen är emellertid än mer ansträngande. En ensam mamma som under de första månaderna ska hinna amma och sköta två eller flera barn samt hushåll får oerhört slitsamt. Tvillingföräldrar bör därför få rätt att till-

sammans vårda barnen med föräldrapenning under de första fyra månaderna. För att de därigenom inte ska förbruka hela sin föräldraledighet bör tvillingföräldrar som utnyttjar den gemensamma vårdnadsmöjligheten kompenseras med extra föräldrapenning för samma tid (högst 4 månader). Motsvarande lättnader bör erbjudas ensamstående tvillingföräldrar.

Änkepension, liksom livränta till efterlevande i arbetsskadeförsäkringen, utgår enbart till kvinnor. Förmånen strider också mot principen att var och en ska svara för sin egen försörjning och pension. Eftersom majoriteten kvinnor numera förvärvsarbetar bör dessa förmåner snarast avskaffas och ersättas med förmånligare ersättning till efterlevande barn. Övergångsbestämmelser för äldre kommer troligen att behövas under en viss tid.

Änkepension

Den s. k. skattereduktionen på 1 800 kr som gift förvärvsarbetande får dra av om maken saknar inkomst tillkom som en övergångsbestämmelse 1971. Regeln kan innebära en tröskeeffekt för kvinnor som vill förvärvsarbete. Även för hemmamake som får föräldrapenning uppstår tröskeeffekter. Avdraget fungerar inte heller som vårdnadsersättning eftersom det får göras även av makar utan barn. Eftersom numera 70 procent av alla kvinnor förvärvsarbetar och närmare 80 procent i åldrarna 20–54 år, bör det vara dags att ifrågasätta denna skattereduktion för hemmamakar. Ett alternativ vore att stegvis ta bort avdraget. De medel som därigenom frigjordes borde kunna göra större nytta om de överfördes till barnfamiljerna. Eftersom många äldre hemarbetande kvinnor saknar reella möjligheter till förvärvsarbete bör skattereduktionen vara kvar för alla familjer där den hemarbetande maken tillhör de äldre åldersgrupperna.

Hemmamakeavdraget

Information som belyser ekonomiska och juridiska villkor för gifta respektive ogifta samboende måste utarbetas och finnas tillgänglig, t. ex. hos försäkringskassan.

Information till samboende

Källor

- SOU 1970:34 Svenska folkets inkomster
- SOU 1975:35 Barnfamiljernas ekonomi
- SOU 1975:51 Bostadsförsörjning och bostadsbidrag
- SOU 1977:37 Underhåll till barn och frånskilda
- SOU 1977:91 Översyn av skattesystemet
- SOU 1978:5 Föräldrautbildning
- SOU 1978:39 Föräldraförsäkring
- SOU 1978:55 Att sambo och gifta sig
- Proposition 1973:32 Ändring i giftermålsbalken
- Proposition 1974:70 Förslag till abortlag
- Proposition 1975/76:170 Faderskap och vårdnad
- Proposition 1978/79:12 Underhåll till barn och frånskilda, m. m.
- SoU 1977/78:32 Befolkningsutvecklingen
- Ds Ju 1975:7 PM till frågan om lagstiftning mot könsdiskriminering
- Diskussionspromemoria från Familjestödsutredningen 1978 – Daghjem för små barn

SOS:

Folk och Bostadsräkningen 1975
Allmän försäkring 1976
Folkmängd 31 dec 1977, del 3
Statistisk årsbok 1977
Arbetsmarknadsstatistisk årsbok 1977

SCB:

Levnadsförhållanden: Ekonomiska förhållanden 1974
IPF 1977:1 Trender och prognoser 1977
IPF 1978:1 Förvärsarbetets utveckling till 1990
SMHS 1978:2 Aborter 1976
SMHS 1978:7 Aborter 1977
SMHS 1978:17 Aborter 1978
SMN 1978:12 Inkomstfördelning 1976

Socialstyrelsen: Barnomsorgen i siffror 1977–81 samt 1978–82
Planeringsgruppen för barnomsorg: Broschyr
Länskommittén för hälsouppllysning i Stockholms län: Sex och samlevnad bland ton-
åringar i Haninge kommun 1976
Försäkringskassan: Broschyr om föräldrapenning och försäkringar
Folksams sociala råd 1977: Försäkringar genom anställning
Statens Ungdomsråd: Ungdomars konsumtion 1978
TCO, SAF, SACO m. fl.: Familjepolitiska program
Bengt Holmgren m. fl., Göteborgs universitet 1978: Barnomsorg, jämställdhet och
samhällsekonomi
Karin Widerberg, Lunds universitet 1978: Kvinnans rättsliga och sociala ställning
i Sverige 1750–1976
Socialstyrelsen: Smärtlindring vid förlossning
Socialstyrelsen redovisar 1979:4 – Principer för mödra- och barnhälsovården

5 Boende och samhällsplanering

För att uppnå jämställdhet mellan könen måste samhället planeras så att både män och kvinnor kan kombinera förvärvsarbete och samhällsaktiviteter med hem och barn. Avstånden och kommunikationerna mellan hem, arbete och service liksom arbetstider och öppethållandetider får härvid stor betydelse. Sysselsättningen för både män och kvinnor är en viktig utgångspunkt för planering av boende, service, trafik, barnomsorg m. m.

I boendet skapas förutsättningar för jämställdhet mellan kvinnor och män. Beroende på bostadens läge, områdets kommunikationer och serviceutbud har de boende olika möjlighet att förvärvsarbeta, delta i politiskt och fackligt arbete och att dela på hushållsarbete och omvårdnad av barn. De främsta förvärvshindren för kvinnor idag är brist på barnomsorg och svårigheter att ta sig till och från arbetet. Kvinnor är mer beroende av kollektivtrafik än män. För möjligheten att förvärvsarbeta blir närheten – åtminstone tidsmässigt – till arbetsplatsen av stor betydelse. Genom en förbättrad samhällsplanering kan man komma tillrätta med en stor del av förvärvshindren.

Lokaliseringen av service och rekreation blir också av betydelse för hur lång arbetstiden ska kunna bli. En utspridd och i förhållande till arbetsmarknaden "oplanerad" bebyggelse får därför svåra konsekvenser för kvinnornas möjligheter till förvärvsarbete.

Andelen småhushåll ökar. Under den senaste 15-årsperioden har en- och tvåpersonshushållen ökat från 47 till 61 procent av totala antalet hushåll. Tendensen är klarast i storstadsområdena. Andelen småhushåll kommer att fortsätta öka i takt med bland annat befolkningens åldrande.

Andelen barnhushåll minskar liksom antalet barn i barnhushållen. Andelen hushåll med förskolebarn har minskat från 20 till 17 procent under perioden 1960–1975.

Trångboddheten har minskat markant under 1960- och 70-talen. År 1960 bodde 43 procent av befolkningen trångt (mer än två personer per rum, kök och vardagsrum räknade). 1975 var motsvarande andel drygt 10 procent.

De unga flickorna (16–19 år) flyttar tidigare än pojkarna hemifrån och bildar eget hushåll. I åldrarna 20 år och uppåt är det männen som bildar hushåll i störst omfattning dvs. i statistiken uppges som hushållsföreståndare. Från 65 års ålder minskar männens och ökar kvinnornas hushållskvot, bland annat beroende på att männen i högre grad omhändertas i åldrings- och sjukhusvård.

De boende

Under perioden 1960–1975 har hushållsbildningen ökat i alla åldrar för båda könen, i takt med en hög bostadsproduktion. De regionala skillnader som finns, t. ex. att ogifta kvinnor i glesbygd har svårast att finna utkomst och bostad består dock.

De boendes önskemål

En undersökning i Jönköping 1978 (Öresjö) visar att kvinnor och män värdesätter kvaliteter i boendet olika. Eftersom majoriteten kvinnor förvärvsarbetar och samtidigt har huvudansvaret för hemmets skötsel blir bostadsområdets service, i form av tillgång till daghemsplatser, närhet till affär och bra kommunikationer betydelsefulla trivselfaktorer. För männen betyder bland annat områdets status mer.

En boendeundersökning av bostadskön i Stockholm 1975 (BOMI) visar att tolv procent av dem som var intresserade av att byta bostad ville bo kollektivt och att 65 procent ville flytta till småhus.

Bostäderna

Småhus utgör omkring en tredjedel av det totala antalet lägenheter. En svag ökning, från 35 till 37 procent, har skett under perioden 1960–1975.

De större lägenheterna ökar på de mindres bekostnad. Andelen en- och tvårumslägenheter minskade från 58 till 42 procent under perioden 1960–1975. Smålägenheter finns främst i de större flerfamiljshusen. Endast 16 procent av småhusen hade sådana lägenheter 1975.

Modernitetsgraden har ökat kontinuerligt. 1974 bodde 93 procent av befolkningen i moderna bostäder (vatten, avlopp, wc, centralvärme, dusch/bad). Detta har underlättat hushållsarbetet. Trots kollektiv utrustning har emellertid de privata lösningarna ökat, vilket minskat kontakterna utåt. Många har nu t. ex. tvättmaskin inne i lägenheten, vilket upplevs praktiskt men också kan innebära färre grannkontakter. Köket konstrueras fortfarande för att *en* person ska arbeta i det, inte för att hela familjen ska kunna delta i hushållsarbetet.

Bostadsproduktion

Småhusen utgör idag omkring 65 procent av de nybyggda bostäderna. Enligt kommunernas produktionsplaner ska emellertid andelen nybyggda småhus minska något framöver.

Tabell 8 Kommunernas bostadsproduktionsplaner 1978–1982

Programomgång	Småhusandel procent	Antal lägenheter i genomsnitt/år
1976–1980	65	69 300
1978–1982	59	69 000

Källa: Bostadsstyrelsens info 1978:35

Våningsytan beräknas öka mer i småhusen än i flerfamiljshusen.

Andelen bostadsrättslägenheter i nybyggda flerfamiljshus beräknas öka från 17 till 23 procent under de tre närmaste åren. Andelen bostadsrätter i småhus beräknas öka från en till fem procent under samma period.

Upplåtelseformen har nu betydelse bl. a. för möjligheten att påverka boendemiljön. Byggandet av stora bostadsområden med ensidig lägenhetsammansättning och upplåtelseform har lett till en icke önskvärd social segregation.

Tabell 9

Hustyp programomgång	Upplåtelseform i procent		
	Hyresrätt	Bostadsrätt	Äganderätt
<i>Flerfamiljshus</i>			
1975-1979	83	17	—
1978-1982	77	23	—
<i>Småhus</i>			
1975-1979	5	1	94
1978-1982	6	5	89

Källa: Bostadsstyrelsens info 1978:35

Det första kollektivhuset byggdes i Stockholm 1935. Ett kollektivhus bygger på tanken att många hushållsaktiviteter kan företas gemensamt i kollektiva utrymmen, gemensamma kök, tvättstugor, barnstugor, sällskapsrum. Idén med kollektivhus framfördes i många statliga utredningar under 1940 och 50-talen. Under 1960-talet började man istället tala om samordnad områdesservice, där tanken snarare var att gemensamt köpa viss service, gemensam matsal med servering, tillgång till sjukhusvård i huset, möjlighet att lämna bort tvätt. Det stora serviceområdet blev 60-talets inlägg i debatten om ökad boendesservice.

De kollektivhus som byggts under senare år är kategorianläggningar för studenter eller pensionärer. Servicehus för äldre byggs och planeras i många kommuner med tanke på det ökade antalet åldringar. En kombination av servicehus för äldre och kollektivhus projekteras f. n. i Linköping. I Jönköping har man i ett vanligt höghusområde prövat att ansluta extremt god service och gemensamhetslokaler till vissa lägenheter. Bostadsstyrelsen behandlar i en rapport 1978 utformning och finansiering av ett något mindre kollektivhus. Forskning kring små kollektivhus (cirka 50 lägenheter) pågår.

Tillgång på arbete är en grundförutsättning för att såväl kvinnor som män ska kunna förvärvsarbeta. Behovet av lokala arbetsmarknader, så allsidigt sammansatta som möjligt, accentueras i takt med att båda parterna i ett hushåll efterfrågar arbete. Eftersom män och kvinnor fortfarande arbetar inom olika sektorer och de flesta orter har en ensidigt sammansatt arbetsmarknad har ofta en av parterna svårt att finna arbete. Långpendling och tvåbostadshushåll har därför ökat. Det är vanligen mannen som långpendlar och kvinnan som får överta hela ansvaret för hem och barn.

I dagens storstadsområden är den totala tillgången större på förhållandevis väl differentierade arbetsmarknader. Detta har medfört högre kvinnlig förvärvsintensitet än i andra regioner, men ofta till priset av långa pendlingsresor.

Den sektoriserade utbyggnaden under framförallt 1960- och 1970-talen har lett till stora avstånd och sterila miljöer. Samordningen av fysisk planering och sysselsättnings- och verksamhetsplanering har i många fall varit bristande, vilket har lett till "ofullbordade" bostads- och arbetsområden.

I den fortsatta utbyggnaden av arbetsplatser och bostäder måste planeringen omfatta ökade möjligheter att ta sig till arbetet med kollektiva kommunikationer. Många av de arbetsplatser som kommer att byggas ut fram-

Speciella boendeformer

Förvärvsarbete

över bland annat i den offentliga sektorn är av sådan karaktär att de ej stör sin omgivning och alltså kan lokaliseras nära bostadsområdena. Vidare bör alla lokaliseringar av bostäder övervägas mycket noga med hänsyn till möjligheten att ta sig till och från arbetet. Den fysiska planeringen måste samordnas med och utgå från sysselsättningsplaneringen.

Service

Den lokala närservicen har stor betydelse för att det vardagliga förvärvs- och hushållsarbetet ska flyta smidigt.

Avstånden till såväl kommersiell som offentlig service har ökat i takt med att nya bostadsområden byggts och att äldre glesats ut befolkningsmässigt. Strukturrationaliseringen har varit en bidragande orsak.

Avstånden till kommersiell och offentlig service varierar med tätorternas storlek och områdenas byggnadsår. En undersökning i Göteborg 1972 visade att i bebyggelse från 1930-talet var avståndet till dagligvaruhandel 174 meter medan motsvarande avstånd var 400 meter i bebyggelse från 1970-talet.

Hustyp och service hänger också samman. De som bor i småhus har störst avstånd till service. Den lägre servicenivån förutsätter en eller flera bilar, vilket är ekonomiskt krävande för barnfamiljerna (som är överrepresenterade i dessa områden) och skapar miljöproblem i tätorterna. En speciell form av småhusbebyggelse är de permanentade fritidshusen. Denna ur servicesynpunkt oplanerade bebyggelse skärper ytterligare problemen.

Inköp

Ett fyrapersonershushåll har ett genomsnittsbehov av drygt tre ton dagligvaror per år (Wikström), eller 60 kilo per vecka. 60–70 procent av alla dagligvaror bärs fortfarande hem. Med en bärförmåga om cirka 15 kilo inbär detta 4–6 inköpsturer per vecka.

Enligt en undersökning i Örebro 1971 (Wikström) görs inköpen av husmor till omkring 60 procent av inköpssumman. Husfar gör inköp till ungefär 20 procent av inköpssumman och övriga hushållsmedlemmar resten enskilt eller tillsammans. En jämförelse med 1965 visar att husmors roll minskat något beträffande inköpen. Örebroundersökningen visar också att ungefär en tredjedel av inköpen görs i närmaste butik och endast hälften inom bostadsområdet överhuvudtaget. En tredjedel av alla inköp sker i kombination med andra ärenden. Unga ensamstående och pensionärer är de som främst handlar i närbutik.

Barn- och tonårsfamiljer har den största inköpsvolymen och bor samtidigt längst bort från butik. De är också de hushåll som gör den största andelen inköp i stormarknader.

Hemtransport av varor sker till 34 procent med bil respektive 46 procent till fots. Biltransporterna har ökat i omfattning. Stormarknadernas framväxt har skett på bilismens villkor. Tidsresursen är ett faktum som begränsar inköpsmöjligheterna. I Örebroundersökningen hade 35 procent av huvudinköparna heltidsarbete och 30 procent deltidarbete. Tar man hänsyn till att huvudinköparna också har hushållsarbete och barnpassning på sin lott kommer man fram till att två tredjedelar har ont eller mycket ont om tid.

Butikernas öppethållandetider påverkar möjligheterna att handla. Öppet-hållandetiderna är en tänkbar orsak till att många inköp görs utanför bostadsområdet. En heltidsarbetande husmor eller husfar som efter arbetets slut ska hämta barn på daghem hinner inte alltid hem före stängningsdags.

Kommersiellt drivet hemköp finns på enstaka håll men inte i någon större omfattning. Ett försök i Stockholm med renodlad hemköpsbutik för ett antal år sedan misslyckades. Hemsändning pågår för närvarande i kommunal regi till pensionärer i vissa kommuner. I glesbygd utgår statsstöd till butiker i den mån kommunerna upprättar varuförsörjningsplaner och i dessa kan motivera stöd till butikerna.

”Vardagsfritiden” åtgår för många till arbetsresor, inköp och hushållsarbete. Övrig tid tillbringas till stor del i bostadsområdet. Eventuella fritidssystem-sättningar är beroende av vad bostadsområdet kan erbjuda.

Många är bunda till bostadsområdet också när det gäller veckosluts- och semesterfritid. En fjärdedel av befolkningen tillbringar sin semester i bostaden. Enligt SCB¹ saknade 1974/75 40 procent av hushållen tillgång till bil och 60 procent tillgång till fritidshus. Vård av barn eller äldre, knappa ekonomiska resurser med mera är andra faktorer som begränsar rörligheten under fritiden.

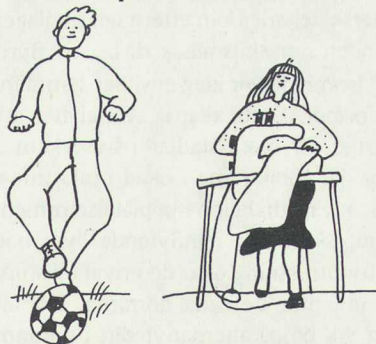
Män ägnar sig mer åt utomhusaktiviteter och kvinnor mer åt inomhusaktiviteter och umgänge med släkt under fritiden.

I flera undersökningar konstateras att ett stort förvärvshinder för kvinnor är svårigheten att ta sig till arbetet. Störst är problemen i glesbygd och mindre tätorter där den kollektiva trafiken är dåligt utbyggd.

En stor del av kvinnorna saknar körkort och tillgång till bil. Enligt Folk- och bostadsräkningen 1975 hade 60 procent av alla hushåll bil och 80 procent

Fritid

Kommunikationer

¹ Levnadsförhållandeundersökningen 1974 respektive Folk- och bostadsräkningen 1975.

av de samboende. 83 procent av barnfamiljerna hade bil och 14 procent mer än en bil. Tillgången till bil är betydligt mindre i de äldre åldersklasserna än i de yngre. Om hushållet har bil är det vanligen mannen som använder bilen för arbetsresor och inte kvinnan. 1973 hade 43 procent av kvinnorna i Stockholmsregionen körkort jämfört med 77 procent av männen enligt landstingets trafikundersökning. Andelen kvinnor med körkort ökar emellertid. 1976 utfärdades 44 procent av de nya körkortet till kvinnor. Dubbelt så många kvinnor som män färdas kollektivt till arbetet. En undersökning i Hallands län 1978 visar vilket avstånd till arbetet man är beredd att acceptera med allmänna kommunikationer respektive med bil. I Falkenberg accepterar man med bil 17 kilometer och utan bil 10,5 kilometer. I Laholm accepterar man 24 kilometer med bil och 13 kilometer utan bil.

Systemutredningens undersökning i Lindesberg 1977, vari Jämställdhetskommittén deltagit, visar att bland de kvinnor som ville börja arbeta hade mindre än hälften tillgång till bil. I den försöksverksamhet med utökad kollektivtrafik som bedrevs tillkom många nya resenärer, varav 70 procent var kvinnor.

Problem och hinder

I den övergripande samhällsplaneringen kommer sällan jämställdhetsmålet in som en självklar faktor. Fortfarande planeras bostadsområden på långt avstånd från arbetsplatser, med bristande kollektiva kommunikationer och otillräcklig service. Centraliseringen av arbetsplatser kvarstår trots olika lokaliseringsåtgärder. Samtidigt ökar kraven på en väl sammansatt lokal arbetsmarknad i takt med att båda makarna i ett hushåll förvärvsarbetar. Att detta krav inte tillgodoses visar ökningen av långpendling och tvåbostadshushåll. Det är vanligen mannen som långpendlar och kvinnan som förutom eget förvärvsarbete får ta ansvar för hushåll och barn. Eftersom kvinnor sällan har tillgång till bil hänvisas de till det snävare eller obefintliga arbetsutbudet i närheten av bostaden.

Samtidigt som andelen en- och två-personshushåll ökar minskar smålägenheterna (ett-två rum). Detta innebär problem framförallt för ungdomarna. Kommuner som under 1960- och 70-talen byggt ut kraftigt med småhus får svårt att erbjuda bostad åt ungdomar som vill bilda eget hushåll. För vissa kommuner kan detta leda till en utflyttning av ungdomar. Men även andra ålderskategorier kan efterfråga smålägenheter, t. ex. vid ändrade familjeförhållanden som skilsmässa, då barnen flyttar hemifrån, vid dödsfall.

Många bostadsområden är idag ensidigt sammansatta till lägenhetsstorlek och upplåtelseformer. Detta skapar svårigheter att i samma område finna en lämplig bostad för olika stadier i livscykeln. Behovet markeras bl. a. vid skilsmässor där föräldrarna i ökad omfattning vill fortsätta dela vårdnaden om barnen. Ensidigheten i upplåtelseformen kan också leda till social segregation samt skillnader i inflytande över boendemiljön.

Trots kollektiv utrustning ökar de privata lösningarna t. ex. av tvätt. Allt mer sköts nu innanför de egna dörrarna. Kontaktytorna utåt minskar.

De som idag vill bo på alternativt sätt i en annan bogemenskap än den traditionella familjens har en begränsad marknad att tillgå. Kollektivhus-

byggandet försvåras ofta av förvaltningsproblem och stimuleras inte av finansieringsreglerna.

Såväl för kommunal som kommersiell service har kraven på underlag och lönsamhet skärpts vilket lett till en koncentration av serviceställen. Detta har tillsammans med spridningen av bebyggelsen medfört långa gångavstånd till service. Som inköpsfunktionen för närvarande är upplagd krävs av inköparen att vara fysiskt stark, ha körkort och tillgång till bil. Den lägre servicenivån förutsätter en eller flera bilar vilket är ekonomiskt krävande för barnfamiljerna och skapar miljöproblem i tätorterna. Tendensen förstärktes under 1960- och 70-talen då butiksnätet strukturrationaliserades kraftigt. Under 1960-talet försvann ca 10 000 livsmedelsbutiker. Under samma period anlades också ett antal stormarknader och större butikshallar vilket påverkar möjligheterna att etablera mindre butiker nära konsumenterna.

Eftersom inköpen fortfarande till övervägande del görs av kvinnor, som numera förvärvsarbetar och dessutom sköter hushåll och barn, sker de under tidspress varvid butikernas lokalisering och öppethållandetider får betydelse. Viss kommunal service har så dålig tillgänglighet att den tillsammans med dåligt anpassade arbetstider inkräktar för mycket på ett hushålls fritid. Barnen är de som kommer värst i kläm i dessa kollisioner mellan tidsscheman.

Kvinnor och män har olika resurser för att använda sin fritid. Kvinnor är i allmänhet mer bundna till bostadsområdet, framförallt under vardagsfritid.

Svårigheter att ta sig till arbetet utgör ett stort förvärvshinder för många kvinnor. Kvinnor har i mindre utsträckning än män tillgång till bil och många saknar körkort. Dubbelt så många kvinnor som män åker kollektivt till arbetet. Dålig kollektivtrafik drabbar därför främst kvinnor.

Vidtagna och föreslagna åtgärder

I länsplaneringen infördes i mitten av 1970-talet som ett av målen att undanröja förvärvshinder och därmed öka jämställdheten mellan kvinnor och män.

Några kommuner och landsting har gjort sysselsättningsutredningar och planer och därvid i något fall beaktat jämställdhetsaspekten särskilt. Ett 40-tal kommuner och ett 10-tal landsting har inrättat jämställdhetsorgan. En del av dessa har till uppgift att påverka kommunens samhälls- och sysselsättningsplanering. Hösten 1978 anordnade Jämställdhetskommittén en konferens för kommunernas jämställdhetsorgan där uppgifterna diskuterades. Dokumentation från denna konferens föreligger i form av en checklista för kommunalt jämställdhetsarbete.

Under våren 1979 anordnade Jämställdhetskommittén tillsammans med Nordiska ministerrådet ett seminarium om jämställdhet i samhälls- och boendeplanering för politiker och planerare. Syftet med seminariet var att få ett idé- och erfarenhetsutbyte mellan de nordiska länderna. I samband med seminariet lät Jämställdhetskommittén framställa en utställning om jämställdhet i samhällsplanering. Utställningen byggde på tävlingsförslag från Sveriges Arkitekters Riksförbunds (SAR) idéävling om 80-talets bo-

ende. I denna tävling var jämställdhet en programförutsättning vid vilken man lade stor vikt.

I utbildningen av planerare vid arkitektursektionen på Tekniska högskolan i Stockholm har Jämställdhetskommittén medverkat med föreläsningar och utvärdering av inlämningsuppgifter i stadsplanering.

Många forskningsprojekt i samhälls- och boendeplanering har anknytning till jämställdhet. Vid arkitektursektionen på Chalmers Tekniska Högskola i Göteborg hölls 1979 ett seminarium "Bo i gemenskap" där utgångspunkten var att med kollektiva boendeformer ge förutsättningar för jämställdhet.

Riksdagen har 1979 beslutat att tillåta försök med körkursutbildning inom AMU för kvinnor och män i glesbygd.

Fortsatt jämställdhetsarbete

Planeringsmål

Jämställdhet mellan män och kvinnor måste vara en av utgångspunkterna för samhällsplaneringen på alla nivåer och stadier. I länsplaneringen förekommer redan detta uttryckliga mål. I riksplanering och kommunal planering bör målet införas. Det är viktigt att detta mål införas i den kommande plan- och byggnadslagstiftningen. Många kommuner arbetar med så kallade Gemensamma Planeringsförutsättningar vilka samordnar mål och program för de olika kommunala verksamheterna. I dessa planeringsförutsättningar bör jämställdhet vara ett av de övergripande målen. Målet kan sedan preciseras och brytas ned i andra program och planer, t. ex. bostadsförsörjningsprogram, barnomsorgsplaner, trafikförsörjningsplaner, sysselsättningsplanering, varuförsörjningsplanering, energiplanering.

Kommunala jämställdhetskommittéer

I alla kommuner och landsting bör jämställdhetskommittéer inrättas med uppgift att driva fram och samordna ett målinriktat jämställdhetsarbete i kommunen. Här ska bevakning av samhällsplaneringen utgöra en viktig uppgift. Kommittéerna måste få riktlinjer och utbildning för sitt arbete.

Individuell boendestatistik

En viktig åtgärd är att skaffa kunskap och data kring boendet som kan klargöra eventuella skillnader mellan kvinnors och mäns boendevillkor och preferenser. Statistiken bör därför bygga på individer istället för hushåll. Vidare bör studier över boendeönskemål göras, i första hand bland dem som står i bostadskön.

Gemenskap i boendet

Med tanke på omsorg om såväl yngre som äldre är det viktigt med olika lägenhetsstorlekar och upplåtelseformer i ett bostadsområde. Den sociala

kontakt man byggt upp under lång tid är värdefull. Man ska inte behöva flytta till en ny stadsdel bara för att familjeförhållandena ändras.

Boendet kan ge nya utgångspunkter för jämställdhet och nya förebilder för barnen. Genom gemensam förvaltning som innebär att de boende tar över ansvaret för husets och områdets skötsel samt genom tillgång till gemensamma lokaler med olika aktiviteter, bör alla åldrar ges möjligheter att delta och ta ansvar i boendet. Härigenom kan sociala kontaktnät byggas upp vilket är särskilt betydelsefullt för dem som tillbringar dagtiden i bostadsområdet, – småbarnsföräldrar, barn, pensionärer, invandrarkvinnor med flera – men också innebär en trygghet för förvärvsarbetande föräldrar.

Det finns idag omkring en miljon enpersonshushåll. Trots detta erbjuds alternativa boendemöjligheter enbart för yngre och äldre i s. k. ungdoms- och pensionärshotell. Det är viktigt att skapa alternativa boendeformer för alla åldrar, både för ensamstående och familjer. Fler bostäder bör utformas med tanke på andra samlevnads- och gemenskapsformer än kärnfamiljens, t. ex. flergenerationsboende. Kollektiv- och servicehus för alla åldrar bör prövas men framförallt behövs försök med varierande grad av kollektiv service i vanliga bostadsområden. Detta är speciellt värdefullt att beakta i de sanerings- och kompletteringsprojekt som många kommuner står inför.

Alternativa
boendeformer

Den kommunala sysselsättningsplaneringen, liksom statens regionala satsningar, måste utgå från kvinnornas ökade förvärvsfrekvens och större lokala bundenhet. På sikt kan en ökad lokal bundenhet förväntas även bland män, i samband med att deras ansvar för hem och barn ökas. Kommunerna bör därför försöka styra framförallt offentliga arbetstillfällen men också ej störande småindustri- och hantverksarbetsplatser ut till bostadsområdena.

Arbetsplatser

Människornas och framförallt barnens behov måste vara vägledande vid planering av olika anläggningar och deras öppethållandetider. För att klara av de vardagliga ärendena smidigt, utan att behöva offra alltför mycket av den fritid som behövs till annat, måste nödvändig service finnas inom rimligt avstånd i bostadsområdet och vara tillgänglig när innevånarna vistas där. Varuförsörjningsplaner bör upprättas i alla kommuner för att säkra innevånarnas tillgång till en rimlig kommersiell service.

Närservice

För personer som binds till bostadsområdet av olika skäl (omvårdnad, billöshet m. m.) framstår möjligheten att tillbringa fritiden i bostadsområdet på ett meningsfullt sätt som allt mer betydelsefull. Det är viktigt att planera den fysiska miljön för ett sådant utnyttjande och prioritera verksamheter som kan bedrivas nära bostaden. Kvinnor måste uppmuntras att i högre grad delta i utomhusaktiviteter, t. ex. genom större resurser till kvinnoidrott.

Fritid

Planeringen av nybebyggelse, såväl bostäder som arbetsplatser, bör göras så att arbetsresor minimeras och underlättas. Kollektivtrafiken bör utökas och kompletteras med nya lösningar och kombinationer av färd sätt: samåkning i småbuss och taxi, företagsbussar m. m. Vidare måste förhållandena för passagerare med barnvagn, gång-, cykel- och mopedtrafikanter förbättras, bl. a. genom inskränkningar av biltrafiken i tätorterna.

Kommunikationer

Källor

SOU 1978:57 – Resor till arbetet

SCB: Bilpak 1977

Folk- och bostadsräkningen 1975

Statistisk årsbok 1977

Levnadsförhållanden rapport nr 3 Boendeförhållande 1977

Levnadsförhållanden rapport nr 6 Nuläge 1976

Bostadsstyrelsen – Bostäder och boende 1970 med viss uppdatering Information från Bostadsstyrelsen

Bostadsstyrelsen – Bostadsproduktionsplaner, Information från Bostadsstyrelsen 1978:35

Kommunförbundet – Serviceboende för äldre 1975

BOMI Stockholms kommuns generalplaneberedning 1975

Länsstyrelsen i Halland – Kvinnor på arbetsmarknaden i Laholm och Falkenberg, MB Sandlund, C Norell

Robert Eriksson – Fritid och arbetsliv 1978

Solveig Wikström – Våra dagligvarors distribution

Solveig Wikström – Analysmetodik med konsumentperspektiv

Solveig Mårtensson – Childhood interaction and temporal organization, Lunds university 1977

Eva Öresjö – Fritiden i bostadsplaneringen – resurs eller räddningsplanka 1978

Myrna Smitt – Aspekter på servicenivå i olika delar av Göteborg, SM Göteborgs stadskontor 1972:2

Tarja Cronberg, Inga-Lisa Sangregorio – Innanför den egna tröskeln. Sekretariatet för framtidsstudier 1978

STU:s Konsumenttekniska forskningsgrupp

6 Hälsa och sociala problem

Hälsa innebär enligt världshälsoorganisationen (WHO) "ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande och ej endast frånvaro av sjukdom och skröplighet".

De nordiska länderna har i dag världens högsta medellivslängd. I Sverige uppgick medellivslängden 1975 till 72,1 för män och 77,9 för kvinnor. Skillnaden i medellivslängd mellan könen har stadigt ökat under de senaste trettio åren. Medellivslängden har ökat genom att dödligheten minskat, främst i de yngre åldrarna. Den ökade medellivslängden har framförallt åstadkommit genom förebyggande samhällsliga åtgärder samt medicinska framsteg.

Kostnadsfri mödra- och barnhälsovård samt fri förlossningsvård infördes redan på 1930-talet för att förbättra och bevara hälsan hos mor och barn. Spädbarnsdödligheten har också minskat med två tredjedelar sedan 1945 och Sverige har i dag världens lägsta barnadödlighet (10,0 promille år 1978) i anslutning till förlossning. Mödravården har byggts ut och erbjuder nu förutom regelbundna medicinska kontroller också mödraundervisning och förlossningsförberedelse som mödragymnastik och ibland psykoprofylax (andnings- och avslappningsövningar) samt preventivmedelsrådgivning.

Preventivmedelsrådgivningen har ökat under 1970-talet. I början av 1970-talet skedde knappa 20 000 besök årligen inom mödrahälsovården. År 1975 utfördes 320 000 besök i offentlig regi och 90 000 hos privatläkare. 1977 hade det totala antalet besök för preventivmedelsrådgivning ökat till 600 000 och 40 procent av dessa skedde hos barnmorska. Enligt socialstyrelsens beräkning har varannan kvinna i fertil ålder (15–44 år) årligen behov av rådgivning. Med denna beräkningsgrund är nära tre fjärdedelar av behovet täckt i dag. Vissa grupper, till exempel invandrarkvinnor, har dock inte nåtts i tillräcklig omfattning enligt Socialstyrelsen.

1970 utfördes cirka 16 000 legala aborter och under de följande åren steg antalet aborter kraftigt från år till år genom att den då gällande lagen tillämpades mycket liberalt. De illegala aborterna upphörde helt under denna tid. Lagen om fri abort 1975 medförde inte – kanske tack vare stora insatser för rådgivning, utbildning och information om födelsekontroll – någon kraftig stegring av aborterna. År 1974 utfördes cirka 30 000 aborter och 1975 och 1976 utfördes cirka 32 500 årligen. 1977 sjönk antalet aborter till 31 000. De senaste årens sjunkande födelsetal har alltså inte motsvarats av stigande

Hälsa

Mödra- och
barnhälsovårdPreventivmedels-
rådgivning

Aborter

abortsiffror. Familjeplanering sker till största delen och i stigande utsträckning med hjälp av preventivmedel. År 1977 föddes cirka 100 000 barn, en miljon kvinnor och/eller deras partner använde någon preventivmedelsmetod – 50 procent p-piller, 30 procent spiral och resten annat – och 30 000 gjorde abort.

Smärtlindring vid förlossning

1971 tog riksdagen ett principbeslut om att alla kvinnor har rätt till smärtlindring vid förlossning. Andelen kvinnor som erhållit effektiv smärtlindring har ändå bara ökat från en till 13 procent mellan 1973 och 1978. Endast sju procent erhöll den mest effektiva metoden. Resurserna är mycket ojämnt fördelade över landet och många sjukhus erbjuder smärtlindring enbart under dagtid, det vill säga en tredjedel av dygnet.

Tabell 10 Utvecklingen av smärtlindring vid förlossning i Sverige 1973–1978

	Antal födda	Epiduralanestesi i % av födda (ryggbedövning)	Paracervikal- blockad (livmoder- halsbedövning)	Pudendalis- blockad (bäckenbottenbedöv- ning)
1973	108 000	0,9	0	34,0
1974	109 000	1,2	2,5	42,7
1975	103 000	1,7	3,9	48,4
1976	97 500	3,2	5,0	54,1
1977	96 000	4,9	5,4	57,8
1978	50 000	7,3	5,8	59,2

(1:a halv-
året)

Källa: Socialstyrelsen. Andelen kejsarsnitt har under ovanstående period ökat från 7,0 till 11,15 procent.

Sjukdomsmönster

Levnadsnivåundersökningarna 1968 respektive 1974 visar att kvinnor enligt egen uppfattning är mer sjuka än män. Skillnaden har dock minskat något under perioden. Av SCBs levnadsförhållandeundersökning 1975 framgår att 41 procent av kvinnorna respektive 38 procent av männen ansåg att de led av långvarig sjukdom. Könsskillnaden var mer markerad bland äldre än bland yngre.

Kvinnor besöker genomsnittligt läkare något oftare än män, i alla åldersgrupper utom åldersgruppen 60–64 år. Olika undersökningar visar också att kvinnor får en mer omfattande behandling med läkemedel. Männen har däremot en större konsumtion av slutna sjukhusvård (sjukhusvistelse) i alla åldersgrupper utom 15–39 år respektive åldrarna över 80 år; kvinnorna överväger i dessa åldersgrupper på grund av barnsboend respektive större andel ensamstående.

Av de cirka 90 000 dödsfall som årligen inträffar orsakas hälften av sjukdomar i cirkulationsorganen (hjärt- och kärlsjukdomar) och cirka 20 procent av tumörer (olika former av cancersjukdom). En stor del av dödsfallen inträffar i för tidig ålder och borde vara förebyggbara.

Även när det gäller dödsorsaker finns skillnader mellan könen. Olyckorna, som inkluderar självmorden, är den dominerande dödsorsaken upp till 40–45 års ålder för män och till 30 års ålder för kvinnor. Den skilda olycksfrekvensen mellan pojkar och flickor är otvivelaktigt ett utslag av olikartad uppfostran och inställning till risktagande.

Olyckor

Tabell 11 Döda av skador genom yttre våld och förgiftning per 100 000 av medelfolkmängd 1976

Åldersgrupp	Pojkar/ män	Flickor/ kvinnor
under 1 år	7,9	14,6
1– 4 år	15,4	7,0
5– 9 år	14,3	6,8
10–14 år	19,1	9,2
15–19 år	54,3	30,0
20–24 år	83,7	30,6

Källa: SOS Dödsorsaker 1976.

Antalet arbetsolycksfall har i Sverige varit i stort sett konstant under en lång rad av år medan yrkessjukdomarna ökat sedan mitten av 1960-talet. Mer än 100 000 människor, varav en sjundedel kvinnor, råkar årligen ut för olyckor på arbetsplatsen. Omkring 2 000 blir därigenom invalidiserade och cirka 200 dödas. Årligen insjuknar också omkring 2 000 människor i yrkessjukdomar, varav en tredjedel kvinnor. Antalet yrkesskadefall (exkl färdolyckor) per miljon arbetstimmar är 3,3 gånger högre för män än för kvinnor.

Yrkesskador

Levnadsförhållandeundersökningen 1975 visar också att männen upplevde sina arbetsplatser som mer riskabla med tanke på olycksfall än kvinnorna. Enligt en LO-enkät 1971 "Risker i jobbet" upplevde mer än 80 procent av LO-medlemmarna hälsorisker i sitt arbete. En uppföljning av undersökningen pågår och beräknas vara klar 1981. Männen utsätts, som tidigare nämnts i avsnittet Arbetslivet, i högre grad för smuts, buller och farliga ämnen i sitt arbete medan könsskillnaderna är mindre beträffande fysiska ansträngningar.

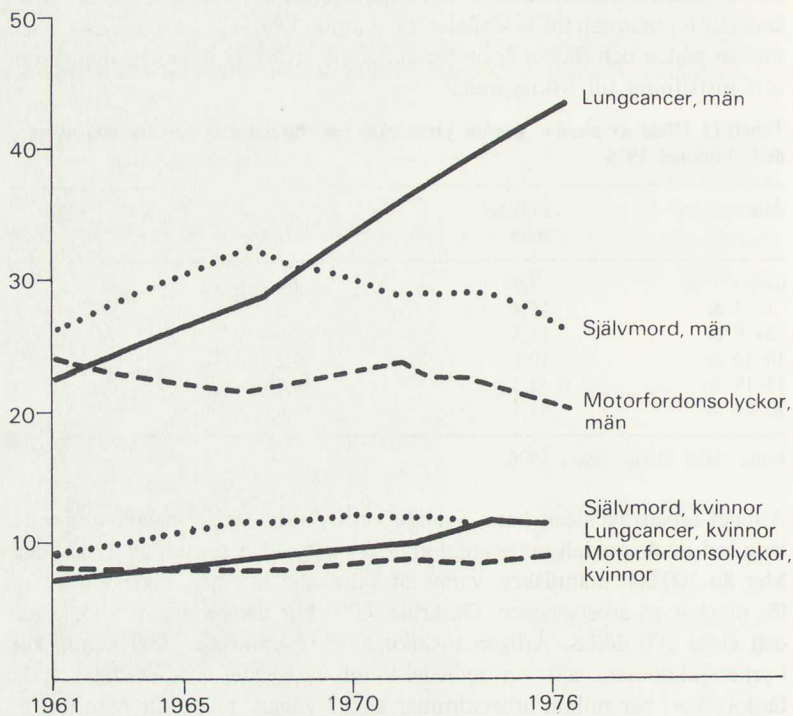
I medelåldern dör fyra gånger så många män som kvinnor av hjärt- och kärlsjukdomar medan de vanligaste dödsorsakerna för kvinnor i denna ålder är tumörer.

Hjärtinfarkt

En viss ökning av dödligheten för män i åldrarna 40–55 år har noterats sedan mitten av 1960-talet, såväl i Sverige som i andra europeiska länder. En dödsorsak som kraftigt ökat under perioden för män i denna åldersgrupp är hjärt- och kärlsjukdomarna. 1960 dog något mer än dubbelt så många medelålders män som kvinnor (45–64 år) av denna orsak, i dag dör mer än tre gånger så många män.

Även lungcancer har ökat kraftigt som dödsorsak för män under de senaste decennierna. Den högre konsumtionen av tobak bland män spelar här en avgörande roll. Sambandet mellan lungcancer och rökning är belagt och hjärtinfarkt är ovanligt bland ickerökare.

Lungcancer

Källa: Landstingsförbundet, SPRI 1978 Vem får sjukvård?

Figur 11 Döda per 100 000 av medelfolkmängden

Eftersom kvinnors cigarettkonsumtion har ökat under de senaste decennierna kan en ökad lungcancer- respektive hjärtinfarktsfrekvens bland kvinnor väntas framöver. Fortfarande röker dock män i högre grad än kvinnor, särskilt i de äldre åldersgrupperna. Bland ungdomar röker däremot flickor numera i högre grad än pojkar. Den nedgång i cigarettkonsumtion som noterats under de senaste åren är också svagast bland yngre kvinnor.

Bröstcancer

Bröstcancer är den vanligaste cancerformen i Sverige och utgör en fjärdedel av alla tumörsjukdomar hos kvinnor. Det är en utpräglad kvinnosjukdom och var 14:e kvinna beräknas någon gång i livet att drabbas av sjukdomen. Varje år anmäls omkring 3 600 nya fall av bröstcancer. Årligen dör också 1 400 kvinnor i sjukdomen, vilket är betydligt fler än antalet personer som dödas i trafiken varje år. Bröstcancer är den vanligaste dödsorsaken för kvinnor mellan 35 och 54 år i vårt land. Sjukdomsfrekvensen har ökat kraftigt under senare år, mer än för andra cancerformer. Orsaken är okänd. Sedan 1940-talet har man trots utveckling av nya behandlingsmetoder inte lyckats öka överlevnadsmöjligheterna i högre grad. Dödlighetsfrekvensen är fortfarande 50–60 procent på en tioårsperiod och ökar med tumörens storlek och utbredning. En tidig diagnos är därför av yttersta vikt. Flertalet kvinnor kommer till behandling i ett onödigt sent skede.

Metoder som används för tidig diagnostik av bröstcancer är systematiserad självundersökning, värmekameraundersökning (termografi) och röntgenundersökning (mammografi) av bröst. Samtliga metoder har på försök prövats i större hälsokontroller, varvid värmekameraundersökningen förkastats för att den ger alltför många falskt positiva fynd, dvs falskt alarm. Mammografimetoden, som har förbättrats genom minskad stråldos och färre antal bilder, har prövats vid hälsokontroller i Gävleborgs, Kopparbergs och Östergötlands läns landsting. Den vetenskapliga utvärderingen av dessa försök är ännu inte klar. Mammografi är emellertid den hittills mest effektiva metoden att påvisa små ännu inte kännbara tumörer. Regelbunden självundersökning av bröst är ett nödvändigt komplement till andra metoder eftersom bröstcancer kan utvecklas mycket snabbt. En finsk modell för systematiserad självundersökning i bred skala prövas för närvarande i Stockholms läns landsting.

Kvinnor och män tar till olika medel för att dämpa sin oro. Kvinnor brukar och missbrukar läkemedel i högre grad än män vilka i stället konsumerar och missbrukar alkohol i högre grad än kvinnor.

Missbruk

Enligt en undersökning 1976 skrevs 63 procent av recepten på lugnande och sömngivande tabletter ut till kvinnor. Hemmafruar och pensionärer var de två största förbrukarna av psykofarmaka enligt en utredning 1972. Kvinnor dominerar även bland missbrukare av läkemedel. En undersökning 1977 fann att 14 procent av kvinnorna jämfört med 11 procent av männen som vårdades på psykiatrisk klinik under ett år hade renodlade läkemedelsproblem.

Omkring 90 procent av männen respektive 72 procent av kvinnorna konsumerade alkohol enligt den så kallade riksundersökningen (RUS) 1968. Männen andel har varit konstant under efterkrigstiden medan kvinnornas och ungdomarnas ökat. Bland elever i årskurs 9 använde 90 procent av båda könen alkohol enligt skolöverstyrelsens undersökningar 1976. Andelen storkonsumenter var lika hög bland flickorna som bland pojkarna. Olika uppgifter tyder på att missbruket ökat på senare tid även bland äldre kvinnor, för vilka motsvarande regelbundna undersökningar saknas. Kvinnorna utgör en obetydlig andel av de registrerade alkoholmissbrukarna. Det är emellertid troligt att en stor del av den kvinnliga alkoholismen är dold. Det finns också ett klart samband mellan alkoholmissbruk och fosterskador.

Antalet narkotikamissbrukare brukar uppskattas till cirka 10 000, en uppskattning som härrör från Narkomanvårdskommittén 1967. Olika under-

sökningar tyder på att omfattningen av det tunga missbruket under senare år har hållt sig på en ganska konstant nivå. Användningen av centralstimulerande medel har minskat medan opiatmissbruket har ökat. Antalet heroinmissbrukare uppskattades våren 1977 av utredningen om narkotikamissbrukets omfattning (UNO) till cirka 2 000 i landet, cirka 1 000 i Stockholmsområdet och cirka 1 000 i övriga landet. UNO beräknar att i delrapporter 1979 och slutrapport 1980 närmare precisera missbrukets omfattning. Narkotikamissbruk är vanligare bland män än bland kvinnor och förekommer främst bland yngre personer.

Attityderna till missbruk är kopplade till våra könsrollsuppfattningar. Kvinnliga missbrukare bedöms hårdare och stämplas tidigare av omgivningen. Det kvinnliga missbruket av läkemedel märks inte heller lika mycket utåt som alkohol och narkotikamissbruk. I narkotikakretsar är könsrollerna hårt låsta och flickorna står lägst på rangskalan. Det finns också starka samband mellan missbruk och psykiska besvär, brottslighet, misshandel, våld, prostitution och för kvinnornas del gynekologiska sjukdomar.

Olika undersökningar visar att missbrukargruppen har en sämre social bakgrund än befolkningen i stort. Missbrukarna kommer ofta från familjer där förekomsten av psykiska sjukdomar, självmord, alkoholism och våld är vanligare än bland befolkningen i övrigt. De sociala problemen ärvs. De individuella orsakerna till missbruket kan beskrivas som en utdragen process med start i förskoleåldrarna. Vanligen förekommer från tidig ålder problem med föräldrelationer som ger anpassningssvårigheter i skolåldern. Puberteten innebär ytterligare identitetsproblem. Efter skolan kan arbetslöshet eller utslagning i arbetslivet innebära större risk för missbruk.

Samhälleligt kan orsakerna till missbruk härledas till folkomflyttningar och social isolering, en ökad utslagning från skola och arbetsmarknad, segregerade bostadsområden, kommersialisering av fritiden. Brister i samhällsplaneringen leder till sociala problem. Risken för social utslagning finns i alla samhällsgrupper men är störst för de redan utsatta, arbetslösa, lågavlönade, dåligt utbildade, sjuka, socialt isolerade med flera.

Misshandel

Våld i hemmen är ett svåråtkomligt socialt problem. I många hem förekommer psykisk och fysisk misshandel av kvinnor och barn. En stor del av detta våld är dolt utåt och det är därför svårt att ange den totala omfattningen. När det gäller barnmisshandel finns dock olika undersökningar samt offentlig statistik över omhändertaganden.

När det gäller kvinnomisshandel finns inte någon offentlig statistik, eftersom man inte särskiljer hustrumisshandel från övrig misshandel. Det finns inte heller någon forskning på området i Sverige, till skillnad från andra europeiska länder. Det är därför svårt att ange omfattningen av problemet. En amerikansk undersökning 1975 uppskattar att cirka 3,8 procent av alla hustrur blir misshandlade under en ettårsperiod, varav 1,1 procent vid upprepade tillfällen. Av tvåbetygsuppsatser från socialhögskolan i Stockholm respektive Göteborgs universitet framgår att polisen i dessa städer uppskattar antalet kända fall till 30–50 per månad. De fall som kommer till polisens kännedom är dock bara de grövsta. Olika uppgifter tyder på att kvinnomisshandel är mer frekvent än barnmisshandel. S:t Görans sjukhus, ett av många sjukhus i Stockholm, har till pressen uppgett att de får in cirka

40 misshandlade kvinnor per månad. Det är få kvinnor som anmäler misshandeln och många tar tillbaka sin anmälan senare. Kvinnan är vanligen rädd för sin man, vill inte att släkt/grannar ska få veta det, har dåligt självförtroende, vet inte vart hon ska ta vägen och vågar därför inte anmäla mannen eller vill inte anmäla honom på grund av lojalitet, även om hon själv tillkallat polis. Hustrumisshandel förekommer i alla socialgrupper men det är oftast bara i familjer med andra sociala problem den blir synlig utåt.

Polis, sjukvård och socialvård är de instanser som kommer i kontakt med misshandlade kvinnor. Socialvården kommer ofta in i ett alltför sent skede. I Göteborg har man upprättat en särskild social jourbyrå. Genom telefonjour och uttryckningar tillsammans med polis vid lägenhetsbråk, kan man erbjuda misshandlade kvinnor hjälp i en akut situation.

I England finns sedan 1971 ett flertal kvinnohus för misshandlade kvinnor. Kvinnohusen har bildats av kvinnoorganisationer med stöd av stat och lokala myndigheter. En väsentlig del av behandlingen är det stöd de misshandlade kvinnorna kan ge varandra. Liknande kvinnohus/jourverksamhet har bildats i Holland, Tyskland, Norge, Schweiz, USA och Canada. I Sverige finns för närvarande kvinnohus i Göteborg, Stockholm och Lund och ett liknande planeras i Malmö.

Antalet anmälda våldtäkter har ökat från cirka 700 till 800 per år under första hälften av 1970-talet, vilket är en blygsam ökning jämfört med till exempel USA som haft en drygt 40-procentig ökning under samma period. Av de anmälda våldtäkterna i Sverige leder omkring 10–15 procent till åtal. Så gott som samtliga åtalade blir fällda. Man kan utgå ifrån att de anmälda våldtäkterna bara är en liten del av antalet begångna brott. Många kvinnor drar sig för att anmäla våldtäkt bland annat för att det egna uppträdandet före övergreppet kan komma att ifrågasättas och för att förhöret i övrigt upplevs som pressande. En vanlig uppskattning i England och USA är att cirka 25 procent av begångna våldtäkter rapporteras. Antalet rapporterade våldtäkter är emellertid lägre i Sverige (1 per 5 000 kvinnor) än i USA (1 per 2 000 kvinnor).

Problem och hinder

Det finns klara skillnader mellan könen när det gäller hälsa och sociala problem. En del av dessa skillnader har samband med könsrollerna. Skillnader i levnadssätt mellan män och kvinnor ger olika sjukdomsmönster och olika former av sociala problem.

Män utsätts och utsätter sig genomsnittligt för större livshotande risker i arbetsmiljön och på fritiden. De unga pojkarna har en högre olycksfallsfrekvens än flickorna, till följd av uppfostran och olika inställning till risktagande. Män arbetar inom yrken där risken för olycksfall är större. Fler män dör av självmord och trafikolyckor. Medelålders män har en överdödlighet i hjärtinfarkt och lungcancer, vilket har samband med tobaks- och alkoholvanor, stress i arbetet, kost och motion m. m.

Kvinnor upplever sig däremot sjukare än män och går oftare till läkare. Kvinnor har lättare att erkänna psykiska problem och dämpar sin oro med

psykofarmaka. Medelålders kvinnor drabbas i högre grad av tumörer och därvid särskilt av bröstcancer. Kvinnor missbrukar läkemedel i högre grad än män men alkohol och narkotika i lägre grad. Kvinnliga missbrukare drabbas dock hårdare av omgivningens dom än manliga.

Sjukdomsmönstren bland kvinnor och män riskerar att utjämnas framöver genom att kvinnornas konsumtion av tobak och alkohol har en tendens att öka.

Sociala problem bland kvinnor och män tar sig i viss mån olika uttryck. Missbruk av alkohol och narkotika hos män är ofta kopplat till våld och kriminalitet medan det hos kvinnor snarare är kopplat till prostitution och utsatthet för våld, till exempel misshandel och våldtäkt. Kvinnor utsätts dock för våld även utan samband med missbruk eller sociala problem.

Risken för social utslagning finns i alla samhällsskikt men är störst för redan utsatta grupper. Orsakerna kan spåras till en ökad social isolering, ökad utslagning i skola och arbetsliv, arbetslöshet, segregerat boende och kommersialiserad fritid. Brister i samhällsplaneringen leder till sociala problem.

Vidtagna och föreslagna åtgärder

Mödra- och barnhälsovård

Socialstyrelsen föreslår i ett principprogram 1978 beträffande mödra- och barnhälsovården på 1980-talet, att denna ska förstärkas främst i psykosocialt avseende. Verksamheterna ska förläggas ute i kommunerna för att vara lättillgängliga och underlätta samverkan med primärkommunal socialvård. Mödrahälsovården ska inriktas mer på föräldraskapet och faderns roll och förutom hälsoövervakning under graviditet ägnas åt hälsouppllysning, föräldrautbildning och preventivmedelsrådgivning.

Preventivmedelsrådgivning

Preventivmedelsrådgivningen vid mödravårdscentralerna har byggts ut kraftigt sedan 1975 och barnmorskor, skolsköterskor med flera har erhållit fortbildning på detta område. Rådgivningen är numera tämligen jämnt utbyggd över hela landet och väntetiderna har förkortats.

Aborter

Med den nya abortlagen 1974 fick kvinnor rätt till abort fram till utgången av 18:e havandeskapsveckan. Tidigare gjordes abort på medicinska/psykiska grunder efter beslut av två läkare. Samtidigt med lagen beslöts att preventivmedelsrådgivningen skulle byggas ut och preventivmedel tillhandahållas billigt. För att påskynda utbyggnaden fick landsting m. fl. rätt till ersättning från sjukförsäkringen för rådgivning och information. Rådgivningen blev kostnadsfri för den enskilde och preventivmedel tillhandahålls numera gratis vid rådgivningstillfället. P-piller berättigar till läkemedelsrabatt. Ett år senare ändrades även steriliseringslagen och det blev tillåtet för både män och kvinnor över 25 år att steriliseras. Däremot kan inte myndigheter eller någon annan ta initiativ till eller bestämma att någon ska steriliseras.

I samband med abortlagen anslogs också medel för informationsinsatser till socialstyrelsen samt kvinno- och ungdomsorganisatioer. På Gotland genomfördes under tre år intensiva insatser för rådgivning, utbildning och

information om sex- och samlevnad inom ett avgränsat geografiskt område. En utvärdering visar att projektet gav resultat i form av attitydförändringar till sex- och samlevnad samt en lägre abortfrekvens. Liknande aktiviteter bedrivs av landstingen i t. ex. Stockholm, Norrbotten, Västerbotten och Uppsala län.

I Sverige finns ännu ingen allmän hälsokontroll för upptäckt av bröstcancer, så som för livmoderhalscancer, trots att antalet bröstcancerfall per år är nära fem gånger större. I riksdagsmotioner 1978 har framförts krav på att den allmänna gynekologiska hälsokontrollen för kvinnor 30–49 år ska kompletteras med mammografiundersökning och information om självundersökning av bröst. Socialstyrelsen vill emellertid avvakta resultaten från de pågående försöksverksamheterna innan man rekommenderar mammografi som metod för allmänna hälsokontroller. Alla berörda instanser är däremot positiva till en utbyggnad av mammografi inom sjukvården samt till informationskampanjer och utbildningsprogram för systematisk självundersökning av bröst, knutna till en plan för omhändertagande inom sjukvården. I dag finns på flera håll en väntetid på några veckor till bröstundersökning med mammografi.

Bröstcancer

1971 tillsattes sexualbrottsutredningen för att se över bestämmelserna om sedlighetsbrott. 1976 lämnade utredningen sitt betänkande som fick ett blandat mottagande. Utredningens uppfattning att lagstiftningen mot sexualbrott skulle inriktas mot övergreppssituationer och att straffskalorna skulle mildras godtogs överlag. Däremot riktades stark kritik bl. a. från kvinnoorganisationerna, mot förslaget att brottets svårighetsgrad skulle bedömas med avseende på offrets handlande före övergreppet, liksom att böter skulle införas som straff för mildare tvång. Förslaget att straffansvaret för koppleri skulle begränsas och straffskalan mildras avstyrktes av samtliga remissinstanser.

Våldtäkt

1977 tillsattes en parlamentarisk kommitté för att på nytt se över sedlighetsbrotten. Kommittén ska också undersöka hur man genom en mer psykologiskt upplagd förhörsmetodik kan underlätta situationen under förundersökningen för den som utsatts för sexualbrott. Kommittén ska överväga hur rutiner kan skapas för att offret ska få omedelbar psykisk och medicinsk hjälp. Kommittén ska också se över bestämmelserna om koppleri i samråd med prostitutionsutredningen. Sexualbrottskommittén beräknas lägga fram ett betänkande 1980.

För att bedöma bl. a. hur koppleri ska betraktas tillsattes 1977 också en utredning för att kartlägga prostitutionens omfattning, orsaker och karaktär. Utredningen ska särskilt titta på ökningen av ungdomsprostitutionen. Utredningen ska också belysa koppliets karaktär, liksom sambandet mellan narkotikamissbruk och prostitution. Utredningen ska kartlägga verksamheten vid sexklubbar och utvärdera om lagstiftningen härvidlag bör ändras. Prostitutionsutredningen beräknas lägga en slutrapport med åtgärdsförslag under 1979.

Prostitution

Några synpunkter som framförts i pressen i den allmänna debatten om prostitution är följande. Prostitutionen måste ses utifrån ett patriarkaliskt familjemönster. Den är ett ensidigt tillfredsställande av manlig sexualitet

som innebär tvång för kvinnor. Orsaken till att män förmår utnyttja prostituerade och kvinnor att uthärda förnedringen i att utnyttjas för pengar finns bland annat i de traditionella könsroller vi tidigt lär in. I mansrollen premieras makt över andra genom tvång, i kvinnorollen uppmuntras underkastelse. Eftersom underkastelse föder förakt är det kvinnorna och inte kunden som föraktas. De prostituerade och kunden kan ses som exempel på de traditionella könsrollerna i en extrem förlängning.

I Malmö har man sedan länge bevakat prostitutionsproblemen. 1976 publicerades en sociologisk utredning "Svarta affärer" beställd av Malmö socialförvaltning. Det var den första kartläggningen i landet av den ekonomiska brottsligheten kopplad till näringsställen och porrklubbar. En omfattande prostitution kartlades. Genom ett samarbete mellan olika myndigheter har man lyckats minska prostitutionen. I dag finns inga porrklubbar kvar i Malmö, gatuprostitutionen har minskat liksom antalet poseringsateljéer. Åtgärder som vidtagits har varit stängning av porrklubbar, trafikregleringar och ingripanden mot kopplare, kunder och fastighetsägare. Ett socialt projekt startade 1977 som en uppföljning på utredningen och ska utvärderas 1979. Projektet består av en rådgivande social verksamhet, med en uppsökande del samt en mottagning dit prostituerade kan vända sig för att få hjälp att komma ifrån prostitutionen, till exempel med arbete, utbildning, bostad med mera. Till våren planeras gruppsamtal och studiecirkelverksamhet för att höja självkänslan hos kvinnorna. I Stockholm förbereds en social verksamhet av Malmömodell.

Missbruk

En statlig kommitté, Tobakskommittén, tillsattes 1977 och kom under 1978 med ett delbetänkande i vilket bland annat föreslogs förbud mot rökning i offentliga miljöer. Information till gravida kvinnor och mödrar om skadeverkningar av alkohol och tobak på foster och småbarn, har på försök lämnats vid mödra- och barnavårdscentraler samt BB i Stockholms läns landsting. Skriftlig information på invandrarSpråken tillhandahålls vid barnavårdscentralerna. Liknande försöksverksamhet pågår i Skaraborgs läns landsting.

Fortsatt jämställdhetsarbete

För att förbättra hälsan och minska den sociala utslagningen krävs åtgärder på många plan. Flera sådana har tagits upp i föregående kapitel om arbetsmarknad, utbildning, familjepolitik och samhällsplanering. Åtgärderna för att främja jämställdhet mellan kvinnor och män kommer också på sikt att motverka den sociala utslagningen.

Utöver mer generella åtgärder krävs förebyggande insatser på arbetsplatser och i föreningsliv, inom landstingens friskvårdsplanering och företagens hälsovård, samt inom den kommunala skol- och fritidsverksamheten.

Förebyggande insatser

Inom landsting och kommuner planeras på många håll ökade insatser inom hälso- och friskvårdsområdet. Genom förebyggande insatser och förbättrad samordning mellan socialvård och sjukvård vill man på sikt förbättra hälsan och minska sjukvårdsbehovet. Flera kommuner har upprättat friskvårds-

planer med främst motionsbefrämjande åtgärder. Några landsting har upp-
rättat motsvarande hälso- eller friskvårdsplaner inriktade på förebyggande
åtgärder och hälsouppllysning kring tobak, alkohol, narkotika, sex och sam-
levnad, kost och motion, hälsorisker i arbetet, äldrehälsovård, hälsokontroller
m. m. I samverkan mellan stat, kommuner, landsting, organisationer och
företagshälsovård vidtas en rad olika åtgärder vid till exempel mödra- och
barnvårdscentraler, på arbetsplatser, i förskolor, skolor och bostadsområden,
inom kommunal fritidsverksamhet med mera.

Folkrörelserna utgör alternativ till det kommersiella fritidsutbudet. Inom
folkrörelserna bedrivs också på många håll ett aktivt arbete för att stödja
människor som är på väg att slås ut. Fackliga organisationer, nykterhets-
organisationer, kristna samfund, ungdomsorganisationer, politiska och ide-
ella organisationer, idrottsrörelsen arbetar med sådana åtgärder på arbets-
platserna och på fritiden.

Ovan nämnda förebyggande arbete måste fortsätta att utvecklas och till-
delas nödvändiga resurser. Ökad uppmärksamhet bör därvid ägnas åt köns-
rollernas betydelse och de skilda villkor som råder för män och kvinnor,
även när det gäller hälsa och sociala problem.

På följande områden bör särskilda åtgärder vidtas inom en snar framtid.

Endast 13 procent av alla kvinnor erbjuds i dag effektiv smärtlindring vid
förlossning och då vanligen under dagtid. Resurserna är mycket ojämnt
fördelade över landet. Smärtlindring vid förlossning måste få en högre prio-
ritet inom sjukvården. Resurser måste ställas till förfogande för utrustning,
rekrytering och utbildning av personal. Sjukvårdshuvudmännen bör också
kartlägga om befintliga narkosresurser efter dagtid, t. ex. vid akutmottag-
ningarna, kan samutnyttjas bättre för detta syfte. Kvinnor i glesbygd, som

Smärtlindring vid
förlossning

inte har tillgång till de mest effektiva smärtlindringsmetoderna i närheten av hemorten, måste kunna få välja mellan en mindre specialiserad men närbelägen förlossningsvård och en mer kvalificerad på längre avstånd. Inom varje sjukhusområde måste dock minst ett sjukhus kunna erbjuda effektiv smärtlindring dygnet runt.

Åtgärder mot missbruk

Konsumtionen av tobak och alkohol har ökat kraftigt bland flickorna och är nu lika hög eller högre än pojknarnas. På sikt kommer detta att innebära en ökad frekvens av till exempel lungcancer bland kvinnor, där vi i dag har en betydande skillnad mellan könen. Opinionsbildning mot det ökade missbruket måste ses som en del av det fortsatta jämställdhetsarbetet. Att överta dåliga vanor från det motsatta könet innebär inte jämställdhet. Upplysning om risken för fosterskador vid alkoholmissbruk bör lämnas av mödravårdscentralerna. Männan måste också uppmärksammas på missbrukets betydelse för bland annat hjärtinfarkt och lungcancer. Sjukvårdshuvudmännen bör ta ökat ansvar för förebyggande åtgärder på området och därvid särskilt beakta könsrollernas betydelse.

Även när det gäller rehabilitering av alkohol- och narkotikamissbrukare måste könsrollernas betydelse beaktas och påverka utformningen av behandlingsmodeller.

Utbyggd mammografi

Bröstcancer drabbar ungefär var 14:e kvinna. Sjukdomen är den vanligaste dödsorsaken bland medelålders kvinnor. Det behövs ökad forskning kring sjukdomens uppkomst och utveckling, till exempel varför den ökar snabbare än andra cancerformer. Den som har upptäckt en knöl har rätt att snabbt få komma till undersökning och slippa väntetid. Ökade resurser måste satsas på att ta hand om dem som upptäckt eller misstänker en tumör. Bröströntgen, så kallad mammografi, måste byggas ut kraftigt inom sjukvården. Den allmänna gynekologiska hälsokontrollen för kvinnor bör kompletteras med bröstundersökning och möjlighet till mammografi. Självundersökning av bröst bör också läras ut, bland annat vid detta tillfälle. Även vid gynekologbesök eller vid preventivmedelsrådgivning bör bröstundersökning bli rutin och självundersökning läras ut.

Invandrarkvinnor

Det är nödvändigt att man särskilt beaktar invandrarkvinnornas språksvårigheter och kulturella bakgrund vid deras kontakter med sjukvårdspersonal när det gäller hälsa och sociala problem.

Kvinnomisshandel

Omfattningen av kvinnomisshandel är svår att bedöma i Sverige. Forskning på området är mycket angeläget eftersom sådan för närvarande saknas helt. Den offentliga statistiken behöver förbättras. Försök med jourverksamhet inom socialvården för att hjälpa kvinnor i en akut situation, måste prövas i flera kommuner. Samhälleligt stöd bör också utgå till kvinnohus med stödjande verksamhet på detta område.

Våldtäkt

Kvinnor som blivit våldtagna bör inte utsättas för alltför pressande förhör under vilket deras eget agerande ifrågasätts. Förhörsmetodiken måste mildras och anpassas till den psykiska chock händelsen kan antas ge. Kvinnan bör så snart möjligt ges medicinsk och psykisk hjälp.

Prostitution är förnedrande för såväl kvinnan som mannen och bör inte passivt accepteras i vårt samhälle. De prostituerade kvinnorna måste få stöd och hjälp att komma ifrån prostitutionen och ändra sin livssituation. För att minska prostitutionen krävs ett nätverk av åtgärder genom samarbete mellan olika myndigheter. Den uppsökande verksamhet med social jourmottagning som bedrivs i Malmö bör utgöra ett intressant exempel för andra kommuner att ta efter. Kvinnor som söker hjälp bör kunna garanteras arbete eller utbildning samt annat stöd.

Prostitution

Källor

SOU 1974:90-93 Alkoholpolitik

SOU 1975:30 Barnens livsmiljö

SOU 1975:9 Sexuella övergrepp

Proposition 1978/79:67 Förbud mot aga och psykisk misshandel av barn

Kommittéberättelsen 1978, del 2

SOU 1978/79:18 Om bröstundersökning och mammografi

Opublicerat material från sexualbrottsutredningen.

Utredningen om narkotikamissbrukets omfattning (UNO) – PM nr 12, 1978

SOS Levnadsförhållanden rapport nr 1 Hälsa o sjukvårdskonsumtion 1974

SOS Levnadsförhållanden rapport nr 6 Utveckling o nuläge 1976

SOS Statistisk årsbok 1977

SOS Dödsorsaker 1976

SCB Trender och prognoser 1977 IPF 1977:1

Socialstyrelsen:

Socialstyrelsen redovisar 1978:4 Vården av alkoholmissbrukare

Socialstyrelsen redovisar 1978:6 Hälsokontrollundersökningen

Arbetsgruppen för psykisk hälsovård – psykisk hälsovård del 1, 1978

Iba Swahn – Barnmisshandel och annan vanvård av barn, bilaga till "Mödra- och barnhälsovården på 80-talet" 1978

Socialstyrelsens nämnd för hälsouppllysning – Fakta om narkotika och narkotikamissbruk. 1977

Gotlandshuset 1978

Könsroller och droger. 1979

Svenska myndigheters narkotikaundersökningar februari 1977

Landstingsförbundet – Sprit – Vem får sjukvård? Material 1978

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning – rapport 1978

RFHL skriftserie 6:1978 Ann-Marie Hofsten – Leva med piller

Stockholms läns landsting HSN – Material till utbildningsdag för tidigupptäckt av bröstcancer, respektive Friskvårdsplan 1975.

RFSU statistik 1978

Pockettidningen R nr 4/1977 – Horor och herrar

Socialförvaltningen i Malmö, Sven Axel Månsson och Stig Larsson – Svarta affärer

Socialstyrelsen redovisar 1973 – Tobaksrökning, en rapport från socialstyrelsens tobaksutredning

Rökfria miljöer – ett delbetänkande från Tobakskommittén Ds S 1978:7

Kjell E Johanson, Gösta Tibblin – Tobaken hälsorisk och miljöhot 1977

A report of the royal college of physicians of London – Smoking or health 1977

- National Board of Health and Welfare The Cancer Registry – Cancer Incidence in Sweden 1972
- Bengt Lundgren – Population screening by single view mammography in a geographical region 1978
- Läkartidningen 5/77, 16/77, 49/75 om mammografi
- Socialhögskolan i Stockholm, Susanne Bertman m. fl. – Kvinnomisshandel åtgärder 1977 (2-betygsuppsats i social metodik)
- Göteborgs universitet – Lena Hulterström m. fl. – Dem man älskar agar man? (2-betygsuppsats i sociologi)
- Victimology 2 (1977/78): 3/4 – Spouse abuse
- ISIS international bulletin 1977:4 Battered women m. m.
- Inger William-Olsson – Nordisk forskning om barns miljö Rapport 06 1976 från pedagogiska institutionen Lärarhögskolan i Stockholm
- Nytt om kvinneforskning 2/1978 – Steen Karin Sophie m. fl. – Den skulde martyrium.
- Jane Roberts Chapman & Margaret Gates – The Victimization of women 1978.
- Gustav Jonsson – Flickor på glid – en studie i kvinnoförtryck 1977
- Bebs Reybekiel och Inga-Lisa Sangregorio – Våga leva utan droger, en studie om kvinnor och missbruk. Länskommittén för hälsouppllysning i Stockholms län 1979.

7 Representation

Sedan 1921 då allmän rösträtt infördes har skillnaden i mäns och kvinnors valdeltagande gradvis minskat. 1976 utnyttjade för första gången fler kvinnor än män sin rätt att rösta.

Valdeltagande

Tabell 12 Valdeltagande. Procent av röstberättigade

År	Män	Kvinnor	Skillnad
1970	90,4	89,0	1,4
1976	93,9	94,3	0,4

Källa: SOS Allmänna valen 1970 och 1976, del 3.

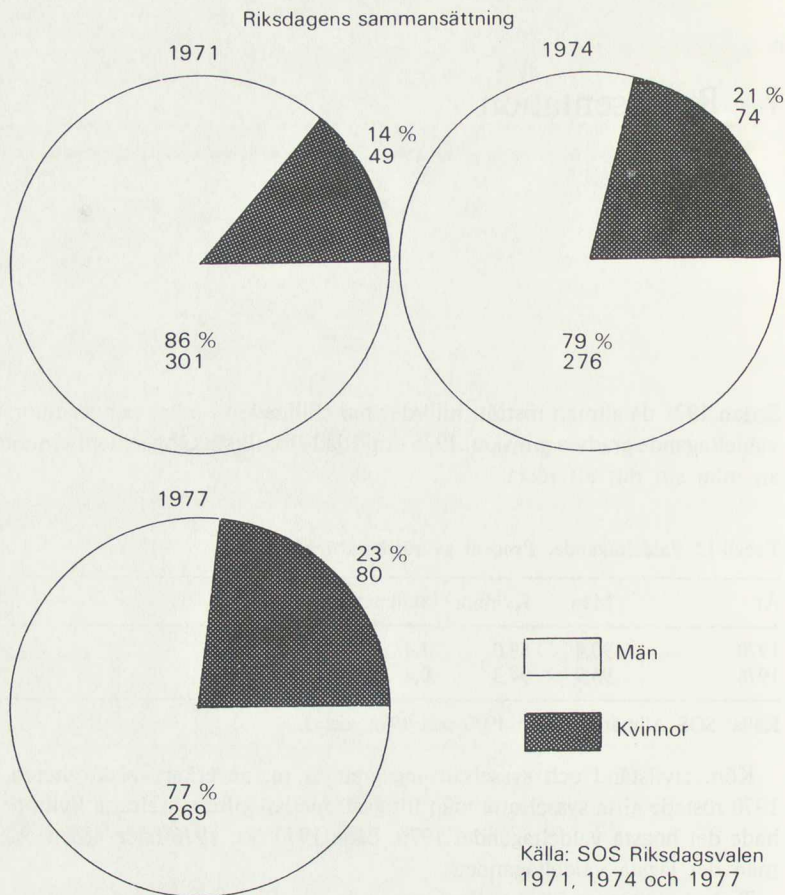
Kön, civilstånd och sysselsättningsgrad m. m. påverkar valaktiviteten. 1970 röstade gifta sysselsatta män flitigast, medan gifta sysselsatta kvinnor hade det högsta valdeltagandet 1976. Både 1970 och 1976 hade arbetslösa män det lägsta valdeltagandet.

Trots kvinnornas höga valdeltagande är könsfördelningen i de politiska församlingarna ytterst ojämn.

Från 1921, då kvinnan fick full rösträtt, till och med valet 1970 kom i genomsnitt en kvinna per år in i riksdagen. Senare har ökningen skett snabbare. Mellan 1971 och 1977 har antalet kvinnliga ledamöter ökat med 31 stycken. De manliga ledamöterna utgjorde 77 procent av riksdagens ledamöter 1977.¹

Riksdagen

¹ I detta avsnitt redovisas i statistiken enbart antalet ordinarie ledamöter i styrelser. Detta kan ge en något mörkare bild av kvinnorepresentationen än om även suppleanter hade redovisats, eftersom kvinnorna i högre grad förekommer bland suppleanter.

Figur 12 Riksdagens sammansättning.

De 16 utskotten, som behandlar alla frågor innan de tas upp i riksdagen, har sammanlagt 240 ordinarie ledamöter. 1971 var 15 procent av dem kvinnor, 1979 var 19 procent kvinnor. Tre utskott – justitie, civil- och arbetsmarknadsutskotten – har periodvis under 1970-talet haft kvinnlig ordförande, men 1978/79 innehar män alla ordförandeposterna.

I än lägre grad finns kvinnorna med i de politiska församlingar som sköter Sveriges kontakter med andra länder. Som representanter för Sverige i Nordiska Rådet fanns 1971 en och 1979 två kvinnor av totalt 18 ordinarie ledamöter. I Europarådet fanns 1971 och 1979 en kvinna av totalt sex ledamöter. I den svenska FN-delegationen 1978 var två utav fem ombud kvinnor.

Regeringen

1947 fick Sverige sitt första kvinnliga statsråd. Från 1966 innehöll den socialdemokratiska regeringen två kvinnor fram till 1973 då ännu en kvinna fick plats i regeringen. Den icke-socialistiska trepartiregeringen som tillträdde 1976 hade 20 ledamöter varav fem kvinnor. Av de kvinnliga statsråden var för första gången två departementschefer; utrikesministern och bo-

Tabell 13 Andel kvinnliga ledamöter i procent i riksdagens utskott

Riksdagens utskott	1971	1979	Kvinnlig ordf
Konstitutionsutskottet	7	7	
Finansutskottet	7	7	
Skatteutskottet	13	0	
Justitieutskottet	28	33	1971-77
Lagutskottet	27	33	
Utrikesutskottet	7	33	
Försvarsutskottet	7	13	
Socialförsäkringsutskottet	20	20	
Socialutskottet	20	27	
Kulturutskottet	33	27	
Utbildningsutskottet	20	20	
Trafikutskottet	0	0	
Jordbruksutskottet	7	20	
Näringsutskottet	0	20	
Inrikesutskottet/Arbetsmarknadsutskottet	20	13	1978
Civilutskottet	13	33	1974-76
Totalt	15	19	

Källa: Förteckning över riksdagens utskott med flera 1971 respektive 1978/79, samt närvaro- och voteringsförteckning i utbildningsutskottet 1978/79.

stadsministern. Folkpartiregeringen som bildades hösten 1978 har sex kvinnliga statsråd. Bostads- och kommunikationsdepartementen har kvinnor som chefer.

Av ledamöter, sakkunniga och experter, som arbetar i de av regeringen tillsatta kommittéerna (statliga utredningar), är knappt 15 procent kvinnor. 1971 var siffran sju procent. Högsta andelen kvinnor finns i kommittéer under arbetsmarknads-, social- och utbildningsdepartementen. Ekonomi-, kommunikations-, försvars-, jordbruks-, industri-, bostads- och budgetdepartementens kommittéer har alla mindre än tio procent kvinnor. Den statliga jämställdhetsförordningen ålägger myndigheterna att om möjligt föreslå underrepresenterat kön till olika uppdrag. Många kommittéledamöter utses emellertid på förslag av organisationer, partier och andra organ som inte regleras av denna förordning.

Kommittéer

Tabell 14 Representation av män och kvinnor i statliga kommittéer tredje kvartalet 1978

Antal kommittéer	Antal		Andel kvinnor i procent
	Män	Kvinnor	
362	4 776	837	15

Källa: Budgetdepartementet 1978.

På regeringens övriga tillsättningsområden är fördelningen kvinnor-män än mer ojämn. Andelen kvinnor i statliga myndigheters och nämnders styrelser var enligt statskalendern 1977 cirka åtta procent på central nivå och cirka sju procent på regional och lokal nivå. Kvinnorna var minst representerade

Statliga myndigheter och nämnder

på myndigheter som sorterade under ekonomi- och industridepartementen och mest på utbildnings- och utrikesdepartementen.

Affärsverk och statliga företag

I styrelser för statliga affärsdrivande verk och företag är andelen kvinnliga ledamöter lägre, i genomsnitt två procent.

Tabell 15 Representation av män och kvinnor i affärsverk och statliga företag 1978

	Ordinarie styrelseledamöter		
	Kvinnor	Män	Andel kvinnor i procent
Affärsverken	2	61	3
Kreditinstitut	0	76	0
Statsföretag	5	238	2
Svenska Varv	0	131	0
Övriga aktiebolag	12	341	3
Totalt	19	847	2

Källa: Statliga företag 1978, industridepartementet.

Kommunerna

Andelen kvinnor i kommunfullmäktige har ökat från 14 till 23 procent under åren 1971–1977. I början av 1970-talet saknade fortfarande nio kommuner kvinnor i fullmäktige. Sedan 1974 finns båda könen representerade i alla kommuner, men med stora skillnader mellan kommunerna. Bäst var 1977 två kommuner i Stockholms län: Lidingö med 43 procent och Huddinge med 41 procent kvinnor. Sex kommuner hade mindre än tio procent kvinnor i fullmäktige och lägst i landet låg Vetlanda med åtta procent och Högsby med fem procent kvinnor.

Av de cirka 33 000 kommunalt förtroendevalda med ordinarie uppdrag 1977 var drygt 7 000 kvinnor, det vill säga 22 procent. 1971 var andelen 15 procent.

Kvinnornas andel i kommunstyrelser liksom i alla kommunala nämnder och styrelser har ökat under 1970-talet. 1971 hade knappt en tredjedel av kommunstyrelserna någon kvinnlig ledamot och 1977 var 73 av de 277 kommunstyrelserna (26 procent) fortfarande helt utan kvinnor. Ökningen har varit störst i skolstyrelse, kulturnämnd och social centralnämnd, församlingar som nu har mellan 33 och 45 procent kvinnor. Brandstyrelse, verksstyrelse och teknisk nämnd har överallt en stark manlig majoritet med mer än 90 procent män. Nära hälften av alla byggnadsnämnder saknar helt kvinnliga ledamöter.

Tabell 16 Andel kvinnor i vissa kommunala organ. Procent

Organ	1971	1977	Ökning
Kommunfullmäktige	14	23	9
Kommunstyrelse	3	10	7
Byggnadsnämnd	2	9	7
Brandstyrelse	0	3	3
Verksstyrelse	1	5	4
Skolstyrelse	21	33	12
Kulturnämnd	27	38	11
Social centralnämnd	35	45	10

Källa: SOU 1975:41 och Kommunalt förtroendevalda 1977.

På ordförandeposterna är kvinnoandelen låg. En fjärdedel av alla kvinnliga ordföranden finns i sociala centralnämnder. Endast två kommunstyrelser har en kvinna som ordförande och bara fyra byggnadsnämnder.

Tabell 17 Andel kvinnliga ordförande i kommunala organ. Procent

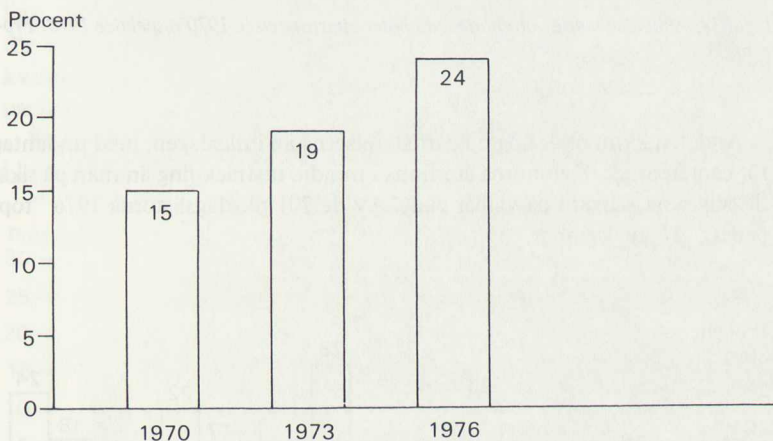
År	Ordförande	Vice ordförande
1971	5	8
1977	9	12

Källa: SOU 1975:41 och Kommunalt förtroendevalda 1977.

Bland de 431 kommunalråden, heltidsengagerade politiker, fanns 1977 20 kvinnor.

Var fjärde landstingsledamot är kvinna. Flera landsting har ökat sin kvinnoandel med cirka tio procentenheter mellan 1973 och 1976.

Landstingen

Källa: Landstingsfakta 1978

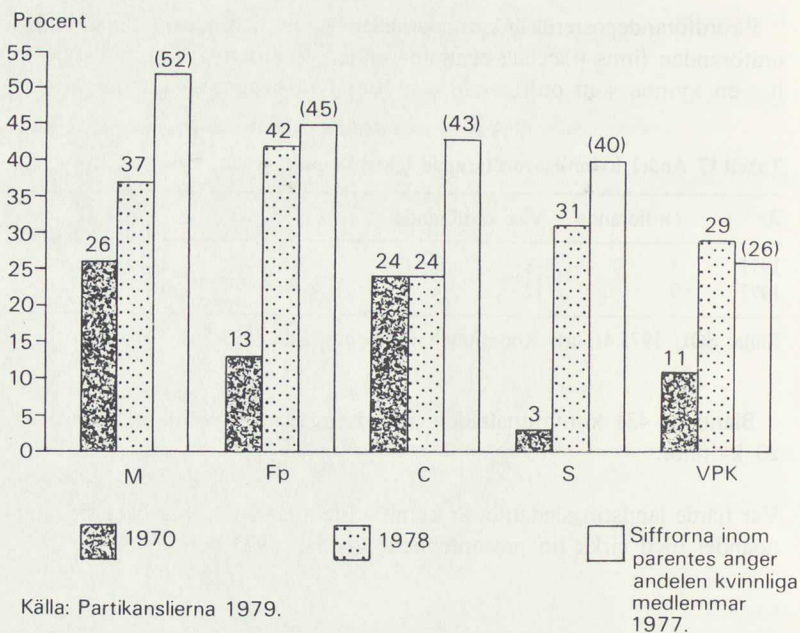
Figur 13 Andel kvinnor i landstingen. Procent

I alla partier utom vänsterpartiet kommunisterna (VPK) finns kvinnoförbund, men kvinnorna finns i alla partier också i moderpartiet.

De politiska partierna

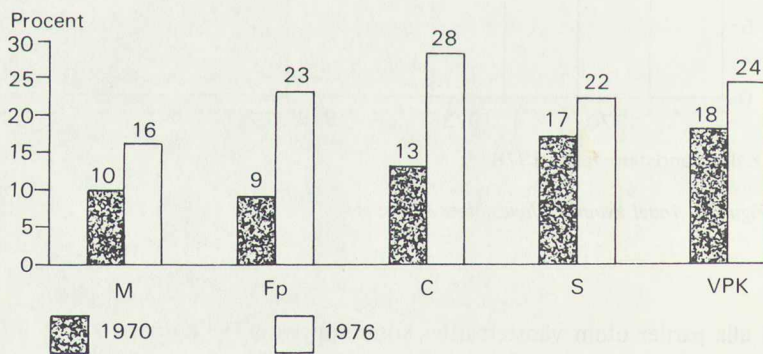
Andelen kvinnor i partistyrelsen avspeglar bara hos folkpartiet (Fp) och VPK andelen kvinnliga medlemmar i partiet.¹

¹ M = Moderata samlingspartiet, Fp = Folkpartiet, C = Centerpartiet, S = Socialdemokratiske partiet och VPK = Vänsterpartiet kommunisterna.

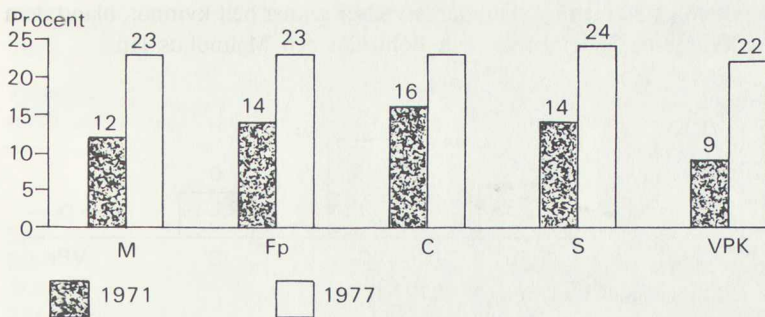
Figur 14 Andel kvinnor av ordinarie ledamöter i partistyrelsen 1970 respektive 1978. Procent.

Andelen kvinnor är högre i partistyrelserna än i riksdagen, med undantag för centerpartiet. Kvinnorna återfinns i mindre utsträckning än män på riksdagslistorna, särskilt på valbar plats. Av de 201 riksdagslistorna 1976 "toppades" 27 av kvinnor.

Figur 15 Riksdagen, andel kvinnliga ledamöter i procent.

Kvinnorna är inte representerade bland de förtroendevalda i förhållande till sin andel av medlemmarna eller till sin andel av befolkningen.

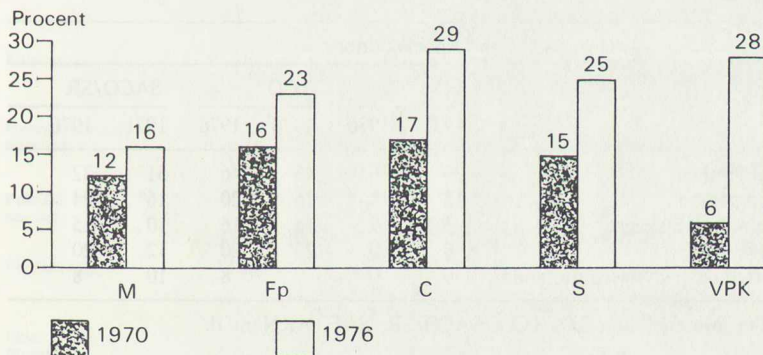

Källa: Kommunala förtroendemän 1971 och Kommunalt förtroendevalda 1977 (Kommunförbundet).

Figur 16 Andel kvinnliga ledamöter i kommunfullmäktige. Procent.

Partiernas procentuella representation av kvinnor i kommunfullmäktige och bland de förtroendevalda i kommunerna är mycket jämn. Några stora skillnader finns inte heller när det gäller andel kvinnor och män i olika nämnder och styrelser. Alla partier har stark manlig majoritet i kommunstyrelser, byggnadsnämnder och fritidsnämnder. I skolstyrelserna representeras partierna av mellan 29 och 36 procent kvinnor, medan andelen kvinnliga ledamöter i de sociala centralnämnderna varierar mellan 25 procent för VPK och 58 procent för M. De övriga partierna har där över 40 procent kvinnor. Också kulturnämnderna har relativt hög andel kvinnor från alla partier.

Spännvidden mellan partierna är större när det gäller kvinnorepresentation i landstingen. Könsfördelningen är där ungefär densamma som i riksdagen.

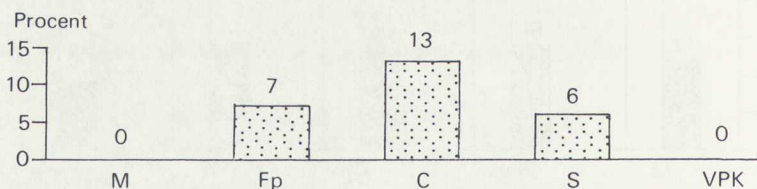

Källa: Landstingsfakta 1978

Figur 17 Landstingen, andel kvinnliga ledamöter i procent.

I länsstyrelserna slutligen är kvinnorna färre. Av de 336 ordinarie länsstyrelseledamöterna är 23 (sju procent) kvinnor. Moderaterna har ingen ordinarie kvinnlig ledamot men 43 manliga. VPK har totalt två representanter, båda män. Centern har utsett 82 män och 11 kvinnor och socialdemokraterna 155 män och tio kvinnor. Folkpartiet har två kvinnliga le-

damöter och 30 manliga. Fem länsstyrelser saknar helt kvinnor, bland dem länsstyrelserna i Göteborgs- och Bohuslän och Malmöhus län.

Källa: Landstingens tidskrift nr 3/1977

Figur 18 Länsstyrelserna, andelen kvinnliga ledamöter i procent 1977-1979.

Arbetsmarknadens parter

I organisationerna på arbetsmarknaden är den kvinnliga representationen ännu lägre än i politiken.

I svenska arbetsgivareföreningens (SAF) styrelse med 33 ordinarie ledamöter och 29 suppleanter finns endast en kvinna, en suppleant. I direktionen finns inga kvinnor. På SAFs stämma, det högsta beslutande organet, fanns 1977/78 fyra kvinnor och 450 män. I SAFs förbund fanns bland de 460 ordinarie styrelseledamöterna inte heller några kvinnor utan endast en kvinna bland de 254 suppleanterna.

Det finns få kvinnliga företagsledare och chefer. Av de företag som 1976 var anslutna till verkstadsföreningen hade endast en procent kvinnlig chef. (VD, direktör, disponent.)

På den fackliga sidan är kvinnorna klart underrepresenterade på förtroendeuppdragen i förhållande till sin andel av medlemmarna.

Tabell 18 Kvinnlig representation i de fackliga huvudorganisationerna 1971 respektive 1976

	Andel kvinnor					
	LO		TCO		SACO/SR	
	1971	1976	1970	1976	1971	1976
Medlemmar	30	36	43	46	31	32
Kongressen	13	18	16	20	16 ^a	24
Representantskapet	3	9	16	16	10	15
Styrelsen	0	0	20	20	12	20
Förbundets styrelseordförande	0	0 ^b	9	8	10	8

Källa: Material från LO, TCO, SACO/SR, SAF, AKN m. fl.

^a 1974.

^b 1978 fick kommunalarbetsförbundet en kvinnlig andre förbundsordförande samt hotell- och restauranganställdas förbund en kvinnlig förbundskassör. Kvinnliga förbundsordförande saknas dock ännu.

Under 1970-talet har det skett en viss ökning av andelen kvinnor, främst på lägre förtroendeuppdrag i förbundens avdelningar och klubbar. Ökningen har emellertid ännu inte avsatt spår uppåt. Det är fortfarande vanligare att kvinnor har uppdrag som sekreterare och kassör medan män väljs till ordförande och förhandlare.

Den låga kvinnorepresentationen hos arbetsmarknadens parter gäller även vid nomineringar till uppdrag i statliga styrelser, nämnder, kommittéer m. m.

Tabell 19 Representanter för arbetsmarknadens parter i länsarbetsnämndernas styrelser 1979-1981. Procent

	Ledamöter andel kvinnor	Suppleanter andel kvinnor
SAF	2	0
LO	0	4
TCO	4	4
SACO/SR	14	33
Summa	4	7

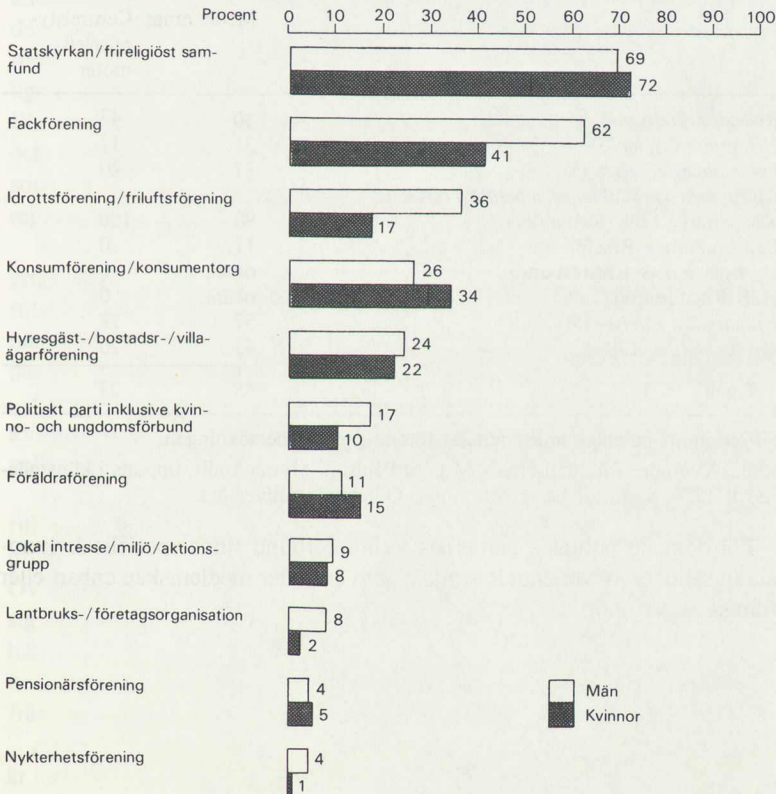
Källa: SAF (APIS).

En jämförelse med kvinnliga representanter i länsstyrelserna, som utses av de politiska partierna, ger vid handen att kvinnorepresentationen där är något bättre, i genomsnitt sju procent.

Statistiska centralbyråns levnadsförhållandeundersökning 1976 visar att kvinnor i mindre utsträckning än män är medlemmar i föreningar. Männen

Andra organisationer

Andel män respektive kvinnor som svarat ja på frågan om medlemskap i de uppräknade föreningarna.

Källa: SCB levnadsförhållandeundersökningen 1976.

Figur 19 Medlemskap i olika typer av föreningar 1976

är i högre grad medlemmar i flertalet föreningar utom konsumentorganisationer, religiösa föreningar, föräldraföreningar och pensionärsföreningar. Nedanstående tabell visar andelen män respektive kvinnor som svarat att de var medlemmar i de uppräknade föreningskategorierna. Levnadsförhållandeundersökningen är gjord på ett sådant sätt att resultatet ska vara representativt för hela svenska folket i vuxen ålder.

Kvinnorna utgör totalt cirka 45 procent av medlemmarna i folkrörelserna men bara 23 procent av ledamöterna i de centrala styrelserna. Den kvinnliga underrepresentationen är större i folkrörelserna än i de politiska partierna men mindre än i de fackliga huvudorganisationerna. Kvinnorna är bäst representerade i religiösa föreningar och sämst i bildningsförbund, idrottsrörelser och vissa tunga föreningar som HSB och hyresgästföreningen. Kooperativa förbundet besvarade inte enkäten 1976 och finns därför inte med i tabellen. KF uppger 1979 att den exakta andelen kvinnliga medlemmar är okänd men att kvinnorna troligtvis utgör mer än hälften av medlemmarna. Andelen kvinnliga ledamöter i förbundsstyrelsen var 1977 sex procent och 1978 åtta procent.

Tabell 20 Andel kvinnliga medlemmar respektive styrelseledamöter i några svenska folkrörelser 1976

	Andel kvinnor i procent av:	
	Medlemmar	Centralstyrelseledamöter
<i>Religiösa rörelser (4)</i>	50	47
<i>Nyktethetsrörelser (3)</i>	31	17
<i>Folkbildningsrörelser (5)</i>	57	20
<i>Konsument- / produktionskooperativa rörelser:</i>		
Kooperativa Gillensförbundet	90	100
Lantbrukarnas Riksförbund	11	0
Hyresgästernas Riksförbund	okänt	0
HSB Riksförbund	okänt	0
<i>Humanitära rörelser (5)</i>	57	28
<i>Idrottsrörelser (13)</i>	43	20
Totalt (32)	45	23

Siffror inom parentes anger antalet föreningar i undersökningen.

Källa: Kvinnor i folkrörelserna – Monica Pählson, Myrna Smitt, uppsats i könsrollsfrågor 1976, sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.

Förutom de politiska partiernas kvinnoförbund finns speciella kvinnoorganisationer av varierande storlek, som erbjuder medlemskap enbart eller främst åt kvinnor.

Tabell 21 Medlemmar i kvinnoorganisationer 1977-12-31

	Jämna 100-tal medlemmar	Varav män
Centerns kvinnoförbund	74,300	
Moderata samlingspartiets kvinnoförbund	63 300 ^a	
Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund	47 200	
Folkpartiets kvinnoförbund	inga reg medl	
Husmodersförbundet Hem och samhälle	30 900	
Kooperativa gillesförbundet	14 100	1 300
Fredrika-Bremer-Förbundet	7 300	ca 300
Svenska kvinnors vänsterförbund	4 000	
Yrkeskvinnors klubbars riksförbund	1 800	
Grupp 8	ca 1 000	

^a Till partiet anslutna kvinnor reg. som medl. i kvinnoförbundet.

Källa: SAF statistik över män och kvinnor i Sverige 1979.

Problem och hinder

Den kvinnliga representationen i samhällslivet är låg. I förhållande till sin andel av befolkningen, väljarna och medlemmarna är kvinnorna starkt underrepresenterade. Under överskådlig tid kommer män och kvinnor att bära med sig delvis olika erfarenheter som präglar deras sätt att uppleva verkligheten och därmed påverkar deras ställningstaganden i samhällsarbetet. För att åstadkomma ett samhälle som tillgodoser människor med olika behov och önskemål krävs att dessa olika erfarenheter finns företrädda hos dem som aktivt verkar inom samhällets olika sektorer. En ökning av kvinno-representationen i samhällsarbetet är mot den bakgrunden nödvändig.

Kvinnornas inflytande i samhället har inte heller helt självklart ökat i proportion till deras ökade andel av platserna i riksdag, landsting och kommunfullmäktige. Många viktiga beslut tas i andra församlingar – utskott, nämnder, styrelser – där andelen kvinnor är lägre, samt av arbetsmarknadens parter där kvinnorepresentationen inte ökat i samma omfattning.

Orsakerna till underrepresentationen är komplexa. Formellt har män och kvinnor samma rättigheter i samhället men hindren för kvinnor att arbeta politiskt och fackligt är fortfarande många.

Sociologiska undersökningar tyder på att kvinnorna hemifrån är anpassade till en medlarroll och otränade att ställa krav för egen del och att kollektivt driva dem. Till den traditionella kvinnorollen hör att undvika konflikter. Ovilja att delta i de politiska striderna kan få kvinnor att undvika att engagera sig politiskt. Många kvinnor känner dåligt självförtroende i yrkes- och samhällslivet genom uppfostran, brist på yrkesutbildning och arbetslivserfarenhet. Rädsla att bryta mot det sociala mönstret kan få kvinnor att avstå från att engagera sig.

Arbete utanför hemmet, lika lön och samma yrkesställning som mannen är inte tillräckligt för att kvinnan ska kunna delta i samhällslivet på samma villkor som mannen. Tiden måste räcka till. Fackliga möten och utbildning, liksom politisk verksamhet, hålls fortfarande till stor del utanför arbetstid

och barnpassning saknas vanligen. Sammanläggningarna till större kommuner har gjort de kommunala uppdragen mer betungande och tidsmässigt krävande. Kvinnor som ännu sköter större delen av hemarbetet liksom barnomsorgen har svårare än män att frigöra sig från hemmet under fritiden. Bristande samhällsservice, låg lön och ojämn arbetsfördelning i hemmet gör att många kvinnor minskar sin arbetstid. Deltidsarbetet minskar i sin tur intresset för och möjligheterna till fackligt arbete.

Utbildning är en viktig faktor för politisk och facklig aktivitet. Med ökad utbildning följer information och kunskaper om hur samhället och politiken fungerar. Idag är skillnaden i utbildningsnivå inte stor mellan könen, vilket däremot gäller utbildningens inriktning. Medan flickorna väljer humanistisk och social utbildning inriktar sig pojkar på samhällskunskap, naturvetenskap och teknik vilket ger ett försprång till de "tunga" posterna i samhället. I personalutbildningen vidareutvecklas sedan männen medan kvinnorna får stå tillbaka.

Föreningsengagemang är en annan viktig inkörsport till politiska uppdrag, men som tidigare nämnts deltar flickor och kvinnor i mindre utsträckning än män i föreningsarbete.

Låginkomstutredningen 1969 pekade på att låg lön och oförmåga att använda sin rätt att påverka politiska beslut hör samman. Majoriteten av de "politiskt fattiga" var kvinnor och störst var gruppen hemarbetande i socialgrupp tre.

Kvinnornas underordnade ställning på arbetsmarknaden, i lägre befattnings- och löneskikt än männen, ger direkt utslag i färre kvinnliga chefer, företagsledare, ledamöter i företagsstyrelser och arbetsgivarförbund. Den underordnade ställningen kan också medföra svårigheter att frigöra sig från det ordinarie arbetet för att delta i fackligt eller politiskt arbete. En underordnad ställning innebär slutligen också mindre träning i att tala och agera inför större församlingar och många kvinnor kan därför skrämmas bort från fack och politik av byråkratiskt språk och formella mötesformer.

Utifrån sin olika ställning i arbetslivet och skilda erfarenheter av samhälls-, yrkes- och familjeliv prioriterar män och kvinnor olika frågor. Eftersom kvinnorna i facket och politiken varit i fåtal har de oftast fått ge vika vid intressemotsättningar. Detta har avspeglats i organisationens policy, vilken då inte attraherat nya kvinnor osv.

Inom politiken finns sedan länge kvinnoförbund knutna till partierna, vilka ger politisk skolning samt fungerar dels som påtryckningsgrupper, dels som rekryteringsbaser. Kvinnoförbunden ger kvinnorna en större styrka att hävda speciella frågor samt vid nomineringar men förekomsten av kvinnoförbund gör ibland att kvinnorna tar på sig politiskt dubbelarbete.

Ett stelt och byråkratiskt språk, formell mötesteknik och mångsyssleri är främmande och avskräckande för många kvinnor – och män. Det ena uppdraget kopplas till det andra. Till slut räcker inte tiden till. Kvinnor – och män med familjeansvar – kan och vill inte använda hela sin fritid till föreningsliv utan också hinna med familj eller andra fritidsaktiviteter.

Män nomineras i större utsträckning som kandidater till olika förtroendeposter. Valberedningen/nomineringskommittén domineras ofta av män och riktlinjer för könsfördelning av förtroendeuppdragen saknas. Så länge sådana riktlinjer saknas är det lättare att nominera män.

Sambandet mellan de olika hindren är tydligt. Kvinnors liv, erfarenhet och kultur leder till utbildning, arbete och familjeliv med mindre möjlighet till politiskt inflytande. Så länge de kvinnliga förebilderna är få kommer flickor att fortsätta tro att kvinnor är underlägsna män som beslutsfattare. Pojkar får svårt att tro annat än att det är männen som i kraft av sin överlägsenhet i att fatta beslut ska styra samhället.

Vidtagna och föreslagna åtgärder

De politiska partiernas ökande intresse under 1970-talet för fler kvinnor i politiken har framförallt visat sig i tal och skrift. Alla partier har jämställdhet mellan män och kvinnor inskriven i partiets program. *Så här presenterar partierna sina ansträngningar att öka kvinnorepresentationen:*

Partierna

Moderata Samlingspartiet antog 1978 ett handlingsprogram för jämställdhet som omfattar förslag till åtgärder inom områdena utbildning, arbetsmarknad, familjepolitik och partiets inre och utåtriktade verksamhet. I programmet poängteras vikten av att attityder som hindrar jämställdhet fortlöpande måste uppmärksammas och motarbetas. Partiorganisationen informeras kontinuerligt om andelen kvinnor och män bland partiets förtroendevalda i kommuner, landsting och riksdag och uppmanas därvid att eftersträva en jämnare könsfördelning. Partiledningen riktade i anslutning till att nomineringsarbetet inför 1979 års val påbörjades en uppmaning till hela partiorganisationen att eftersträva en jämnare fördelning mellan män och kvinnor bland partiets representanter. Därvid slogs fast att demokratin blir lidande om inte kvinnor i större utsträckning deltar i samhällsarbetet. Partiet har i samarbete med Medborgarskolan utarbetat en studiecirkel i jämställdhetsfrågor "Lika rätt – Lika ansvar".

M

Moderata Kvinnoförbundets (MKF) målsättning är givetvis att öka kvinnorepresentationen i partiet och att politiskt arbeta för att kvinnor och män skall ha likvärdiga förutsättningar att utvecklas inom livets olika områden. MKF anordnar utbildning lokalt, regionalt och centralt för kvinnor i föreringsteknik, kommunal-, landstings- och rikspolitiskt arbete. Tal- och debatteknik är liksom argumentationsteknik viktiga inslag i utbildningen som syftar till att ge kvinnorna kunskaper, utveckla förmågan att delta aktivt i det politiska arbetet och därmed stärka kvinnornas självförtroende på det politiska området.

En separat utbildning med koncentration på moment som leder till ökat självförtroende har erbjudits en begränsad grupp kvinnor under mellanvalsperioden. Denna typ av utbildning kommer att fortsätta och utökas. Hela organisationen arbetar aktivt för att utforma program för olika politiska områden – förslag från arbetsgrupper sänds ut till hela organisationen på remiss. I länskvinnoförbund och kvinnoföreningar upprättas man "banker" med kvinnliga kandidater för olika slag av uppdrag.

Folkpartiet anser det vara ett grundläggande demokratiskt krav att kvinnor och män i lika utsträckning ska vara representerade i samhällets beslutande

Fp

och verkställande organ. Ännu har samhället inte nått dit och därför behövs kraftiga åtgärder för att påskynda utvecklingen. Enligt landsmötesbeslut skall ingetdera av könen ha mindre än 40 procent av platserna i partiets samtliga egna organ på alla nivåer. Denna målsättning har nu uppnåtts t. ex. i partistyrelsen där 43 procent är kvinnor och vid senaste landsmötet där 41 procent av ombuden var kvinnor. I länsförbundens styrelser är 36 procent kvinnor.

1977 års landsmöte beslöt också att inför 1979 års riksdagsval rekommendera länsförbunden att nominera minst en kvinna på valbar plats eller – i det fall partiet representeras av endast en riksdagsledamot i valkretsen – antingen på första plats eller som första ersättare enligt 1976 års valresultat. Länsförbunden och kommunföreningarna rekommenderades också att verka för sådana nomineringar inför 1979 års val att ingetdera könet får lägre andel än 40 procent i partiets landstingsgrupp respektive fullmäktigegrupp. Motsvarande rekommenderades för uppdragen totalt till styrelser och nämnder efter 1979 års val, och minst en kvinna bör finnas som ordinarie eller suppleant i alla nämnder och styrelser där folkpartiet efter 1979 års val får mer än en representant.

Folkpartiets kvinnoförbunds (FPK) uppgift är att i samverkan med folkpartiet och folkpartiets ungdomsförbund verka för en liberal samhälls- och jämställdhet mellan kvinnor och män i familjen, på arbetsmarknaden och i samhällslivet samt för aktivering av kvinnor i politiska församlingar. Ett program för förbundets eget arbete och i jämställdhetsfrågor har antagits 1979. FPK skolar kvinnor lokalt, regionalt och centralt genom kurser och konferenser i politiska frågor och föreningsteknik med mera samt stöder kvinnliga kandidater vid nomineringarna.

Folkpartiet har också ett särskilt jämställdhetsråd sammansatt av representanter för partiet, FPK och FPU. Rådets främsta uppgift är att arbeta för en jämnare representation men jämställdhetsrådet har också utarbetat förslag till ett nytt jämställdhetsprogram för folkpartiet. Där betonas att för liberaler är det en självklarhet att alla människor är olika och att deras förutsättningar varierar. Därför är det viktigt att skapa lika chanser för alla, att ständigt förnya chanserna och att stödja dem som inte haft förutsättning att ta vara på möjligheterna.

C

Enligt centerpartiets program är jämställdhet mellan kvinnor och män en självklar utgångspunkt för partiets politiska handlande i olika avseenden. Ett särskilt mer konkret jämställdhetsprogram är under utarbetande och ett förslag har remissbehandlats av distrikten. Man hävdar där att arbetet för jämställdhet är ett viktigt led i partiets jämlikhetspolitik eftersom kvinnorna i så många avseenden utgör en underprivilegierad grupp.

Centern har i riksdag och landsting den högsta kvinnorepresentationen. Någon positiv särbehandling för att nå det resultatet har inte förekommit. Kvinnorna har blivit nominerade och valda på sina egna meriter. Partiledningen har dock före de senaste valen i skrivelse till distrikten påpekat det angelägna med att kvinnor nomineras. Ökningen av kvinnorepresentationen var särskilt stark vid 1973 års val då partiet gick starkt framåt och många kvinnor stod på vad man hade bedömt suppleantplatser. Intressant är att trots att partiet gick tillbaka i valet 1976 blev de valda kvin-

norna kvar eftersom de genomgående flyttats upp på listorna. Till årets val toppas den enda riksdagslistan i åtta valkretsar av kvinnor och kvinnor står först på ytterligare två listor.

Centerns kvinnoförbund har mycket aktivt drivit jämställdhetsfrågorna inom och utanför organisationen. I särskilt hög grad sedan år 1973 då förbundet antog som målsättning 'att arbeta för ett samhälle där kvinnor och män har samma möjligheter att påverka samhällsutvecklingen, samma villkor och möjligheter i arbetslivet och samma skyldigheter och ansvar för barnens omvårdnad'.

Genom att varje år utarbeta underlag för mötesdiskussioner har man försökt få till stånd en bred debatt inom hela centerrörelsen om olika hinder för jämställdhet, inte minst i form av attityder och fördomar. Centerns kvinnoförbund har också genom särskilda utbildningsinsatser sökt få fram lämpliga kandidater till olika förtroendeposter. I provvalen har man mobiliserat medlemmarna att stödja de kvinnliga kandidaterna och de kvinnor som valts har sedan på olika sätt stöttats bland annat genom att de samlats till överläggningar och vidareutbildning.

Socialdemokraterna anser att endast genom en politik som syftar till jämlikhet mellan alla människor, kan jämställdhet mellan könen förverkligas. Ansträngningarna att åstadkomma jämställdhet mellan kvinnor och män är bara en del av en allmän strävan efter ekonomisk och social jämlikhet mellan grupper och individer i samhället. Genom att tillgodose de sämst ställda kvinnorna som drabbats hårdast, de sämst avlönade, de med kortast utbildning och de med minst inflytande i samhället, kan en större jämställdhet mellan könen och därmed också i politiken uppnås.

Socialdemokraterna har antagit ett särskilt program för jämställdhet mellan kvinnor och män. Ur detta program kan bland annat följande åtgärder i syfte att öka kvinnornas inflytande och medverkan i det politiska arbetet nämnas: Bildandet av lokala jämställdhetsgrupper, för att därmed få till stånd ett planmässigt och målinriktat jämställdhetsarbete. Grupperna skall utarbeta handlingsprogram inom alla områden i partiets politik och i verksamheten inom arbetarrörelsens organisationer. En viktig uppgift måste bli att söka förändra förutsättningar, villkor och arbetsformer för förtroendevalda och övrigt aktiva i arbetarrörelsens olika organisationer. Då det gäller representationen bör målet vara en likvärdig fördelning av förtroendeuppdragen mellan kvinnor och män. Inom de egna organisationerna bör fördelningen på uppdrag avspegla andelen kvinnor och män bland partimedlemmarna. Vid kurser och övriga arrangemang ordnas med barnverksamhet.

Sedan valet 1976 har kvinnornas andel i VPK ökat från 29,4 procent till 33,7 procent.

VPK

Till en del är detta resultatet av VPK:s aktiva kamp för kvinnans frigörelse. Den kampen har i partiet tagit sig flera olika uttryck. Redan kongressen 1972 beslutade att rekommendera att kvinnornas andel i beslutande församlingar på olika nivåer i partiet ska utgöra minst deras andel i partiet.

1976 utarbetades också en studiecirkel i kvinnopolitiska frågor. Denna har en stor del av partiets medlemmar deltagit i. Den var också under

en period prioriterad i partiets studieverksamhet. Under 1970-talet har ett flertal olika kvinnopolitiska kurser ordnats på partiets kursgård. Somliga har ordnats av partiet centralt, andra av enskilda distrikt.

VPK:s kvinnopolitiska utskott har arbetet för att få ett lokalt utskott i varje distrikt. Detta arbete är snart färdigt. Via de lokala utskotten drivs de kvinnopolitiska frågorna. De påverkar distriktsstyrelser och andra i varje distrikt. VPK:s kvinnopolitiska utskott har också utarbetat ett kvinnopolitiskt program som fastställdes av partistyrelsen i april 1979. Därmed är VPK det enda partiet som har ett sådant program.

I valrörelsen 1979 driver VPK de kvinnopolitiska frågorna som en av de viktigaste valfrågorna. Det är en uppgift för hela partiet. Partiets ambition är att i varje fråga, på alla nivåer föra in de kvinnopolitiska aspekterna och självklart att öka såväl andelen kvinnor i partiet, som andelen kvinnor i beslutande församlingar.

Fackliga organisationer

Samtliga fackliga huvudorganisationer har organ som handhar jämställdhetsfrågor samt program med mål och riktlinjer för arbetet.

LO, som förutom familjepolitiskt program har ett centralt åtgärdsprogram för jämställdhet, har nyligen gett ut riktlinjer för det lokala jämställdhetsarbetet i avdelningar och klubbar. Enkäter om barnomsorg och kvinnorepresentation i facket har genomförts. Statsanställdas förbund anordnar jämställdhetsutbildning och barntillsyn vid kurser och metallindustriarbetarförbundet har handlingsplaner för att öka kvinnornas andel i studier och möten.

TCO's familjepolitiska program från 1976 ger mål och åtgärdsförslag på olika samhällsområden. Riktlinjer för det lokala jämställdhetsarbetet inom TCO har nyligen utsänts till de lokala organen. En utvärdering av den kvinnliga representationen inom TCO 1970-1975 visade att kvinnorna främst ökat på lägre förtroendeposter. Under 1978 uppmanade den familjepolitiska nämnden TCO-distrikten att utse jämställdhetsansvariga och lägga upp "kvinnobanker" (förteckning över fackligt aktiva kvinnor) för att öka kvinnorepresentationen. Positiv särbehandling tillåts. Den familjepolitiska nämnden har också uppmanat förbunden att påminna valberedningarna om könsfördelningen vid nominering. Flera förbund, t. ex. handeltjänstemannaförbundet (HTF) och försäkringstjänstemannaförbundet, har antagit egna jämställdhetsprogram. HTF har också, som hittills enda förbund, skrivit in i stadgarna att könsfördelningen på förtroendeuppdrag ska vara rättvis.

SACO/SR antog 1976 ett jämställdhetsprogram. 1978 har lokala riktlinjer lämnats. Den kvinnliga representationen inom förbundets styrelser, högsta beslutande organ samt valberedningar har undersökts 1977 och 1978. En förbättring kunde noteras beträffande förbundsstyrelser och högsta beslutande organ medan kvinnorna däremot minskat i valberedningarna. SACO/SR tillåter positiv särbehandling av underrepresenterat kön.

Övrigt

- Fredrika-Bremer-Förbundet har på olika sätt verkat för fler kvinnor i politiken, facket och bolagsstyrelserna. Förbundet har bl. a. gett ut boken *Kvinnan i politiken 1975*, ordnat möte för nyvalda riksdagsledamöter 1976, skrivit till personalvals- och valkretsutredningen angående regi-

strering av kandidater på valsedlarna 1977, gått ut med en enkät till samtliga fackliga och politiska organisationer 1975 och 1977 för att få veta hur de arbetar för ökad kvinnorepresentation, uppvakttat regeringen angående kvinnorepresentationen i kommittéer.

- I Konsumentkooperationens (KF) kvinnoutredning 1976 föreslås att båda könen ska vara representerade i valberedningar, att valberedningarna ska se till att båda könen blir representerade i de aktuella organen och att detta ska framgå i stadgarna.
- Jämställdhetskommittén föreslog 1977 regeringen att myndigheterna regelmässigt skulle föreslå två namn, en kvinna och en man, till alla uppdrag i statliga kommittéer, styrelser och nämnder. Vidare skrev kommittén till olika organisationer och företag att de skulle nominera två namn till sådana uppdrag. Kommittén föreslog också regeringen att kommittéberättelsen varje år ska redovisa könsfördelningen i kommittéerna. Resultatet blev ett tillägg i jämställdhetsförordningen samma år, där det sägs att myndigheterna om möjligt ska välja underrepresenterat kön till uppdrag inom och utom myndigheten. Budgetdepartementet bevakar nu regelbundet könsfördelningen i kommittéerna och från år 1979 kommer redovisning att ske i kommittéberättelsen.

Fortsatt jämställdhetsarbete

Det är väsentligt att både kvinnor och män finns representerade i de församlingar som styr vårt samhälle eftersom de har olika erfarenheter att utgå från och bidra med. Kvinnor och män måste därför ges möjlighet

att delta i samhällslivet på lika villkor. En förutsättning för ett ökat samhällsengagemang bland kvinnor är att männen tar sin del av hemarbetet, att arbetstiden förkortas för alla och att samhällsservicen byggs ut. Kraven på förtroendevalda måste utgå från allas rätt till både arbete och familj. Uppdragen bör spridas så att fler kan ta del i samhällsarbetet.

Jämställdhetskommittén förutsätter att det jämställdhetsarbete som kommit igång inom fackliga organisationer och politiska partier samt andra intresseorganisationer under 1970-talet kommer att fortsätta bedrivas aktivt och ytterligare utvecklas framöver. Kommittén vill särskilt peka på några metoder för att öka kvinnorepresentationen som använts med framgångsrikt resultat.

- Mål och planer** Några organisationer och fackförbund har angett mål för hur mycket den kvinnliga representationen ska öka under den närmaste perioden och utarbetat konkreta planer för hur målet ska uppnås.
- Direktiv till valberedningarna** En metod som använts inom flera partier och fackliga organisationer är att utfärda riktlinjer för valberedningarnas/nomineringskommittéernas arbete. I direktiven anges vilken könsfördelning på förtroendeuppdragen som eftersträvas och vilka metoder som ska användas för att öka den kvinnliga representationen på olika nivåer. (T. ex. att kvinnor nomineras på alla vakanta platser tills rättvis fördelning nåtts, att vardera könet ska ha minst en viss andel av de så kallade valbara platserna, att vartannat namn på listan ska vara manligt och vartannat kvinnligt, att omval begränsas till ett visst antal gånger, att samma namn bara får förekomma på en lista eller till en funktion.)
- Stadgarna** Några organisationer, t. ex. HTF och KF har stadgefäst att man strävar efter en rättvis könsfördelning på förtroendeuppdragen, vilket markerar jämställdhetsarbetets betydelse.
- Namnbank** Namnbank på aktiva kvinnor inom olika intresseområden kan läggas upp och användas vid nomineringar och tillsättningar av representanter för partier och fackförbund på lokal, regional och riksnivå. Metoden har prövats bland annat inom TCO och Fredrika-Bremer-Förbundet.
- Två namn** I Norge har regeringen utfärdat bestämmelser om att alla organisationer/myndigheter ska föreslå två namn, en kvinna och en man, till alla uppdrag som tillsätts av regeringen (t. ex. statliga utredningar, styrelser, nämnder).
- Arbetsformer** Arbetsformerna i facket och politiken måste utformas med tanke på att både kvinnor och män också har ansvar för hem och barn. Kommunala förtroendeuppdrag bör i första hand kunna utföras på dagtid och arvoderas så att alla kan delta. Den i kommunallagen inskrivna möjligheten att sörja för och ersätta barnomsorg i samband med kommunala uppdrag måste uppmärksammas och utnyttjas. Partipolitiskt och fackligt arbete måste organiseras så att kvinnor och män med familjeansvar kan delta. Sammanträden på tider som passar barnfamiljer, tidsbegränsade möten, möjligheter att ta med familjen på helgkonferenser, barnpassning etc. är beprövade metoder. En ökad närdemokrati skulle troligtvis öka kvinnornas möjligheter att delta i politiskt arbete.

Källor

- SOU 1975:41 – Kommunal demokrati
 Riksdagens förvaltningskontor – Förteckning över riksdagens utskott m. fl. 1971, 1976/77, 1978/79
 Budgetdepartementet – Könsfördelningen i kommittéer tredje kvartalet 1978
 Budgetdepartementet – Kvinnorepresentation i statliga styrelser och nämnder enligt statskalendern 1977
 Industridepartementet – Statliga företag 1978
 SOS Allmänna valen 1970, 1973 och 1976, del 2 och 3
 SOS Riksdagsmannavalen. Aktuella årgångar
- Landstingsförbundet. Landstingsfakta 1976:2, 1977, 1978
 Kommunförbundet – Kommunalt förtroendevalda, parti och kön 1971 respektive 1977
 Arbetsmarknadens kvinnonämnd – Kvinnan i Sverige i statistisk belysning
 Fredrika-Bremer-Förbundet – Rundfråga till länsstyrelserna 1977
 Fredrika-Bremer-Förbundet – Sammanställning av enkät till fackförbund 1976
 Fredrika-Bremer-Förbundet – Sammanställning av enkät till politiska partier och fackförbund 1978
 SAF – Statistik över män och kvinnor i Sverige 1979 (opublicerat material)
 SAF – Kvinnor och familjepolitik, mål och aktiviteter 1976
 SAF/PTK-JA-nämnden för jämställdhet i arbetslivet – Män och kvinnor 1978
 LO – Kvinnor i facket, undersökning om kvinnorepresentationen inom fackföreningsrörelsen 1977
 LO – Genomför jämställdhet 1979
 LO – LOs program för familjepolitiken 1976
 TCO – Kvinnlig representation inom TCO 1970–1975
 TCO – Riktlinjer för jämställdhetsarbetet 1978
 TCO – Familjepolitiskt program 1976
 TBV/TCO – Jämställdhet 1978
 HTF – Jämställdhetsprogram 1978
 ST – Jämställdhet mellan kvinnor och män 1977
 FTF – Handlingsprogram för jämställdhet 1978
 SIF – Fakta och synpunkter i könsrollsfrågan 1976
 SIF – Cirkulär 1978 De förtroendevalda SIF-kvinnorna
 SACO/SR – Jämställdhetsprogram 1976
 SACO/SR – Kvinnlig representation inom medlemsförbunden 1978
 SACO/SR – Jämställda i arbetslivet 1979
 Maud Eduards – Kvinnor och politik 1977.

8 Opinionsbildning

Att ändra attityder och bearbeta fördomar är ett arbete som måste pågå parallellt med allt annat jämställdhetsarbete. Opinionsbildning kring könsrollsfrågor är därför en ständigt pågående process, som borde ha förutsättningar att vara framgångsrik i ett samhälle som vårt där massmedier spelar stor roll. Men massmedierna har även en inbyggd konserverande effekt, därför att de speglar det samhälle vi har och de rollmönster som jämställdhetsarbete åsyftar att förändra.

Jämställdhet tillhör de grundvärderingar, som samhället vill värna om. Att sprida information om jämställdhet och stimulera till debatt om könsroller måste därför vara en viktig uppgift för statsmakterna.

Könsskillnader i användningen av massmedier

De skillnader som finns i mäns och kvinnors mediekonsumtion är i stort sett en avspeglning av könsrollerna i hem, arbetsliv och samhälle. Kvinnor hör mer på radio och män ser mer på TV till exempel; detta kan rimligen bero på hushållsarbetets fördelning till en del. Mäns möjligheter att utöva idrott följs också av ett passivt konsumerande av idrottsevenemang i olika medier. Fördelningen kvinnor-män bland biopubliken under 40 år är 35-65 (Mediapocket 1978). Detta kan också hänga samman med kvinnors hemansvar som innebär mindre tid för fritidsaktiviteter. Kvinnor är mer intresserade av att läsa böcker än män.

Män läser dagstidningar i något större utsträckning än kvinnor. Populärpress (veckotidningar) har däremot betydligt fler kvinnliga än manliga läsare. Tre av fyra kvinnor läser en eller flera veckotidningar regelbundet men bara lite mer än varannan man. Hemarbetande kvinnor läser oftare populärpress än andra grupper (Weibull). Män dominerar bland läsarna av s. k. herrtidningar, men det förekommer enligt flera marknadsundersökningar, Orvesto m. fl., att särskilt yngre kvinnor läser dessa produkter. Fib-Aktuellt når 41 procent av målgruppen män 15-24 år och 21 procent av kvinnor i samma ålder.

Tidningar

Sveriges Radios publikundersökningar visar att kvinnor ser på TV mindre än män (genomsnittligt drygt en timme mindre i veckan). Hemarbetande kvinnor däremot har en högre tittarfrekvens än andra kvinnor. Personer som arbetar dagtid har självfallet också mer tid till TV-tittande än de med

Television

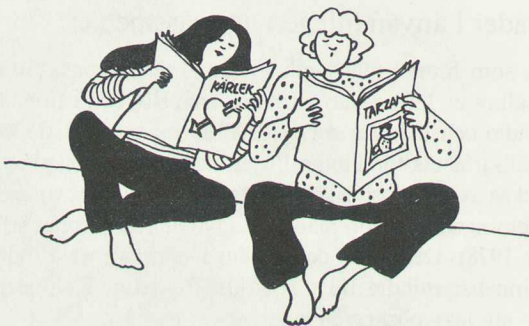
skift-, helg- eller kvällsarbete, däribland många kvinnor. Män ser dubbelt så mycket på sportprogram som kvinnor och ser i något högre grad nyhets- och faktaprogram. När det gäller film, musik och underhållning ser män och kvinnor lika ofta på TV.

Intresseområden

Vissa läsarusundersökningar tyder på att män är mer intresserade av det samhällsorienterande materialet (inrikes- och utrikesnyheter, ledare etc.) och kvinnor av det allmänorienterande stoffet (lokalnyheter, insändare, annonser). Marknadsundersökningar visar ändå att män och kvinnor delvis är intresserade av att söka samma typ av information. Kvinnors intresse för arbetsmarknadsfrågor och friluftsliv ligger inte långt efter mäns. Miljövård, semesterresor och fotografering har lika stora läsargrupper bland kvinnor som bland män. Var sjätte person som är intresserad av att snickra är kvinna och var tredje matlagingsroad är man. Uppgifter av detta slag får konsekvenser för till exempel annonsörer när de väljer målgrupper, kanaler och utformar sitt budskap.

Ungdomarnas medieval

Ungdomarnas medieval är också till viss del könsuppdelat. Pojkar läser enligt en undersökning av statens ungdomsråd (Persson-Dahlgren) mer serietidningar än flickor och flickor köper sällan motor- och tekniktidningar. Flickor läser "romantiska" serier och novelltidningar, pojkarna övermans- och sporttidningar. Marknadsföringen av dessa produkter är mycket könsinriktad liksom ofta marknadsföringen av barn- och ungdomslitteratur. Det gäller framförallt "flickböcker" som oftast handlar om hästar och romantik.

Veckopressens allt mer betydande roll i attitydbildningen bland tonåringar motverkar också den information som skolorna lämnar. En undersökning av 400 tonåringar i Haninge kommun 1976 visar att ungdomars attityder till könsroller och sex- och samlevnad stämmer väl överens med innehållet i de veckotidningar de läser. Cirka 40 procent av pojkarna läser Fib-Aktuellt eller Lektur medan mer än hälften av flickorna läser Hennes. Mer än hälften av båda könen läser serietidningar.

Könsrollsmönstret i massmedierna

Nyhetsmedier

Nyhetsförmedlande uppgifter har i första hand dagspress, radio, TV och i viss mån fack- och populärpress. Nyhetsförmedlingens förmenta objektivitet har diskuterats livligt under senare år; i någon mån har också frågan tagits upp om den enkönade världsbild som nyhetsmedier ger, dvs. bilden

av det manssamhälle vi lever i. Nyhetsförmedlarna själva och deras källor är oftast män och de beslut som prioriteras i nyhetsförmedlingen är fattade av majoriteter av män

Den gängse nyhetsvärderingen ger jämställdhetsfrågor eller kvinnors problem förhållandevis liten tyngd. Så finns t. ex. inte i något nyhetsmedium i Sverige i dag en målmedveten och löpande redaktionell bevakning som är fallet för andra samhällsfrågor av vikt. Detta kan medföra att rapporteringen blir ryckig och sällan konsekvent.

Massmedier som har till sitt huvudsakliga syfte att roa och ge avkoppling är t. ex. veckopress, lättare sidor eller bilagor i dagspress, radio- och TV-underhållning, lätt litteratur, schlagers, teater, film.

Dessa mediers slagkraft bygger ofta på identifikation, igenkännande och verklighetsflykt, vilket försvårar eller utesluter att de verkar attitydförändrande i positiv riktning. De undersökningar som gjorts bekräftar i stället att t. ex. damtidningarna konserverar de rådande könsrollerna och innehållsmässigt till och med alltmer fjärrar sig från verklighetens kvinnoroll mot ett ännu mer traditionellt kvinnoideal (Berger).

De regelrätta damtidningarna har stadigt minskat sin upplaga under 70-talet, "familjetidningarna" har behållit en stabil läsekrets medan herrtidningarna stärkt sin ställning. I ett hårt marknads läge har receptet varit att renodla sin särart – det gäller både kvinnotidningarna och herrtidningarna. Innehållet i de senare tycks ha blivit alltmer avancerat pornografiskt. Det är intressant att notera att marknadsföringen samtidigt dels betonat den avancerade sexlinjen, dels framhållit produkternas "rumsrena" karaktär. Åsikten att herrtidningarna på ett diskriminerande sätt framställer kvinnan som ett könsobjekt, växer sig allt starkare.

En studie kring könsroller i TV utförd av Sveriges Radio får här belysa den även i andra undersökningar belagda mansdominansen i svenska och utländska TV-program.

Systematiskt granskades samtliga barn-, ungdoms- och familjeprogram som sändes under några veckor 1977 ur könsrollsynpunkt. En tredjedel av programmen presenterade kvinnor och män i verkliga roller: Programledare var t. ex. 12 kvinnor och 35 män, reportrar 11 respektive 36, studiegäster 47 respektive 77 och artister 41 kvinnor och 116 män. I gestaltade program (fiction) var huvudrollsinnehavarna framförallt män med yrkesidentitet. Även i tecknade barnprogram gick detta mönster igen.

Flera undersökningar visar att könsrollerna i barnlitteraturen befäster det gamla mönstret, där pojkkidealet innefattar egenskaper som initiativkraft, lojalitet och kamratskap och flickidealet mer bygger på utseende och känslsamhet än t. ex. självständighet. Vissa progressiva drag i nyare böcker kan märkas särskilt i svensk kvalitetslitteratur för barn. De mest populära författarna är dock fortfarande de som ger uttryck åt ett traditionellt könsrollsmönster. (Liljeström, Granlund, Centerns kvinnoförbund.)

Reklamens uppgift är att informera om varor och tjänster och förändra konsumentbeteendet. Flera faktorer inverkar på könsrollsmönstret i reklam.

Underhållningsmedier, veckopress

Television

Barnböcker

Reklam

Varan som sådan är inte könsneutral. Målgruppernas sammansättning varierar. Som nämnts tidigare är det få konsumentgrupper som är könsmissigt homogena – kvinnor snickrar ibland och män lagar mat. En tilltagande försiktighet kan märkas i reklam för produkter som båda könen använder; oftast visas endast varan eller varumärket. Trots detta utmärker sig oftast reklam av att den anspelar på identifikation och grupptillhörighet – som kön eller ålder. Detta gäller i högre grad filmreklam än tidningsannonser vilket konstaterats av Jämställdhetskommittén 1979. Könsroller i reklam "ligger efter" förändringar i den allmänna opinionen. Det kan man utläsa ur bland annat en undersökning som jämförde utvecklingen i kvinnors förvärvsfrekvens med den roll kvinnor tilldelades i reklam (Nowak-Andrén).

Samhällsinformation

Samhället försöker direkt och indirekt att informera om rättigheter och skyldigheter och öka människors möjlighet att hävda sina intressen. En påverkande information kan förekomma i vissa speciella fall utöver den rent sakliga. Myndigheter som har en sådan informationsuppgift när det gäller jämställdhetsfrågor är bl. a. SÖ, AMS, UHÅ och Socialstyrelsen. Jämställdhetskommittén intar en särställning, som i sina direktiv har opinionsbildning inskriven som en av huvuduppgifterna.

Det borde vara självklart att alla myndigheter i sin informationsverksamhet undvek könsdiskriminerande inslag och i stället använde grepp som kunde verka positivt könsrollsförändrande. I stort sett förefaller myndigheternas information dock vara av samma könsrollsbevarande karaktär som annan reklam.

Andra opinionsbildare

Förutom de konventionella massmedierna och statsmakterna finns det många organ och grupper i samhället som är viktiga opinionsförmedlare. Organisationer av olika slag, politiska partier, intresseföreningar, utbildningsorgan – särskilt studieförbunden – spelar en avgörande roll för att de idéer som kan föras ut av massmedierna ska upptas av människorna och innebära en förändring av attityder.

Lagar och andra ramar

De lagar, avtal och liknande som är tillämpliga inom de medier vi tagit upp här är tryckfrihetsförordningen, radiolagen och Sveriges Radios avtal med staten, vissa cirkulär och författningar om samhällsinformationen, marknadsföringslagen för reklamen och de etiska regler som finns inom massmedie- och reklambranschens organisationer.

Tryckfrihetsförordningen (SFS 1976:955) innebär en minimalt reglerad formell frihet att yttra sig i tryckt skrift. Den enda begränsning som rör diskriminering är att man inte får skylta anstötligt med pornografiska bilder på allmän plats.

Radiolagen reviderades 1978 och ett nytt avtal med staten tecknades. I enlighet med Radioutredningens betänkande (SOU 1977:19) formulerades lagtexten när det gäller Sveriges Radios skyldighet att verka för jämställdhet mellan män och kvinnor endast som en skyldighet att i princip värna om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet. Däremot infördes en starkare formulering i avtalstexten.

Denna regel ska enligt lagstiftaren försvåra bristande medvetenhet och passivitet i bruket av fördomar, schabloner och för något kön förnedrande

skildringar. Tolkningen står programföretaget fritt.

Marknadsföringslagen (SFS 1970:412 och 1975:1418) skyddar i första hand konsumenterna men även näringsidkare. Varken denna eller annan lagstiftning möjliggör dock ingripanden mot reklam och annan marknadsföring som är diskriminerande med hänsyn till kön.

Etiska regler, bland annat "Spelregler för press, radio och TV" och "Grundregler för reklam" har av tradition en rätt stor betydelse för mediernas yrkes- och publicitetsvanor. Särskilt de förstnämnda reglerna är bitvis detaljerade. Bakom reglerna står Svenska Tidningsutgivareföreningen, Svenska Journalistförbundet, Publicistklubben och Sveriges Radio. Pressens Opinionsnämnd och Pressombudsmannen respektive Radionämnden är klagoinstanter. Fällande dom innebär i princip att den felande måste publicera nämndens utslag.

I pressreglerna talas om respekt för den personliga integriteten, vilket bland annat innebär att personers kön inte ska framhåvas om det kan uppfattas som misskrediterande. Att direkt motverka könsdiskriminering eller hävda jämställdhet omnämns inte bland de etiska reglerna.

Kvinnor och män i medierna

Svenska Journalistförbundet hade 1978 cirka 10 000 medlemmar, därav 3 000 kvinnor. Andelen kvinnor är högre i de yngre åldersgrupperna. Medelåldern bland kvinnorna är något lägre än bland männen. Nyrekryteringen 1977 av 857 nya medlemmar fördelade sig på 352 kvinnor och 505 män medan 83 kvinnor och 274 män lämnade förbundet. Under perioden 1974-77 ökade andelen kvinnor från 25 till 29 procent.

Vid ingången till 1978 fördelade sig förbundets medlemmar framför allt på följande arbetsplatser.

	Andel kvinnor resp. män i procent		
	Kvinnor	Män	Totalt
Morgontidning med söndagsutgivning (främst storstad)	27	73	100
Kvällstidningar	20	80	100
Morgontidningar med sexdagarsutgivning	23	77	100
Vecko-månadspress	53	47	100
Radio-TV	29	71	100
Statliga och kommunala arbetsplatser	45	55	100
Frilansare	37	63	100

Källa: Svenska Journalistförbundet.

Vid ingången till 1978 arbetade de av förbundets medlemmar som var anställda i företag anslutna till tidningarnas arbetsgivareförening eller avtalsanslutna företag i följande befattningar:

	Andel kvinnor resp. män i procent		
	Kvinnor	Män	Totalt
Arbetsledare	9	91	100
Lokal- och platsredaktörer	12	88	100
Fotografer	2	98	100
Layoutmedarbetare	52	48	100
Tecknare	3	97	100
Korrekturläsare, telemottagare etc.	43	57	100
Reportrar, redigerare	26	74	100

Källa: Svenska Journalistförbundet.

Män arbetar på sportavdelningar och i de allra flesta fall som utlands-korrespondenter. Chefredaktörer är nästan uteslutande män (undantag populärpress) och ledarskribenter. På Sveriges Radio var kvinnorna (1976) 32 procent av de anställda, därav nio procent inom tekniken och 61 procent i administrationen. I journalistutbildningen är könsfördelningen jämn. Höstterminen 1978 och vårterminen 1979 togs 51 procent kvinnor in vid journalisthögskolorna.

Problem och hinder

Attitydförändringar kommer inte automatiskt genom opinionsbildning utan är ett resultat av arbete på många plan. För att skapa förståelse hos olika grupper för jämställdhetsidéerna och ändra på attityder hos den enskilda människan krävs medverkan från massmedier och möjligheter för den enskilde att ifrågasätta sina egna värderingar i diskussioner med andra. På båda dessa områden finns stora brister och saknas ett planmässigt arbete i dag.

Det tar tid för nya budskap – särskilt sådana som griper in i människors privatliv – att upptas positivt. Ibland är också effekten av opinionsbildning att människors uppfattning förstärks temporärt. Det gäller kontroversiella budskap som förmedlas av ickeauktoriteter eller ”trycks på” människan uppifrån. Det är naturligt att opinionsbildningen kring jämställdhet sker under mer eller mindre aktivt motstånd och att bakslag inträffar ibland. Men det är viktigt att debatten inte drivs på ett sådant sätt att människor låser sig för hårt, utan att de kan börja fundera och ifrågasätta sina egna attityder tillsammans med andra.

Medierna förstärker könsrollerna

Vissa medier bygger sin marknadsföring på fördomar och ett traditionellt rollmönster hos människor. Alla massmedier tycks ha en förstärkande könsrollseffekt. Samtidigt som det är lätt att se vilka möjligheter till motsatt effekt många medier skulle ha, tycks problemen stora.

Nyhetsvärderingen ojämsställd

Nyhetsurvalet speglar i stor utsträckning en ”ojämsställd” värld. Säkert är det också ett resultat av dåliga insikter i jämställdhetsfrågor och könsrollsproblem. I sin tur kan detta delvis ha att göra med att massmediernas

nyhetsvärderare nästan bara är män. Att inte fler kvinnliga journalister blir arbetsledare eller får poster som ledarskribenter och utrikeskorrespondenter har säkert delvis med slentrianmässig meritvärdering att göra och andra traditionella arbetsledarhinder för kvinnor.

Könsrollsmönstret som det framträder i presentationen av nyheter är ännu mer tydligt i underhållningsmedierna. Marknadskrafterna åberopas när det gäller veckopress och när det gäller TV-underhållning "måste" man hålla till godo med vad utländska producenter kan erbjuda. Reklam anses enligt obevisade rön slå bäst om den bygger på gamla fördomar. Omedvetenhet hindrar samhällsinformatörer och andra att bryta könsrollsslentrianen.

Könsrollsmönstret anses svårt att bryta

Språket – i barnböcker t. ex. men även som det används i officiella sammanhang – hör också till fällorna i opinionsbildningen. Maskulinum är fortfarande det gångbara i lagtexter.

Språket försvårar

Det finns ingen lag mot könsdiskriminering i massmedier eller reklam. De etiska regler som finns har hittills inte upptagit könsdiskriminering eller åtgärder för att uppnå jämställdhet.

Styrinstrument saknas eller används inte

För att den viktiga diskussionen och debatten ska komma till stånd lokalt bland grupper av människor krävs stöd åt opinionsbildare och resurser för lokala aktiviteter. Ofta saknas detta. Det är svårt att finna information, arbetsmaterial och hjälp med att ordna studieträffar, göra elevarbeten etc. Grupper som vill bilda opinion, göra utställningar, teaterföreställningar eller torgmöten för att söka upp människor har sällan resurser till detta.

Opinionsbildningen beroende av basorganisation

De målgrupper som berörs av attitydpåverkan varierar mycket – från arbetsplats till arbetsplats, mellan grupper av kvinnor eller män, mellan skolor och inom organisationer. Det finns inga patentlösningar hur man ska gå tillväga.

Målgrupperna är olika och svåra att nå

I stor utsträckning är det traditionella studiearbetet baserat på frivillighet och intresse från deltagarna – bara de redan intresserade nås. Det är svårt att ta upp frågor om könsroller i sammanhang där människor inte är förberedda – så att de inte skräms.

Arbetet med att förändra attityder är svårt, känsligt, nytt som informationsområde, icke-utvärderat och mångfacetterat. De erfarenheter inom opinionsbildningen som görs samlas dåligt in.

Erfarenheterna samlas inte in

Vidtagna och föreslagna åtgärder

Debatten kring jämställdhet som den avspeglas i massmedierna har haft ett ofta ryckigt förlopp och många olika aspekter har tagits upp. Översiktligt kan man räkna upp följande områden som varit väl representerade i nyhetsbevakning och debattartiklar och -program: Könsdiskriminering i reklam, arbetstidsförkortning, deltidsarbete, lagstiftning om jämställdhet, re-

presentation, barnomsorg, mansrollen, hemmafruarna, kvinnor i medierna, kvinnor och teknik-kärnkraft, våldtäkt och prostitution, kvoteringsprincipen.

Någon väsentlig förändring i massmediernas behandling av jämställdhetsfrågorna kan inte beläggas. En intern debatt kan dock spåras, till exempel till Sveriges Radios nyhetsredaktioner där de kvinnliga mediearbetarnas ställning och nyhetsvärderingen diskuterats internt och offentligt i samband med att nyhetsprogram sänts som producerats av kvinnor. På tidningsredaktioner har liknande debatter förts, bl. a. på Aftonbladet. Dessa båda massmedieföretag får därför här exemplifiera det jämställdhetsarbete som ändå påbörjats.

Sveriges Radios jämställdhetsprojekt

1976 startade Sveriges Radio tillsammans med SIF-klubben på företaget ett jämställdhetsprojekt som omfattade alla anställda och det totala programutbudet. Enkönade arbetsområden kartlades, riktlinjer för annonsering infördes, försök med positiv särbehandling påbörjades, teknisk grundkurs för kvinnor, maskinskrivningskurs för män, utbildning av chefer i jämställdhet m. m. tillhörde projektets första del. Inom programpolitiken genomfördes programledarkurser med kvinnliga TV-journalister, seminarium för kvinnliga författare, kartotek över kvinnliga speakers och ett försök att analysera könsroller i programmen.

Projektet utmynnande i ett förslag till handlingsprogram för Sveriges Radio innefattande både personal- och programpolitiska åtgärder. Bland de senare kan nämnas att båda könen bör medverka lika mycket i programmen, att medvetet bryta könsrollsmönstret i programmen, att uppmärksamma jämställdhetsfrågor mer och vidga bevakningsområdena så att nya publikgrupper engageras. En jämställdhetskommitté föreslås inrättas. Programmet preciserades i 69 konkreta punkter.

Vad gäller förslaget till ny radiolog 1977 anförde Jämställdhetskommittén i sitt remissvar att det klart i lagtexten borde anges att radioföretagen skulle förpliktigas att verka för jämställdhet i programverksamheten. En sådan uttalande skyldighet fördes dock inte in i lagtexten, utan skyldigheten formulerades som en allmän princip att värna om alla människors lika värde.

Aftonbladet

De kvinnliga medarbetarna på Aftonbladet inledde i slutet av 1977 en serie möten, som så småningom utmynnade i ett gemensamt "dokument", författat av 90 procent av redaktionens ca 60 kvinnor. De beskrev hur de upplevde arbetsmiljön med de diskrimineringstendenser som var mer eller mindre uttalade. Våren 1979 gav kvinnorna på Aftonbladet ut en bok som beskrev vad som "hände sen". Dokumentet mottogs av männen på tidningen med blandade känslor och en intern debatt startade. Ett synligt resultat av diskussionerna blev den kvinnoredaktion inom tidningen med fyra medarbetare som disponerar tre sidor varje måndag och som dessutom kan publicera material på annan plats i tidningen. Satsningen på kvinnoredaktionen blev uppmärksammad – av läsarna och av kolleger.

Journalistförbundet

Svenska Journalistförbundets kongress beslutade 1977 att tillsätta en arbetsgrupp för jämställdhet med uppdrag bland annat att analysera skillnader i yrkesverksamhet bland de manliga och kvinnliga medlemmarna, stimulera

till forskning och debatt kring massmediernas könsrollsbild och följa den fackliga verksamheten.

Arbetsgruppen har initierat några kurser om könsroller för journalister, bland annat inom FOJO (fortbildning). Man har stimulerat granskningen av könsroller genom foldern "Testa din tidning" och arbetar under 1979 med förslag till ett handlingsprogram.

Konsumentombudsmannen (KO) lät 1976 ett fall som ansågs könsdiskriminerande gå till prövning i marknadsdomstolen. Enligt domstolen kunde marknadsföringslagen inte åberopas för denna typ av brott. En diskussion fördes därefter mellan KO och kvinnoorganisationer och reklambranschorgan, bl. a. om definitionsfrågor. KO föreslog därefter regeringen att man skulle utreda om marknadsföringslagen kunde utvidgas till att omfatta även diskriminerande marknadsföring.

Näringsutskottet hade tidigare i sitt betänkande (1975/76:61) föreslagit riksdagen lagstiftning mot könsdiskriminering i reklam. Riksdagen godtog förslaget och menade att olika vägar borde prövas, bl. a. att inrymma bestämmelserna i en allmän lag mot könsdiskriminering.

Jämställdhetskommittén fick i sina tilläggsdirektiv 76-11-21 i uppdrag att utreda förutsättningarna för ingripanden mot könsdiskriminerande reklam. I samband med uppdraget om en allmän lag mot könsdiskriminering diskuterades om reklam kunde ingå men det föll sig omöjligt när kommittén bestämde sig för att begränsa sitt lagförslag till arbetsmarknaden. Sedan arbetet med detta lagförslag slutförts har kommittén tagit upp frågan om reklam och under våren 1979 gjort en kartläggning av de förändringar som skett.

Kommitténs undersökning visar vid en jämförelse med diskriminerande annonser för några år sedan att en viss självsanering tycks ha skett. De direkta övertrampen är ganska få, kanske beroende på den uppmärksamhet som sådana får i andra massmedier. Det traditionella könsrollsmönstret är dock fortfarande markant, särskilt inom bioreklamen.

Som övergripande statligt organ har Jämställdhetskommittén också särskilda direktiv att bilda opinion. Arbetet har koncentrerats på att nå vissa opinionsledande målgrupper med inspiration och underlag för deras arbete. Sådana målgrupper har t. ex. varit studieförbund, arbetsmarknadens parter, arbetsförmedlare, lärare, politiker, jämställdhetsansvariga vid myndigheter och företag med flera. Metoder har bland annat varit egna konferenser och diskussionsseminarier kring opinionsbildningsprogram eller vissa konkreta ämnen typ barnomsorg eller deltidsarbete. Kommittén har haft öppet-husträffar, informella referensgrupper och deltagit i arrangemang av andra organisationer. Även journalister i olika medier har samlats till konferenser och debatter.

Fakta och utredningar har dokumenterats och spritts kontinuerligt. 1977 började nyhetsbladet Jämsides utges, som når vissa strategiska målgrupper. Trycksaker, bland annat en diskussionsbroschyr 1977 i en upplaga på 300 000 exemplar, affischer och utställningar har spritts till breda målgrupper. Information har varit indirekt så till vida att den ofta distribuerats vidare av organisationer, intresseföreningar, lärare etc. Direkt ekonomiskt stöd har

Reklamfrågan: KO, Jämställdhetskommittén med flera

Jämställdhetskommittén

bara getts i några fall där kommittén samarbetat om uppläggnigen av kurser eller studiematerial. Så kunde TBV, SAF/PTK-nämnden och Brevskolan våren 1978 med hjälp av medel från Jämställdhetskommittén ta fram studiehäften om jämställdhet. Samarbete med myndigheter och organisationer sker också kring opinionsbildningsfrågor.

Våren 1979 förbereds bland annat ett mötespaket med trycksaker och stillfilm som ska kunna användas i många sammanhang. En film om barn och könsroller förbereds avpassad för i första hand förskollärare. Att föra ut sakfrågorna till en bred debatt och att med basmaterial och information stödja andra opinionsbildare förblir de grundläggande dragen i Jämställdhetskommitténs opinionsbildning. Kommitténs sekretariat fungerar också i viss mån som direkt förmedlare av information till allmänheten. Några resurser att leva upp till den uppgiften i större skala finns dock inte.

Statliga myndigheter

AMS har i sin opinionsbildning i första hand vänt sig till den egna personalen och arbetsmarknadens parter. Tillsammans med Jämställdhetskommittén har AMS haft en bred informationskampanj om deltidsarbete med konferenser, trycksaker med mera. SÖ har försökt skapa debatt kring projektet Ett friare val och läroplansarbetet. Socialstyrelsens stora sex- och samlevnadsprojekt på Gotland har även innefattat jämställdhetsdiskussionen. I ett projekt om könsroller i förskolan förbereds ett opinionsbildande arbete. UHÅs jämställdhetsprogram har skickats på remiss och trycksaker om jämställdhet har underlättat debatten.

Ett inslag av rent pläderande information har varit den kampanj för att få fler pappor att utnyttja föräldraförsäkringen, som genomförts av Försäkringskassaförbundet. Under 1977-78 drevs kampanjen med hjälp av affischer på offentliga platser, i bussar och tunnelbannor, i tidskrifter etc. Informationsbroschyrer och TV-spots hade samma tema.

Internt statligt arbete

Kampanjen ovan motsvaras i viss mån av en informationsbroschyr till statligt anställda 1979 om föräldraledighet, också den klart pläderande. För det interna statliga jämställdhetsarbetet gäller jämställdhetsförordningen och -cirkuläret, som förutsätter ett brett opinionsbildande arbete. Budgetdepartementet, SPN och PUN har också på olika sätt bildat opinion; departementet har bearbetat målgrupper som chefer på olika nivåer och personaltidningsredaktörer samt samlat det första årets jämställdhetsplaner i en bok, som

använts i interna jämställdhetsdiskussioner. PUN har satsat på konferens- och studieverksamhet och tagit fram studiehäften, film med mera.

Enskilda myndigheter har i stor utsträckning arrangerat kvinno- eller jämställdhetsdagar, utställningar och temaveckor. Många statliga personaltidningar har varit flitiga opinionsbildare.

Organisationer, politiska partier, kvinnoförbund, studieförbund, muséer, teatrar, skolor, företag och folkrörelser har redovisat en stor mängd opinionsbildande initiativ, som riktar sig till de egna medlemmarna och/eller allmänheten. Det är utställningar, kurser, studiecirklar, föredrag och diskussioner kombinerat med trycksaker, bildband och annat material. Aktiviteterna har mestadels karaktären av engångsarrangemang och större planlagda kampanjer är sällsynta. Det är svårt att få ett grepp om aktiviteternas effekter eftersom de sällan utvärderas. Det är också omöjligt att här redogöra för enskilda projekt, eftersom det ena inte är det andra likt. Mångfald, idérikedom och arbetsglädje präglar många aktiviteter. Det är också märkbart att initiativtagarna och deltagarna i de flesta fall är kvinnor.

Organisationer
med flera

Studieförbunden intar en nyckelroll i sammanhanget. Jämställdhetskommittén tog hösten 1977 upp en diskussion med förbunden om vad som gjordes och behövde göras för att uppmuntra studier i jämställdhet. I stort sett samtliga studieförbund har också ett utbud av cirklar i jämställdhetsfrågor. Några har också satsat på att öka intresset för dessa frågor bland de egna medarbetarna t. ex. via konferenser. När det gäller studieförbundens och andra organisationers och myndigheters opinionsbildande arbete hänvisas till kapitlet om utbildning samt även till arbetsmarknads-, representations- och organisationskapiteln.

Studieförbunden

Fortsatt jämställdhetsarbete

Opinionsbildning kring jämställdhet måste få ett mer planlagt förlopp än i dag. Att stimulera diskussionen bland människor i små grupper på arbetsplatser, i föreningar och grupper och samtidigt få igång ett uppsökande arbete är det allra viktigaste. Detta kräver utökade insatser på central nivå men framför allt decentralisering i det opinionsbildande arbetet.

Studieförbunden bör på olika sätt stimuleras att åta sig uppgiften att föra ut jämställdhetsfrågorna till bred debatt.

Studieförbunden
stimuleras

Lokala initiativ måste stödjas särskilt, framför allt om de är nyskapande och inte har möjlighet att få ekonomiskt stöd av organisationer eller liknande. Ett speciellt jämställdhetsanslag till enskilda organisationer och fria grupper föreslås för externa opinionsbildande åtgärder för jämställdhet. Särskilt ungdomsorganisationer bör stödjas. Jämställdhetskommittén bör kunna administrera ett sådant stöd.

Enskilda initiativ stöds

Opinionsledare och andra måste stödjas bättre i sitt arbete. Information, faktamaterial, studiematerial måste vara lätt att finna och ta del av. Denna

Bättre
informationskällor

service bör knytas till någon lokal institution, t. ex. kommunernas informationsavdelningar, konsumentvägledare eller bibliotek. På detta sätt skulle skribenter, skolklasser och andra studerande få hjälp.

Utvärdering

En medveten satsning på studieverksamhet och utbyggd information lokalt måste förberedas noga och följas upp. Forskning före och efter opinionsbildande informationsinsatser måste prioriteras.

Utbildning

Opinionsledare måste utbildas på ett planmässigt sätt. Blivande och verk-samma journalister måste få grundutbildning i jämställdhetsfrågor inlagd som ett särskilt moment i journalistutbildningen och i form av fortbildningskurser för medarbetare i olika medier.

Stipendier

För att ge enskilda journalister och andra informatörer och opinionsbildare möjligheter att fördjupa sitt kunnande och tränga in i jämställdhetsfrågor bör stipendier inrättas.

Könsroller bör diskuteras

Den interna diskussionen på redaktionerna behöver stimuleras extra. Initiativ för att diskutera nyhetsvärdering och könsroller i medierna liksom internt bör kunna stödjas på olika sätt. Sveriges Radios jämställdhetsprojekt kan ge intressanta idéer om hur könsrollsmönstret i massmedierna kan förändras. Andra massmediaföretag bör stimuleras till liknande projekt och handlingsplaner.

Regler för massmedia

Publicistorganisationer och liknande bör stimuleras att omedelbart undersöka hur könsdiskriminering och aktivt arbete för jämställdhet kan tas upp inom ramen för de etiska reglerna.

Neutralt språk

Frågan om hur de officiella språket kan göras mer könsneutralt bör utredas.

Samhällsinformation

Större ansvar för jämställdhetsinformation bör läggas på myndigheter. Informationsansvariga bör noga granska allt material från jämställdhetssynpunkt. Pläderande inlag vid information om utbildning, sociala förmåner etc. bör kunna förekomma i större utsträckning.

Källor

SOU 1975:49 Massmedigrundlag

SOU 1977:19 Radio och tv 1978-1985

SFS 1975:1418 Marknadsföringslagen

SFS 1976:955 Tryckfrihetsförordningen

SFS 1976:755 Radiolagen

1978:476 senaste ändringen i Radiolagen

Näringsutskottets betänkande NU 1975/76:61

Sveriges Radio, PUB: TVs publik, nr 25-1978. Ulf Berg, Anders Gahlin

Sveriges Radio, PUB: Mäns och kvinnors attityder, nr 32-75/76. Claes Westrell

Sveriges Radio, PUB: Könsroller och informationsklyftor nr 24-1977. Gunilla Wigren

Sveriges Radios förlag: Radio och TV möter publiken, 1972

- Sveriges Radio: Saklighet, Opartisthet . . . Jämställdhet? Rapport från Jämställdhetsprojektet 1978
- Testologen: Orvesto 1974–78 II
- Expressen: Mediapocket 1978
- Aftonbladets kvinnliga journalister: Dokumentet – och vad hände sen? Rabén & Sjögren 1979
- Centerns kvinnoförbund: Könroller i barnlitteratur
- Forskningskommittén i Uppsala för modern svenska: Könroller i språk. Rapport 49, 1977
- Nämnden för Samhällsinformation: Samhällsinformationens principiella problem. 1977
- Svenska kommunförbundet: Informationsfunktionen i kommunerna. 1972
- Pressens samarbetsnämnd: Spelregler för Press, Radio, TV. 1976
- Internationella handelskammarens grundregler för reklam och regler för säljfrämjande åtgärder.
- Margareta Berger: Fruar och damar, PAN/Norstedt 1974
- Rigmor Granlund: Könrollsmönstret i några av Sven Wernströms ungdomsböcker. Stockholms universitet 1974
- Ingvor Karlsson: Femina – Bild & Textanalys av en veckotidnings "budskap". Göteborgs universitet 1973
- Kjell Nowak, Gunnar Andrén: Ideologi och retorik i veckopressannonser 1950–75. Ekonomiska forskningsinstitutet, Handelshögskolan
- Rune Persson, Anita Dahlgren: Ungdomens fritid och samhällssyn. Prisma/Statens Ungdomsråd 1976
- Åke Olsson: Massmedia som informationshinder, antologi 1978
- Stig Hadenius, Lennart Weibull: Massmedier, Bonniers förlag 1978
- Lennart Weibull: Dagspress och veckopress. Rapportserien vid Göteborgs universitet 1978:6.

9 Internationellt samarbete

Sverige bedriver ett omfattande internationellt samarbete där jämställdhetsaspekten betonas inom många områden. Här beskrivs främst det statliga arbetet men utöver detta sker även ett brett internationellt utbyte mellan fackföreningar och andra intresseorganisationer, politiska partier med flera.

Policy

De principiella ståndpunkter Sverige brukar framhålla – och till vilka jämställdhetskommittén ansluter sig – i erfarenhetsutbytet i internationella organisationer, i bilaterala kontakter liksom i internationella förhandlingar är bl. a. följande:

Ansträngningarna att åstadkomma jämställdhet mellan könen ingår naturligt i den allmänna strävan att värna om alla människors lika värde och åstadkomma utjämning mellan olika grupper i samhället. Formell jämställdhet, det vill säga avsaknaden av könsdiskriminerande bestämmelser, är ett första steg men inte tillräckligt när det gäller att åstadkomma jämställdhet i praktiken. För att åstadkomma reell jämställdhet kan det vara nödvändigt med positiv särbehandling till förmån för det eftersatta könet under en övergångsperiod. För att uppnå jämställdhet krävs åtgärder för båda könen, inte bara för kvinnor. Alla har rätt till arbete och egen försörjning, kvinnor och män måste därför ha rätt till arbete på lika villkor. Det är nödvändigt att åstadkomma en förändrad mansroll i vilken bl. a. ingår samma rättigheter till och ansvar för hem och barn som i kvinnorollen. Information och undervisning på sådana områden som familjeplanering och kostvanor måste i lika mån riktas till både kvinnor och män. Det måste vara möjligt för såväl kvinnor som män att på lika villkor förena arbete och familjeliv. Samhällets uppgift är att främja denna utveckling genom olika serviceåtgärder som t. ex. barnomsorg, hälso- och sjukvård, utbildning för alla och reformer på arbetsmarknadsområdet. Skyddslagstiftning för det ena könet, vanligen kvinnan, har ofta diskriminerande effekt och bör därför avskaffas. Den skyddslagstiftning som behövs i exempelvis arbetslivet bör gälla alla arbetstagare.

Sverige har också i olika sammanhang hävdats att kvinnor måste få vidgat tillträde till de områden inom samhällslivet från vilka de tidigare utestängts och att deras roll och möjligheter bättre måste uppmärksammas i all utbildningsplanering och i konkreta utvecklingsprojekt. En grundtanke har

härvid varit att en förbättring av kvinnans situation inte bara är ett socialt rättvisekrav utan att fråga om att från hela samhällets utgångspunkt bättre ta tillvara mänskliga resurser.

Nedan följer en beskrivning av Sveriges agerande för jämställdhet i internationella sammanhang, baserat på departementens egna redogörelser.

Internationellt samarbete

FN

I Förenta Nationerna (FN) förs jämställdhetsdebatten framför allt i FNs kvinnokommission, men även i FNs kommission för de mänskliga rättigheterna, FNs ekonomiska och sociala råd (ECOSOC) samt i generalför-samlingen. I dessa organ sker ett normbildande arbete. Jämställdhetsfrågorna behandlas alltså i FN som kvinnofrågor vilket avspeglar den inriktning verksamheten hittills huvudsakligen haft.

Kvinnokommissionen är ett permanent underorgan till ECOSOC och har till uppgift att bevaka kvinnornas rättigheter på de ekonomiska, medborgarrättsliga och sociala områdena. Medlemskapet roterar mellan FNs medlemsstater och Sverige var senast medlem under perioden 1975–1978. Kvinnokommissionen har bl. a. utarbetat ett förslag till konvention om avskaffande av diskriminering mot kvinnor. I detta arbete har Sverige deltagit aktivt.

I det nyligen påbörjade arbetet inom FN med att formulera en ny utvecklingsstrategi för 1980-talet arbetar Sverige för att jämställdhetstanken ska genomsyra hela texten, t. ex. att kvinnans roll i produktionen och reproduktionen, liksom kvinnors basbehov inom olika områden ska tas upp i de delar av strategin som rör jordbruk, industri, handel, hälsovård.

Det av FN proklamerade kvinnoåriondet 1976–1985 inleddes med en världskonferens i Mexico City 1975. Där antogs den världsaktionsplan för jämställdhet som ligger till grund för medlemsstaternas nationella handlingsplaner. Sommaren 1980 kommer en ny världskonferens att hållas i Köpenhamn för att utvärdera vad som gjorts. Huvudtema blir – på bland annat svenskt initiativ – sysselsättning, utbildning och hälsovård.

De biståndsprogram som bedrivs genom olika FN-organ och rör kvinnor samordnas delvis inom ramen för FNs program för kvinnoåriondet.

Programmet syftar huvudsakligen till att förverkliga världsaktionsplanen för jämställdhet. En särskild fond, till vilken Sverige har lämnat bidrag, har upprättats för att finansiera projekt som bidrar till att förbättra kvinnornas situation i u-länderna. Hittills har emellertid mycket få anslag utdelats ur fonden.

Sverige har också stött en resolution i FN hösten 1978, som senare antogs, i vilken FN uppmanas att öka sina satsningar på att rekrytera flera kvinnor och medlemsstaterna uppmanas att nominera flera kvinnor till olika poster och tjänster inom FN.

UNESCO

Sverige har tillsammans med de övriga nordiska länderna lagt fram ett förslag till FNs organisation för undervisning, vetenskap och kultur UNESCOs generalkonferens 1978 om väsentligt ökad satsning på jämställdhet mellan könen.

Vid de ordinarie konferenser 1975 respektive 1977 som hölls av FNs livsmedels- och jordbruksorganisation (FAO) betonade Sverige att ökad uppmärksamhet måste ges åt kvinnornas roll när det gäller jordbruks- och livsmedelsproduktion inklusive hantering av jordbruks- och livsmedelsprodukter. I många jordbrukssamhällen är kvinnorna de huvudsakliga jordbrukarna när det gäller jordbruk inriktat på att tillgodose familjens behov. För närvarande är dock FAO-projekt även i sådana länder främst inriktade på att tillgodose de manliga jordbrukarnas behov och intressen.

FAO

I samband med förberedelserna inför den världskonferens som FAO kommer att anordna i juli 1979 kommer frågan om kvinnornas deltagande i utvecklingsprocessen att ges hög prioritet.

I FNs världshälsoorganisation (WHO) har den svenska delegationen genom olika inlägg markerat sitt intresse att förbättra kvinnans ställning. Sverige har såväl i generalförsamling som inom WHO fäst uppmärksamheten på den vitt spridda förekomsten av omskärelse av kvinnor och sökt väcka den internationella opinionen häremot. De svenska initiativen i denna fråga har fått formen av ett aktivt engagemang för mödra- och barnhälsovård. Vid de nordiska överläggningarna i Stockholm i februari 1979 diskuterades gemensamma insatser vid världshälsoförsamlingen 1979 för att åstadkomma ett förstärkt mödra- och barnavårdsprogram inom världshälsoorganisationen. Ett förslag till resolution har utarbetats och är avsett att framläggas gemensamt av de nordiska länderna vid den kommande världshälsoförsamlingen.

WHO

1975 antog Internationella arbetsorganisationen (ILO) en deklARATION och en handlingsplan om kvinnliga arbetstagares jämställdhet i fråga om möjligheter och behandling i arbetslivet. Sverige deltog aktivt i utarbetandet av planen. Ett gammalt krav från de nordiska länderna på en översyn av 1965 års ILO-rekommendation av sysselsättning av kvinnor med familjeansvar kommer att tillgodoses vid 1980 års arbetskongress. Rekommendationen ska då omarbetas till att gälla arbetstagare oavsett kön.

ILO

Inom ILOs ram bedrivs också ett socialpolitiskt samarbete med jämställdhetsanknytning. För närvarande planeras ett internationellt möte i ILOs regi angående socialförsäkringsfrågor för icke förvärvsarbetande kvinnor.

Europeiskt samarbete

FNs ekonomiska kommission för Europa (ECE) höll sommaren 1979 ett seminarium om "kvinnans deltagande i den ekonomiska utvecklingen i Europa", vilket var avsett att vara en förberedelse för FNs kvinnokonferens 1980.

ECE

Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD) har traditionellt en starkt ekonomiskt inriktad verksamhet. För ett par år sedan tillsattes dock en arbetsgrupp som skulle studera kvinnans roll i samhälls-ekonomi och rekommendera metoder för att öka jämställdheten mellan

OECD

könen. 1978 presenterades en omfattande rapport. Sverige har deltagit i gruppens arbete och krävt ökade resurser till jämställdhetsprojekt. Medel har dock hitintills endast beviljats för 1979.

Ett annat projekt med jämställdhetsaspekter bedrivs inom det fristående OECD-organet CERI (Centrum för forskning och utveckling på utbildningsområdet). Det gäller ett övergripande utvecklingsprojekt om barnomsorg. Sverige har deltagit i arbetet och bl. a. utarbetat nationella rapporter inom vissa delområden.

Europarådet

Internationella kvinnoåret 1975 ledde till ett antal aktiviteter på jämställdhetsområdet inom Europarådet, däribland utarbetandet av en resolution om sysselsättning av kvinnor vilken antogs av ministerkommittén 1977. Flera resolutioner som rör jämställdhetsfrågor inom det familjepolitiska området har antagits, t. ex. resolutionen 1975 om social trygghet för icke förvärvsarbetande kvinnor. En expertkommitté, i vilken Sverige deltagit aktivt, har utarbetat en resolution angående jämlikhet mellan makar beträffande namn, hemvist, rörelsefrihet, anställning, föräldramyndighet, äktenskapets ekonomiska rättsverkningar och skyldigheter att upplysa den andra maken om sin ekonomiska situation. Resolutionen antogs av ministerkommittén 1978.

Vid konferens i Stockholm 1978 för Europas kommunministrar togs en resolution om medborgarinflytande på kommunal nivå där det framhålls att kvinnor ska ges förbättrade möjligheter och uppmuntras att delta i kommunalpolitiken.

Nordiskt samarbete

Nordiska Ministerrådet

1975 tillsatte Nordiska Ministerrådet en kontaktgrupp för nordiskt regeringssamarbete på jämställdhetsområdet. Samarbetet har sedan dess utvecklats från ett rent informationsutbyte till samverkan omfattande konkreta projekt. På svenskt initiativ upprättades våren 1978 ett nordiskt handlingsprogram för samarbete i jämställdhetsfrågor. Kontaktgruppen omvandlades samtidigt till ett permanent utskott. "Likestillingsutvalget", underställt den nordiska ställföreträdarkommittén, som i sin tur biträder de nordiska arbetsmarknadsministrarna.

Bland genomförda projekt kan nämnas ett seminarium om jämställdhet i arbetsliv och familj (Sverige 1976) och en kartläggning av hur lagstiftningsfrågor om jämställdhet kan samordnas samt ett seminarium på samma tema (Finland 1977). En kartläggning av forskningsresultat om massmedia och jämställdhet publicerades 1979. En utredning kring föräldrars och barns relationer i perioden kring graviditet, förlösning och barnets första levnadsår beräknas bli helt klar under 1979.

Förhållandet far-barn har uppmärksammats bl. a. i en film producerad 1979. Ett seminarium om samhällsplanering och boendeformer hölls 1979 i Sverige. Till seminariet togs en utställning fram om jämställdhet i boendet, vilken senare mångfaldigades av Jämställdhetskommittén och distribuerades inom Norden.

Likestillingsutvalget har intensifierat informationsutbytet, bl. a. i form

av "Likestillingsbulletinen" som utkommer 2-3 gånger om året. Utskottet har också fått allt fler samordnande uppgifter när det gäller det nordiska samarbetet i internationella organ, FN, ILO, OECD och ECE.

För att ytterligare förankra den nordiska projektverksamheten anordnar Likestillingsutvalget under hösten 1979 en första konferens med företrädare för nationella jämställdhetsorgan, kvinnoorganisationer, arbetsmarknadens parter etc.

1974 antog kultur- och undervisningsministrarna en resolution om jämställdhet i utbildning på grundval av en utredning om könsrollerna i utbildningen. Ett symposium om jämställdhet i utbildningen ägde rum 1977 i Kungälv. Bland annat mot bakgrund av symposiets rekommendation antog Nordiska Ministerrådet (kultur- och undervisningsministrarna) 1977 ett uttalande om att en man och en kvinna ska föreslås till varje plats i de organ ministerrådet tillsätter. Om de förslagsgivande myndigheterna inte kan föreslå ett lika antal kvinnor som män önskas detta närmare motiverat.

Ministerrådet (kultur- och undervisningsministrarna) beslöt hösten 1977 att låta utarbeta en gemensam nordisk lägesrapport om könsroller och utbildning inför den 11:e europeiska utbildningsministerkonferensen i Haag 1979.

Nordiska socialpolitiska kommittén tillsatte 1973 en särskild arbetsgrupp för att utreda försörjningsbegreppet i de nordiska ländernas offentligt rättsliga lagstiftning. Arbetsgruppen avlämnade sin slutrapport i september 1976. Nordiska socialpolitiska kommittén lät under våren 1978 i samarbete med berörda departement/ministerier uppdatera utredningen. I samverkan med Likestillingsutvalget med flera planeras ett tvärfackligt seminarium år 1979 kring hithörande frågor.

Svenskt bistånd

Kvinnans situation samt åtgärder inriktad på att förbättra denna hör till de ämnesområden som alltsedan den statliga biståndsverksamheten inleddes har uppmärksamats från svensk sida. Styrelsen för internationell utveckling (SIDA) uppger att man sedan 1960-talet har försökt finna vägar att stödja kvinnor i u-land. Särskilda eller integrerade kvinnoinsatser samt ländernas inställning till kvinnofrågor är problem som diskuterats. Eftersom u-landsregeringarna inte har inkluderat kvinnoinsatser i sina anslagsfrämställningar har SIDA prioriterat rena kvinnoinsatser i u-land främst via FN-organ. SIDA kan numera ge direkt stöd till kvinnoaktiviteter i u-land genom anslag till enskilda organisationer. Ansträngningar kommer också att göras för att påverka mottagarländerna, som själva bestämmer hur de vill använda de svenska resurserna, att i högre grad prioritera kvinnoinsatser.

SIDA har sedan 1960-talet lämnat svenskt stöd till FN-organen UNESCO, FAO, UNDP (FNs utvecklingsprogram) samt till ILO för speciella utbildningsinsatser på kvinnoområdet i Afrika. För närvarande lämnas stöd till kvinnocentret inom FNs ekonomiska kommission för Afrika (ECA) samt till kvinnoprogram inom FNs ekonomiska kommission för Latinamerika (ECLA). Vidare ges stöd till olika internationella organisationer för seminarier, informationsspridning, utredningar och utvärderingar.

SIDA arbetar emellertid för att på sikt få in kvinnoinsatserna i de stöd (s. k. landramar) som ges direkt till vissa mottagarländer. Flera sådana länder har sedan 1975 upprättat statliga kvinnokommissioner och -byråer, vilka naturligtvis har stor kunskap om vad kvinnorna i landet behöver och har större förmåga än internationella organisationer att tillfredsställa behoven. Diskussioner om stöd till kvinnoinsatser kommer att tas upp med mottagarländerna vid de årliga förhandlingarna. SIDA avser att bli mer aktiv på denna punkt. Utvecklingsplaneringens och biståndsprogrammets effekter på kvinnornas situation liksom stöd till kvinnoinsatser ska tas upp i den återkommande dialogen med mottagarländerna. För närvarande är det endast Portugal som har en kvinnoinsats inom landramen.

I länder där statliga kvinnobyråer saknas men där det finns aktiva och progressiva kvinnoorganisationer kan SIDA numera (enligt budgetpropositionen 1979) stödja dessa direkt via anslaget för enskilda organisationer. Biståndskontoren utreder för närvarande vilka organisationer som kan bli aktuella.

SIDA lämnar också sedan 1973 stöd till enskilda svenska organisationer, bl. a. kvinnoorganisationer, för samarbete avseende kvinnors situation med motsvarande organisation i u-länderna. För närvarande lämnas stöd till Socialdemokratiska kvinnoförbundet för ett kvinnoprojekt inom Frelimos kvinnoorganisation OMM i Moçambique, till Kooperativa Gilliesförbundet för kooperativ utbildning och näringsinformation för kvinnor i Sri Lanka, till Fredrika-Bremer-Förbundet för projekt kring kvinnor i samhällslivet i Afrika, till Rädda Barnen för mödra- och barnavård på Kap Verde, till Svenska Baptistförbundet för kvinnoutbildning i Zaire och till Adventist-samfundet för yrkesutbildning av kvinnor i Ghana.

SIDA har under 1978 anordnat två informationsdagar för svenska kvinnoorganisationer för att uppmuntra till ökade insatser för u-landskvinnor. Härvid framkom att flera partier och organisationer, t. ex. Centerns kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Socialdemokratiska kvinnoförbundet, Moderata samlingspartiets kvinnoförbund, Svenska kvinnors vänsterförbund, Kooperativa Gilliesförbundet och Husmodersförbundet Hem och Samhälle på egen hand driver eller stöder kvinnoprojekt i u-länder.

SIDA publicerar också material om bland annat kvinnors och barns villkor i olika u-länder samt samarbetar med övriga nordiska länders biståndsgorganisationer.

Övrigt

Av den enkät Jämställdhetskommittén lät göra hösten 1977, framgår att de flesta svenska fackföreningar och andra intresseorganisationer, politiska partier med flera, har ett omfattande internationellt samarbete och erfarenhetsutbyte på jämställdhetsområdet, bland annat via internationella moderförbund. En mångfald seminarier, konferenser och studiebesök med jämställdhetsinriktning har förekommit de senaste åren. Många icke-statliga organisationer följer också aktivt FN-arbetet.

Fortsatt jämställdhetsarbete

Sverige bedriver ett omfattande internationellt samarbete där jämställdhetsaspekten betonas inom många områden. I FNs olika organ deltar Sverige aktivt i det normbildande arbetet. Liksom i det nationella jämställdhetsarbetet märks emellertid en skillnad mellan målsättning och konkret handling. Kvinnorna är t. ex. fortfarande underrepresenterade i de delegationer och bland de representanter Sverige sänder ut på internationella uppdrag, liksom bland biståndsarbetarna. Jämställdhetsinsatser är ännu inte tillräckligt prioriterade i det svenska utvecklingsbiståndet. Sverige måste intensifiera ansträngningarna att leva upp till de jämställdhetsprinciper som förs fram i internationella sammanhang. Några tänkbara uppgifter för det fortsatta jämställdhetsarbetet är:

- att utse könsmässigt jämnare sammansättningar av svenska delegationer till FN-organ och andra internationella uppdrag. Härvid kan metoden att begära in två namn – en kvinna och en man – vid nomineringar med fördel användas. En utvärdering av nordiska ministerrådets försök bör göras.
- i alla biståndsprojekt bör effekterna för kvinnorna speciellt uppmärksammas.
- i många u-länder missgynnas kvinnorna direkt av den tekniska utvecklingen. Särskilda insatser för kvinnorna är därför berättigade och bör ges ökade resurser.
- att i FN arbeta för att FNs kvinnofond – till vilken Sverige bidragit – stöder jämställdhetsprojekt i u-länder i större omfattning än hittills.

Källor

Underlag från departementens internationella sekretariat samt SIDA.

Bilaga 1 Exempel på jämställdhetsaktiviteter – ett urval ur Jämställdhetskommitténs enkätundersökning

Jämställdhetskommittén frågade – nästan 400 svarade

Som ett första led i arbetet med handlingsplanen för jämställdhet sände Jämställdhetskommittén ut ett frågeformulär 1977. Syftet var att få veta vilka aktiviteter som pågick och/eller planerades fram till och med 1980. Enkätet sändes ut till cirka 1 100 myndigheter, organisationer, institutioner med flera.

Vi presenterar här ett litet urval av de aktiva åtgärder som beskrevs i enkätsvaren. Materialet gör inte anspråk på att täcka in alla områden och typer av projekt men ger ändå en bild av det aktiva jämställdhetsarbete som pågått och pågår i Sverige på olika plan.

Frågeformuläret bifogas också liksom en lista på alla dem som besvarat enkäten.

Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskare i Lund

Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Lund startade med ett stort informations- och diskussionsmöte i mars 1978. Två huvudsyften fastslogs:

Lunds universitet

- att vara en intresseorganisation för alla kvinnliga forskare
- att arbeta för en ökad kvinno- och jämställdhetsforskning.

I september 1978 var det dags för konstituerande föreningsmöte.

För budgetåret 1978/79 har Lunds universitet tilldelats 95 000 kronor för jämställdhetsforskning. Av dessa medel har 85 000 kronor avdelats för projekt "Kvinno- och jämställdhetsforskning vid Lunds universitet". Projektet syftar till att undersöka behovet av och pröva formerna för en basorganisation för sådan forskning. Det innefattar även frågor som rör kvinnliga forskare och deras situation vid universitetet. Projektet skall till en början drivas under en försöksperiod fram till den 30 juni 1980.

Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Lund har fått efterföljare vid flera andra universitet. Både i Göteborg, Stockholm, Uppsala och Umeå har liknande organisationer bildats under hösten 1978.

Stöd åt kvinnliga präster

Kvinnoförbunden –
gemensam aktion

”Känn ansvaret för vår svenska kyrka och erkänn kvinnliga präster!”

Så skrev kvinnoförbunden för centern, moderaterna, socialdemokraterna och folkpartiet, samt Fredrika Bremer-Förbundet, Husmodersförbundet, Grupp 8, Yrkeskvinnors riskförbund och Gillesförbundet i ett öppet brev till ombuden vid 1979 års kyrkomöte.

Kvinnoförbunden krävde bland annat:

”. . . . att kyrkomötet en gång för alla klart deklarerar att diskriminering av kvinnliga präster och kvinnliga prästkandidater inte får förekomma” samt att ”Det är nödvändigt att en överenskommelse träffas så att samarbetet mellan präster och prästkandidater fungerar.”

Jämställdhet mellan tuffa tullare

Tullverket

Tullverket är ett statligt verk med traditionellt manliga och kvinnliga arbetsgrupper. Inom tullbevakningen har enbart män arbetat eftersom bevakningsjobbet länge ansetts för hårt och oregelbundet för att passa kvinnor. Kontorssysslorna å andra sidan sköts nästan uteslutande av kvinnor.

Inför 1977 års rekrytering försökte tullverket att aktivt bryta den ensidiga rekryteringen till distrikts- och gränsbevakningen genom att ange i platsannonserna att tullbevakningsjobbet var lämpligt för både kvinnor och män. Man försåg också pressen med informationsmaterial och meddelade arbetsförmedlingarna att man ville ha kvinnliga sökande.

Kampanjen gav resultat och av de sökande var 159 kvinnor och 825 män. Av dessa anställdes 25 kvinnor och 89 män. 22 procent av de nyanställda bevakningstjänstemännen var kvinnor – en betydlig ökning mot tidigare. 1969–1976 var siffran 7–8 procent. Också när det gäller kontorspersonalen har tullverket försökt bryta ensidigheten och nu kan man spåra ett visst intresse från manliga sökande. Av de 93 som rekryterades 1977 var tolv män.

Mål för KF: Inga könsbundna jobb

Kooperativa förbundet
(KF)

Ända tills för några år sedan hade många kvinnor vid AB Gustavsberg en halvtimmes extra lunchrast för att hinna laga mat innan männen kom hem. Idag har de anställda och ledningen antagit ett ingående handlingsprogram för jämställdhet.

Det här är en av många aktiviteter som pågår just nu i konsumföreningar och flera av KFs företag.

Det programförslag som har utarbetats av Gustavsbergs jämställdhetsgrupp har remissbehandlats av de fackliga organisationerna och alla lednings- och samarbetsgrupper. I slutet av maj 1979 fastställde direktionen programmet.

- Det här är några av huvudpunkterna i jämställdhetsprogrammet;
- När två likvärdiga sökande av olika kön söker ett jobb vid företaget ska den ha företräde som bryter mot det traditionella könsrollsmönstret.
 - Deltidsarbete på högre befattningar bör prövas.
 - Varje anställd ska minst en gång om året ha en diskussion med sin närmaste chef om möjligheterna till utbildning eller utveckling på annat sätt.
 - Kvinnorna ska uppmanas att utbilda sig till arbetsledare.
 - De närmaste berörda cheferna ska ha ett personligt ansvar för att jämställdhetsprogrammet genomförs.

I princip ska det inte finnas några könsbundna jobb och de fysiskt mest ansträngande jobben håller på att omformas.

Ledningens intresse för programmet är stort och direktionen har uttalat sitt stöd för programarbetet – en förutsättning för att programmet ska gå att förverkliga.

När det gäller KFs företag för övrigt så tog gummifabriken i Gislaved det första steget. Där har en partsammansatt arbetsgrupp lagt fram ett jämställdhetsprogram. Det pågår också försök med kvinnor på en tidigare helt manlig avdelning.

Gislaveds gummifabrik har också tillsammans med arbetsförmedlingen jobbat fram en kurs för arbetslösa kvinnor som får praktisera på företaget. Männan på arbetsplatsen och arbetsledarna har fått information om verksamheten och kvinnorna får hjälp av särskilda instruktörer. Man har också fått möjlighet att diskutera jämställdhetsfrågor på betald arbetstid.

Tanken är att Gislaved och Gustavsberg ska bli något av stilbildare för jämställdhetsarbetet i KF-företagen.

LO synar jämställdheten i facket

”Det finns ett starkt samband mellan jämställdhet på arbetsplatsen och jämställdhet i det fackliga arbetet. Ett trist och monotont arbete gör en människa passiv på fritiden. Upplevelsen av att befinna sig längst ner i en hårt styrd hierarki och inte kunna påverka sina arbetsuppgifter stimulerar inte till aktiviteter. Det här gäller både kvinnor och män. Men det ’slår’ hårdare på kvinnorna, eftersom de i ännu större utsträckning har sådana arbeten.”

Landsorganisationen
(LO)

Så skriver LO 1979 i häftet ”Genomför jämställdhet – Kommentarer, råd och tips om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet och facket.” Vi citerar

”I undersökningen ’Kvinnor i facket’ 1977 framgår att 36 procent av LOs 2 miljoner medlemmar är kvinnor. Men dessa kvinnor är inte i något fackligt sammanhang representerade i förhållande till sin andel av medlemmarna. Var tredje förtroendevald borde vara kvinna!

Det här strider mot fackföreningsrörelsens grundläggande idéer om jäm-

likhet och demokrati. Här krävs nu aktiva åtgärder för att kvinnorna ska få ett ökat inflytande. Vi måste kräva av oss själva att jämställdheten införs i våra egna led.

Kvinnornas sämre förankring i arbetslivet, som främst beror på att de har huvudansvaret för barnen och hemarbetet, samt det ökande deltidsarbetet verkar i samma riktning. Om man går ut och frågar medlemmar varför de inte deltar i det fackliga arbetet skulle man kanske få fram en lista som ser ut ungefär så här:

- isolering i arbetet - känner inga andra som går på möten
- brist på barnomsorg
- motstånd från familjen
- brist på självförtroende, 'förstår inte vad dom säger'"

SAF diskuterar könsroller i arbetslivet

Svenska
arbetsgivareföreningen
(SAF)
Fortbildningsavdelning
ALI/RATI

"Kvinnor och män i arbetslivet" var temat för svenska arbetsgivareföreningens tre diskussionsdagar i augusti 1977 - arbetsgivareföreningens första större satsning på könsrollsfrågor. 100 kvinnor och 50 män från ett 100-tal industrier, organisationer och myndigheter deltog. De flesta arbetade med personalfrågor.

Olika sidor av problemen kring jämställdheten belystes genom debatter, filmer och utställningar. Alla fick komponera ett eget specialprogram genom att välja fem av sexton olika aktiviteter, t. ex. jämställdhetsavtalen, den könsuppdelade arbetsmarknadens konsekvenser, manligt och kvinnligt språk.

I separata mans- och kvinnogrupper fick deltagarna diskutera och spela rollspel.

I början av 1978 fick deltagarna möjlighet att svara på en enkät. 64 kvinnor och 26 män svarade och omdömena om kursen var genomgående positiva.

Hösten 1978 höll arbetsgivareföreningens utbildningsavdelning en seminarieserie om jämställdhet. Den handlade bland annat om lagar och avtal om åtgärder för jämställdhet, företagsförsök med jämställdhet, förhållandet chef-sekreterare och psykologiska aspekter på mans- och kvinnorollerna.

Samlevnad och känslor viktigt i sexualundervisningen

Folkpartiets
ungdomsförbund
(FPU)

Eleverna får varken bra eller tillräcklig sexualundervisning i skolan. Det tyckte mer än hälften av de ungdomar som svarade på FPU:s riksfråga i slutet av 1977. Enkäten, som gick ut till fritidsgårdar och skolor, visade att eleverna vill ha mer undervisning om känslor och samlevnad.

De svar FPU fick fram används i förbundets fortsatta arbete med jämställdhet, sex- och samlevnad, både externt och internt. Bland annat har man framställt ett faktahäfte och en affisch.

Så här löd några av riksfrågans frågor och svar:

	Ja	Ibland	Nej
1. Har du fått bra sexualundervisning i skolan?	☐ 47 %		☐ 53 %
2. Pratade läraren om könsroller?	☐ 46 %		☐ 54 %
10. Brukar du dricka alkohol innan du vågar ta kontakt med en tjej/kille?	☐ 6 %	☐ 31 %	☐ 63 %
11. Tycker du att en tjej som ligger med många är sämre än andra tjejer?	☐ 27 %		☐ 73 %

Svar på frågan "Vad hade du velat få mer undervisning om?"

Killar under 15 år

Om hur man gör första gången man träffas.

Könsjukdomar, och att man får veta vad det innebär att ligga med varandra och följderna.

Killar över 15 år

Mera om hur det går till. Det var en känslolös undervisning. Man pratade bara ytligt.

Tjejer under 15 år

Könsroller, samlevnad, problem som kan uppstå i ett förhållande, om vilka preventivmedel det finns och hur dom fungerar.

Mänskliga relationer, information om aborter.

Tjejer över 15 år

Tala om att det (ibland) ligger vissa känslor bakom ett samlag också, inte bara kroppsligt sett.

Könsroller, att det är viktigt att visa sina känslor, killars och tjejers sexproblem (helst grupparbete).

Skoldiskussion om sex- och samlevnad

"Påverka eller påverkas" kallade Verdandi och elevförbundet sin gemensamma aktion om könsroller i skolan, som pågick 1975–76. Aktionen genomfördes på fem orter i landet och tog upp en rad ämnen – från sexualundervisning och kamp mot könsmässiga studieval till situationen för sexuella minoriteter. En utställning, "Så här är det", visades på en rad bibliotek runt om i landet och en pjäs, "Att vara en vara", spelades under 1977 bland annat i Botkyrka.

Verdandi och elevförbundet har redovisat det här projektet i en pocketbok. Där beskrivs hur man gick tillväga i sitt arbete, och den innehåller dessutom intervjuer med elever.

Verdandi – arbetarnas
helnkyterhetsförbund

En ny pocketbok i serien Socialpolitisk debatt kommer i slutet av maj 1979 med titeln "Lika villkor – sex- och samlevnadsfrågor". I den utvärderar Verdandi samtliga sina aktiviteter under åren 1975–77.

Manliga sjuksköterskor är inte larviga

Stockholms läns
landsting

Visst är även pojkar lämpade för vårddyrken! Det var i korthet innebörden i det könsrollsprojekt som utbildningsnämnden inom Stockholms läns landsting bedrev under 1976–78.

Projektet, som kallades "Intensifierad informations- och syoverksamhet om vårdutbildning och vårdarbete" (ISIV) hade som målsättning att förändra såväl pojkars som flickors attityder till vårdutbildning. Man vände sig i första hand till grundskolans elever och till deras föräldrar, samt till värnpliktiga och vapenfria tjänstepliktiga. Projektet leddes av en arbetsgrupp på tre personer och som referensgrupp hade man representanter för lärare och elever vid vårdskolorna.

I fortsättningen räknar man med att informera om den här typen av könsrollsfrågor inom ramen för det reguljära skolarbetet. Information kommer också att gå ut via de arbetsförmedlingar som samarbetar med regementena när det gäller studie- och yrkesvägledning.

Inga sneda val i skolan!

Skolöverstyrelsen

Könsrollsfrågorna i skolan angår inte bara undervisningen, skolstrukturen, personalen och myndigheterna, utan också samhället utanför skolan.

Det var ett av budskapen i skolöverstyrelsens projekt "Könsroller i skola och undervisning". Projektet startade efter det att man hösten 1970 hade kommit fram till att könsfördelningen inom skolans olika linjer och kurser måste bli jämnare. I skolan ska möjligheterna till val av ämnen och kurser vara sådana att sneda val undviks. Och genom praktisk och teoretisk undervisning ska alla elever lära sig att klara sin egen service och delta i såväl arbets- som familjeliv. Varje pojke ska kunna sy i en knapp, varje flicka laga en cykel.

Skolöverstyrelsen menade också att alla medarbetare på skolan bör komma i kontakt med könsrollskunskap i allmänhet, och inom det egna ämnesområdet i synnerhet. De måste öka sitt medvetande om hur deras egna roller och attityder påverkar eleverna. Eleven å sin sida måste få tillfälle att debattera och ifrågasätta könsroller, och pröva för henne/honom otraditionella sysslor.

Projektets arbetsmetoder har varit flera: Delprojekt för undervisningsförsök, styrd pryo, könskvotering osv. Projektet har också bidragit med målformuleringar för lärarutbildning, remissyttranden i könsrollsfrågor och information via massmedia.

Ta en titt i spegeln!

En studierektor vid ett gymnasium i Stockholm har bidragit med följande iakttagelser från skolans egen värld:

Stockholms
skoldirektion

- ”Kontinuerlig påverkan från skolans sida, något som faktiskt sker, genom olika inslag i undervisningen, temaveckor, film, teater, utställningar har inte särskilt stor effekt i en skola som i likhet med vår ser ut så här:
- All bespising-, städ- och kontorspersonal är kvinnor. Assistenterna, med uppgift att assistera de rörelsehindrade eleverna utgörs av 13 flickor och 3 pojkar, trots att det övervägande antalet RH-elever är pojkar (19 av 31).
 - Institutionsteknikern är man, hans assistent är kvinna.
 - A-vaktmästaren är man, B-vaktmästaren är kvinna.
 - Rektor är man, bitr. rektor är kvinna.
 - Matematik-, fysik- och kemilärarna samt lärarna i naturkunskap utgörs av 8 män och 1 kvinna.
 - Språklärarna och lärarna i kontorsämnen är uteslutande kvinnor.
 - Elevvårdspersonalen, dvs. psykolog, kuratorer, syokonsulent och sjuksköterskor, är kvinnor. De tjänstgörande läkarna är en man (för de rörelsehindrade) och en kvinna. (Det kan anmärkas att de skolläkare som varit knutna till vårt gymnasium har varit kvinnor, förmodligen ett resultat av en annan snedrekrytering, den som finns mellan män och kvinnor inom läkarkåren.)”

Kugghjul i tekniken

En kvinna i kugghjulet symboliserade Fredrika-Bremer-Förbundets aktivitetsvecka ”Kvinnor i tekniken” på tekniska museet i Stockholm i januari 1979. Under veckan varvades praktiska övningar med diskussion och debatt. Besökarna fick tillfälle att byta bilhjul, tändstift och laga kontakter. En debatt handlade om vad som styr våra inköp, en annan om kvinnans roll i försvaret.

Fredrika-
Bremerförbundet –
Tekniska museet
(FBF)

Under rubriken ”Kvinnor och medicinsk teknik” diskuterades bröstcancer och mammografi, preventivmedel och smärtfri förlossning. Rektorn för tekniska högskolan, biträdande utbildningsministern och jämställdhetskommitténs ordförande tillhörde de som deltog i debatten.

I samband med utställningen öppnade en ny permanent utställning på museet, ”Tekniken i hemmet”.

FBF kommer att fortsätta sina aktiviteter kring kvinnor i tekniken. FBF har skickat ut ett brev till kvinnliga ingenjörer med en uppmaning att gå ut i skolorna och uppmuntra flickor att välja tekniska yrken. Civilingenjörsförbundet och Ingenjörssamfundet har hjälpt till med den kampanjen. Med hjälp av universitets- och högskoleämbetet görs en liknande utsändning till landets samtliga syokonsulenter.

Kvinnliga idrottare – en viktig ledarreserv

Sveriges
riksidrottsförbund

Idrotten behöver fler kvinnliga ledare, därför måste möjligheterna förbättras för kvinnor som vill engagera sig som idrottsledare!

1973 tillsatte riks-idrottsförbundet en arbetsgrupp för "Bättre Rekrytering och Utbildning av Damer till idrottsledare" (BRUD-gruppen). Gruppens mål är att göra upp handlingsprogram för att rekrytera och utbilda kvinnliga ledare. För det ändamålet har gruppen hållit flera seminarier och en ledarkonferens. Flera försöksprojekt startades, som sedan har utvärderats och sammanställts i ett häfte "Rapporter från BRUD-gruppens försöksverksamhet för fler kvinnliga ledare inom idrotten". 1976 gav gruppen ut rapporten "Kvinnan – vår ledarreserv".

Fram till 1980 försöker man få fram en kontaktperson inom varje specialförbund och distriktsförbund, ordna kontakträffar och se till att konkreta åtgärder vidtas ute i special- och distriktsförbunden.

Kvinnodag gav resultat

Försvarets
forskningsanstalt
(FOA)

Alla kvinnor vid FOA inbjöds i september 1978 till en kvinnodag med information om grupparbeten. Som ett direkt resultat av den dagen inrättades en jämställdhetsgrupp vid myndigheten, och den har sedan dess dels arbetat med önskemål som kom fram under kvinnodagen, dels med egna initiativ. Bland annat har man haft ett jämställdhetsseminarium, särskilt inriktat på männens situation. I januari 1976 anordnade gruppen en konferens med 90 deltagare från 39 statliga verk. Andra saker som har hänt på FOA efter kvinnodagen är att

- en kvinna blev ordförande i informationsutskottet
- en kvinna kom in i företagsnämnden – visserligen bara som suppleant, men tidigare fanns bara män
- fyra kvinnor, varav två suppleanter, utökade det tidigare helt manliga personalutskottet

Facklig kvinnokommitté

Vitrum

En kvinnokommitté (KK) bildades i början av 1976 på läkemedelsföretaget Vitrum. Kommittén är en lokal facklig sammanslutning som ska främja jämställdheten inom företaget.

På Vitrum arbetar många invandrarkvinnor och kvinnokommittén ordnade därför ett möte för att få information om deras speciella situation och behov. Mer information från fackklubben angående löner, avtal och matsedlar och/eller ordlistor för mättermer på jugoslaviska och finska var några av de önskemål som kom fram.

Kvinnokommittén har också ordnat diskussionsaftnar med utgångspunkt från boken "Kärlek, jämlikhet, äktenskap". Kommittén har dessutom gått ut med ett frågeformulär till 200 kvinnor på företaget. Svaren och de syn-

punkter som kom in kommer att användas i det fortsatta jämställdhetsarbetet.

Planeringssamtal (kallas också utvecklingssamtal) är en annan fråga som KK deltagit aktivt i. Samtalen innebär att chef och medarbetare träffas en eller två gånger per år för att på tu man hand diskutera arbetsresultat, planläggning av arbetsuppgifter och vilka möjligheter till personlig utveckling som står till buds. Där skall också ges möjlighet att framföra önskemål om vidareutbildning inom den egna befattningen eller för helt nya arbetsuppgifter.

Inför 1979 planeras dels en studiecirkel i jämställdhetsfrågor, dels en film-afton med efterföljande diskussion och dels arbetsplatsträffar på avdelningar som är enkönade.

Kvinnor kan minsann

I maj 1977 gick några kvinnor upp på den starkt mansdominerade redaktionskommittén och föreslog att de skulle få göra en LISA (personaltidning) – ett kvinnummer – om kvinnorna på länsstyrelsen, skrivet och tyckt av kvinnor för kvinnor (dock inte bara).

”Förslaget möttes av applåder, åtskillig skepsis och många satiriska kommentarer och till slut en klapp på axeln – ni får en vecka på er att sondera terrängen – ser ni då att ni inte klarar av det så tar vi över.”

Kvinnorna ville veta om det fanns några jämställdhetsproblem på styrelsen och vad man i så fall kunde göra åt dem. De ville också fånga upp lite av den debatt som säkert fördes, men inte alltid hördes.

Man försökte också redovisa synpunkter, idéer och förslag på åtgärder från chefer och annan personal inom alla områden inom styrelsen.

Följden av detta temanummer blev att diskussioner kom igång och att jämställdhetsfrågorna mer har beaktats i olika sammanhang vid till exempel tillsättning av arbetsgrupper, i tjänstetillsättningsärenden m. m.

Länsstyrelsen i
Jönköpings län

TCO lägger ut kursen

En varm junivecka 1978 genomförde TCO den första veckokursen i jämställdhetsfrågor på en kursgård utanför Stockholm. Ett 30-tal kursdeltagare (varav tre män) bytte erfarenheter och kunskaper, användbara i arbetet för jämställdhet.

De flesta deltagarna kom från staten, landsting eller kommuner. Denna första kurs var av försökskaraktär och en stor del av tiden ägnades åt att arbeta fram riktlinjer för jämställdhetsarbetet inom TCO – alltså ett mycket konkret arbete.

Av kursvärderingen framgick att både intresset och behovet är stort för utbildning i jämställdhetsfrågor. Då erfarenheterna var så goda fattades beslut om att fortsätta med tre veckokurser under 1979.

Kurserna vill ge tillfälle till ett praktiskt och konkret erfarenhetsutbyte mellan förbund och sektorer kring arbetet med jämställdhetsfrågor. Under

Tjänstemännens
centralorganisation
(TCO)

de senaste två-tre åren har en rad arbetsplatsåtgärder vidtagits för att öka jämställdheten mellan kvinnor och män. Det gäller t. ex. organisationsförändringar, personalutveckling, speciella åtgärder vid tjänstetillsättningar, arbetsväxlingar, arbetsutvidgning och delegering av uppgifter.

Kurserna vänder sig dels till sådana som är lokalt verksamma med arbetsplatsuppdrag på jämställdhetsområdet, dels till sådana som är verksamma med dessa frågor på förbunden.

På jakt efter kvinnors historia

Jakobsbergs
folkhögskola

Kvinnor mellan 19 och 43 år, med skiftande bakgrunder – hemmafruar, yrkeskvinnor, aktiva kvinnoaktiviteter, fackligt aktiva, invandrare, tonåringar, mödrar, mormödrar, började studera vid Jakobsbergs folkhögskolas kvinnolinje som startades av några lärare 1977.

Från början var kursen bara planerad till höstterminen men sedan fortsatte den under våren. Den första terminen blev mycket ett sökande efter arbetsformer, där alla kunde få plats och utvecklas. Svenska, historia, samhällskunskap och psykologi ur kvinnosynpunkt blev fasta ämnen. I övrigt valdes ämnena fritt och deltagarna styrde och utformade själva undervisningen. Frånvaron av läroböcker upplevdes som en tillgång eftersom kursdeltagarna själva tvingades att leta fram sitt arbetsmaterial.

Förutom 15 studietimmar per vecka har gruppen haft medvetandegörande träning. En vecka på det köpenhamnska kvinnohuset gav dessutom idén att starta feministiskt självförsvar och feministisk engelska utanför studieplanen.

Kvinnolinjen blev en stor framgång, så stor att man varit tvungen att avvisa flera sökande. Kurserna har fortsatt och nytt arbetsmaterial har tagits fram, bland annat på arbetarrörelsens arkiv i Stockholm.

Mod och manliga färdigheter

Riksförbundet för
sexuell upplysning
(RFSU)

”Manligt” organisatoriska färdigheter var till hjälp när RFSU höll Sveriges första mansläger i augusti 1977 i Stockholms skärgård. Lägre hölls efter danskt mönster och som arrangör stod RFSU. Initiativet kom från fem killar som av olika anledningar börjat ifrågasätta vårt samhälles snäva gränsdragningar när det gäller hur männen väntas fungera och agera.

Till Ängsholmen kom 60 män mellan 20 och 60 år och med dem ett tiotal barn i förskoleåldern. Det praktiska arbetet i lägre fungerade bra. Man delade på sysslorna och maten stod på bordet när den skulle. Barnen fick passning, känsloutbyte och stimulans från 60 män som tilläts och uppmuntrades att ge utlopp för sina behov att dela med sig av ömhet.

Yrkesfördelningen bland deltagarna var bred, men kanske med en övervikt för de intellektuella yrkesområdena. Män i skilda yrkeskategorier från lastbilschaufförer till jurister, fann att deras mansrollserfarenheter stämde överens, att deras problem i stort sett var gemensamma och att de var eniga i sin vilja att skrota den allmänna mansmyten. Alla existerande politiska riktningar var representerade.

Programmet bestod av föredrag, gruppsamtal och kontaktövningar, och många upplevde att de för första gången kunde tala om sina egentliga problem.

En av frågorna som togs upp handlade om männens "mod". Att vara man och modig borde innebära att våga vara mjuk, känslig och barnkär, menade deltagarna. Helt enkelt våga visa den MAN man innerst inne är och våga bjuda på sig själv.

1978 och 1979 har lägret följts av flera, även kvinnoläger och läger med både kvinnor och män.

Miljöfrågor och kvinnodebatt

"Det är lätt att sätta kvinnofrigörelsen långt ner på listan. Ekologi och värnet om resurserna syns vara mer viktigt. Men då må man se att detta hänger samman. Fick vi vara med, blev det kanske mer ordning på världshushållningen. Det är korttänkt att ställa kvinnosaken och dylika ting mot varandra." Detta uttalade den norska författarinnan Björg Vik i en intervju.

Med utgångspunkt från detta citat arrangerade Nordens folkliga akademi en tredagarskonferens under mottot "Kvinnan och framtiden" i Kungälv i maj 1977. Nordens folkliga akademi är en av de 35 institutioner som drivs inom ramen för den gemensamma nordiska kulturbudgeten och det nordiska kulturavtalet från 1972. Huvudman är Nordiska ministerrådet, och främst då kultur- och undervisningsministrarna.

På konferensen samlades cirka 100 deltagare från Danmark, Sverige, Finland, Norge och Island, och de representerade en lång rad organisationer. Konferensens huvudteman delades upp i flera ämnen, t. ex. ekologi, energi, närmiljö, etik och livskvalitet, kultur.

Kvinnorna delades in i arbetsgrupper som skulle diskutera ett ämnesområde vardera. I en grupp samlades t. ex. arktieakter från Danmark och Norge och flera personer som arbetat med boendefrågor för att diskutera sociologi och närmiljö.

Efter grupparbetet och på sista dagen samlades alla deltagare i en paneldiskussion, där de olika arbetsgruppernas resultat delades ut och diskuteras. Samtidigt togs en resolution där kvinnorna bland annat krävde reell möjlighet för kvinnor och män till avlönat arbete, sex timmars avlönad arbetsdag för alla. Ett annat krav handlade om ren luft och rent vatten och stopp för all utbyggnad av atomkrafter. Resolutionen slutade med en uppmaning att män skall vara solidariska med kvinnor. Resolutionen ställdes till de nordiska regeringarna samt till FN-organen.

Nordens folkliga akademi

Kvinna från istid till nutid

O forna tiders kvinnor kallades en utställning som visades på museet under oktober–november 1975. Den hade tillkommit i samarbete med Medelhavsmuseet och med bidrag från Etnografiska museet och Nordiska museet. Utställningen tog upp några av kvinnans roller från istiden och framåt och

Historiska museet

på olika kulturnivåer, bland fångstfolk, bönder, stadsbor.

I samband med utställningen och lagom till öppningsdagen gav museet tillsammans med LTs förlag ut boken "O forna tiders kvinnor". Då nutidens syn på kvinnan bygger på äldre föreställningar och traditioner, försöker man i boken belysa kvinnans roller i olika tider med hjälp av arkeologiskt material och äldre litterära källor.

Boken tar bland annat upp den fysiska bakgrunden med utgångspunkt från skelettmaterial, könsrollernas ekonomiska bakgrund i stenåldersmiljö, den andliga bakgrunden, kvinnan i kult och mytologi, medeltida kvinnoideal och kyrkomålningarnas kvinnosyn m. m. I bokens slut återges utdrag ur äldre utländska och svenska lagar och andra texter.

I samarbete med Arbetarnas Bildningsförbund (ABF) startades en föreläsningsserie, där boken låg som grund till debatten. ABF anordnade också tillsammans med museet kvällscirklar under temat "Kvinnoroller förr och nu", där boken var studiematerial.

Först kvinna – sedan pensionär

Borås museum

Under oktober månad 1976 visade Borås museum en utställning kallad "Märta och ålderstrappan 1970", gjord av konstnärinnan Kerstin Adde-Johansson.

Märta och ålderstrappan är en skildring av Märtas liv från vaggan till gravstenen. Ålderstrappan är ett motiv som använts i bildframställningar i Sverige sedan slutet av 1600-talet. Ålderstrappan förekommer i ex allmogemåleriet samt på träsnitt, så kallade "kistebrev" som brukade fästas på insidorna av dragkistornas lock.

Utställningen omfattar klädda figurer i papier-maché, som bildar grupper hämtade från tillvaron runt omkring oss. En figur föreställer Märta som brud – "hon står brud 1920 när man tittar i nyckelhål och kvinnans roll i det sexuella samlivet ännu inte diskuterats. Lite porr bland plysch och palmer."

En annan grupp heter "Ensam – 1950 blir hon änka". I gruppen "Vart går du Märta?" – är året 1960 och hon tycker att det blivit tomt. Alla de gamla är borta och barnen i förörtern har sitt.

I samband med denna utställning anordnade museet en debattkväll. Några repliker ur debatten:

- När människor blir 67 år blir alla kategoriserade på samma sätt, som pensionärer. Då ska dom plötsligt ha samma intressen.
- Vi måste få en ny människoroll istället för mans- och kvinnoroller.

Ta't som en man frun

Dansk film

Nästan alla filmer är gjorda ur männens synvinkel. Männerna är de viktigaste personerna i filmernas händelser. Deras uppträdande och motiv är alltid intressanta och riktiga. Mot den bakgrunden gjorde ett danskt kvinnoteam Røde Søster en film som handlade om kvinnor och män, sedda ur kvinnornas synvinkel.

Under åren 1976–78 beräknas cirka 60 000 människor ha sett den på biografen runt om i Sverige. Dessutom har filmen visats vid statliga myndigheter, kommuner, skolor, muséer, intresseorganisationer med flera. Filmen visas ännu 1979 runt om i landet. Här följer några recensioner ur svenska tidningar.

– Många kvinnor, unga och gamla, känner igen sig och får mod och glädje. Även en del män kommer att känna igen sig.

Dagens Nyheter

I drömsekvensen är männen hemma och vaktar barn och lagar mat. De kvinnliga cheferna har små söta gossar till sekreterare, som kokar kaffet.

Kvinnorna tar initiativ, raggar killar, går på manlig striptease och lever tjusigt ungarliv.

De komiska rollbytena blir otäcka, vilket är meningen. Kvinnans könsroll känns förödmjukande. Med ett briljant pedagogiskt grepp blottas manssamhällets kvinnoförtryck.

Expressen

Pjäser om kvinnor

”Solidariteter” och ”Maria från Borstahuset” är två kvinnopjäser som Skånska teatern har spelat under de senaste åren. ”Solidariteter” är en föreningskabaré om ett antal friställda sömmerskor i Landskrona som startar ett eget konfektionsföretag där alla har lika lön och samma ansvar. Pjäsen spelades ett 40-tal gånger under åren 1975–77.

Skånska teatern

”Maria från Borstahuset” spelades på många platser i landet under 1977. Längst 25 föreställningar i Malmö, och allt som allt 70 gånger. En bearbetning av pjäsen blev radioteater hösten 1978.

I programmet om ”Maria från Borstahuset” står bland annat följande:

”Maria från Borstahuset – en arbetarskildring från sekelskiftets Malmö av Mary Andersson.

I pjäsen träffar man en brokig skara människor, som alla leve ri samma hus. De rika tittar snett på folket från Bredgatan: ’de där smutsiga, upp-kläftiga slashesarna, som inte vill arbeta.’

Men verkligheten ter sig annorlunda. Här lever Maria, född och uppvuxen i Borstahuset. Som ung gifte hon sig med Axel sjåare och flyttade med honom till Malmö, där det fanns arbete. Runt Maria grupperar sig de andra personerna i stycket: Magda, som väntar sitt elfte barn, gjutaren Kalle Smålänning, som är fackligt aktiv och tvingas emigrera för att han inte kan få något arbete.”

Södertälje – ett tvärsnitt av Sverige

Södertälje kommuns
kulturnämnd

De utställningar, teaterpjäser och filmer som visats i Södertälje speglar i stort utbudet i Sverige.

Bäst tillgodosedda har jämställdhetsfrågorna blivit i de utställningar som vandrat runt på biblioteken i kommunen. "Arbeta, inte slita ut sig" är en utställning av Fotograficentrum, som handlar om kvinnors olika roller och svårigheter att få orken och tiden att räcka till. "Tjejer och killar", en utställning av RFSU om ungdomars könsroller, har också vandrat runt på biblioteken.

Några filmer har också tagit upp jämställdhetsproblematiken ur skilda aspekter. Exempel på filmer är Fassbinders "Effie Briest" en film om ett kvinnoöde i 1800-talets Tyskland. "Ta't som en man frun", filmen som omtalas ovan, samt den norska filmen "Hustrur".

Exempel på teaterföreställningar är Bruksteaterns uppsättning av den klassiska kvinnoaksföreställningen "Lysistrate" samt "Fattig och dessutom kvinna" och "Maria vart går du?". Södertälje teateramatörer har spelat "Historien om Mor Sa'd" och i anslutning till den pjäsen visades en utställning med palestinska kvinnors broderier.

Kulturnämnden medverkar i ett sex- och samlevnadsprojekt i kommunen där man arbetar med ungdomars könsroller och attityder till sex och samlevnad. Nämnden har också placerat ut bokpaketet med böcker för ungdom på fritidsgårdarna i kommunen. Ungefär hälften av böckerna tar upp samlevnadsproblematiken och paketet kompletteras med bokprat på fritidsgårdar och i skolor.

Sommaren 1977 fick kulturnämnden pengar från utbildnings- och socialdepartementen för att genomföra ett invandrarprojekt med syfte att förbättra relationerna dels mellan svenskar och invandrare, dels mellan olika invandrargrupper genom olika kulturella aktiviteter. I projektet prioriteras barn och kvinnor som målgrupper. I projektet ingår en utställning, som tar upp familjen och kvinnans situation i olika invandrarkulturer, dels en utställning med kvinnors hantverk.

Hösten 1976 besökte en författarinna sex pensionärshem i kommunen och talade om kvinnor. Samma höst besökte en annan författarinna kommunens bibliotek och pratade under rubriken "Kvinnan – den födda vårdaren". I februari 1977 hölls ett föredrag om tjejers upplevelser och möjligheter i manssamhället i kommunens konsthall och en månad tidigare visades bilder om kvinnans ställning i Kina.

Ökad förståelse för u-landskvinnor

Styrelsen för
internationell
utveckling (SIDA)

Västerländska människor, även kvinnor, kan ha svårt att leva sig in i fattiga u-landskvinnors verklighet. Vår värld är så annorlunda. Vi har också en tendens att bedöma u-landsmänniskors behov och önskningar efter våra egna, därför att vi vet så lite om deras faktiska verklighet.

Mot den bakgrunden började SIDA oktober 1975 producera en serie kvinnostudier som syftar till att sprida kunskaper om kvinnors vardag i de fattiga länderna. Uppläggningsen försöker vara så konkret och verklighetsnära som

möjligt. Upplagan på varje kvinnostudie ligger på omkring 500 exemplar. I serien har bland annat hittills utkommit Kvinna i Kenya, Indien, Zambia, Bangladesh, Vietnam, Etiopien, Congo, Tanzania. Kvinna i Sudan beräknas komma ut under försommaren 1979.

Denna serie kvinnostudier används i kurser och studieverksamheter runt om i Sverige. I dessa kurser ligger också en annan bok som SIDA ger ut – Kvinnor i sex länder – och som ligger som grundbok för kurserna.

Kvinnor i alla länder

Under läsåret 1975/76 förekom en rad aktiviteter inom Haninge kommuns skolor. I t. ex. årskurserna 6–9 på Vendelsöalmsskolan arbetade man med bildmaterial för att belysa kvinnans ställning i olika länder och världsdelar. Detta bildmaterial presenterades på skärmar som placerades ut på olika platser i skolan.

Haninge kommuns
skolstyrelse

Lektioner i olika ämnen – samhällsorientering, engelska, historia – anslogs till att studera broschyrer om kvinnor i olika länder och till diskussion kring detta material. I t. ex. svenska lästes litteratur om kvinnans ställning. Dramatiseringar gjordes också. Läroböcker i olika ämnen granskades med utgångspunkt från hur könsrollerna speglas i dem.

Kvinnorollen i massmedia diskuterades och enkäter gjordes om elevernas syn på kvinno- och mansroller i vardagslivet, t. ex. Vad är viktigt i en familj? Vem gör vad i familjen?

Internationellt samarbete

Tillsammans med Norska Arbeiderpartiets Kvinnosekretariat har socialdemokratiska kvinnoförbundet sedan 1975 samlat in pengar för att stödja systerorganisationen OMM i Moçambique. Denna insamling har följts upp av många möten kring Moçambique. Ett mötespaket tar upp vad som har hänt med landet efter självständigheten, vilka svårigheter som finns, historiskt bakgrund och vad kvinnoorganisationen OMM i Moçambique kämpar för.

Socialdemokratiska
kvinnoförbundet

Kvinnan i Laos – är en utställning som förbundet gjort i samarbete med bl. a. konstfrämjandet. Ett häfte med samma namn har producerats, där man bl. a. ger tips om i vilka böcker man kan läsa mer om Laos och vad man kan diskutera kring. Häftet tar också upp problem och hinder för kvinnorna i Laos.

Inom ramen för den socialistiska kvinnointernationalen (ICSDW) genomförs seminarier, konferenser och initieras internationella jämställdhetsprojekt. Förbundet har också bilaterala kontakter med systerorganisationer i bl. a. Portugal och Spanien och delar kontinuerligt med sig av erfarenheter för deras aktuella uppbyggnadsarbete.

Könsrolls-FIA

Inleda debatter om könsroller kan man göra på många olika sätt, bl. a. genom att spela *Könsrolls-FIA med knuff*.

Deltagarna delas in i grupper om 4 och 4 och så långt som möjligt två kvinnor och två män. Först får en man kasta tärningen. Blir det ojämnt nummer blir han "pojke" blir det jämnt nummer blir han "flicka", den andra mannen får det kön som blir över. Sedan kastar den ena kvinna i gruppen tärningen, och då gäller samma regler. Nur har man fått en grupp som består av:

en man som spelar "pojke" – en man som spelar "flicka"
en kvinna som spelar "pojke" och en kvinna som spelar "flicka".

För att få börja spela könsrolls-fia med knuff, dvs. få flytta ut sin spelpjäs måste spelaren slå en 6:a. Men det gäller bara för "flickor". "Pojkar" får börja direkt utan att först behöva slå en 6:a. När en "pojke" slår tärningen får "han" lägga till 3 till varje tärningsslag; en 5:a blir alltså en 8: osv. "Flickor" får dra ifrån 1 vid varje slag: en 3:a blir en 2:a osv.

Om två spelare hamnar på samma ruta på spelplanen slår den som kommer dit sist ut den första ("knuff"). Det gäller t. ex. om en "pojke" kommer på samma ruta som en "flicka" eller en annan "pojke". Men en "flicka" kan aldrig knuffa ut en "pojke". Kommer "hon" på samma ruta som en "pojke" får "hon" själv börja om från början igen. En "flicka" kan bara slå ut en annan "flicka".

Varje gång en spelpjäs hamnar på en ruta med ett kryss (ungefär var 5:e) ska spelaren dra ett "chanskort". Överst på varje kort finns en rubrik t. ex.

- Ni ska få barn
- Dags att söka arbete
- Barnen blir sjuka
- Gäster ikväll
- Barn till dagis

Så snart en spelare gått i mål med sin spelpjäs avbryts spelet. På en gemensam prislista antecknas segrarna – "pojke" eller "flicka".

Så snart en grupp spelat färdigt skall de vända alla chanskort så att textsidan kom uppåt och placera ut dem på bordet framför sig så att de kan läsa alla kortens texter. Sen kan de arbeta med t. ex. följande texter:

1. Saknas någon situation i verkliga livet som ni tycker skiljer mellan män och kvinnor? I så fall, skriv själva på ett tomt kort. Är någon rubrik onödig? Lägg undan det kortet.
2. Motsvarar texterna verkligheten eller är de överdrivna åt något håll? Justera texterna (för "pojkar" och "flickor") så att de blir så som ni anser att det är i verkligheten.
3. Hur bör det vara? Hur skulle ni vilja förändra spelreglerna? Hur skulle ni vilja förändra chanskortens innehåll så att det blir jämlikhet mellan män och kvinnor?
4. Förbered er att berätta för de andra vad ni kommit fram till under punkterna 1-3 ovan. Texta nya kort om ni behöver. Skriv ut er version av spelreglerna på ett blädderblock.

Attityder, fördomar, ungdomar

Under åren 1976–80 arbetar förbundet med mottot: "Delat ansvar – lika villkor". Under 1979 arbetar man med aktiviteter som leder till att bryta ner fördomar och ändra attityder med särskild inriktning på ungdomarnas problem. Avsikten är att få igång en bred diskussion bland föräldrar och mellan generationerna för att minska det konventionella tryck som hindrar pojkar och flickor att utvecklas efter individuella förutsättningar och egna önsknin­gar.

Arbetsmaterialet är bland annat ett mötespaket, som innehåller förslag till åtta olika ämnesområden att diskutera. Varje område innehåller fakta samt tips hur man lägger upp en sammankomst kring ämnet. Paketet innehåller bland annat följande områden: mode, samlevnad, missbruk, generationskontakt.

Centerns
kvinnoförbund

Tredje världens kvinnor på frammarsch?

"Utmaning till morgondagens kvinna" var temat när International Federation of Business and Professional Women (IFBPW) i juni 1977 höll sin 14:e kongress i Helsingfors, Finland.

Hela kongressen hade samlat nära 1 200 kvinnor från hela världen. Sverige och yrkeskvinnors förbund deltog med ett 50-tal kvinnor och sex delegater.

Underrubrikerna "Morgondagens kvinna och lantbruket", "Morgondagens kvinna och industrialiseringen" och "Morgondagens kvinna och familjen" är de tema som IFBPW arbetar med under 1977–80. Det kan tyckas vara märkliga rubriker för en svensk kvinna, men kongressen påminde och upp­märksammade deltagarna om vilka kvinnor som är på frammarsch – den tredje världens kvinnor.

Biträdande generalsekreteraren i sociala och humanitära ärenden i FN, Helvi Sipilä, höll huvudanförandet, med samma tema som kongressen.

IFBPW:s mål fram till 1980 är följande:

- aktivt deltagande av icke regeringstillsatta organisationer
- full politisk delaktighet
- ökat deltagande i det ekonomiska livet
- ökade möjligheter till utbildning
- lika medborgerliga sociala rättigheter
- antagande av lagstiftning om lika rätt för kvinnor och män
- uppbyggande och utvidgande av nödvändig service, både på landsbygden och i städerna och påtryckningar på regeringsmaskineriet att skynda på att förverkliga dessa mål.

Vid kongressen antogs 19 resolutioner, varav två från Sverige. En av de svenska resolutionerna handlar om "Skolans ansvar beträffande attityder till könsrollerna".

Yrkeskvinnors
riksförbund

Översiktlig sändlista för enkät om jämställdhetsarbetet i Sverige

Arbetsmarknadens huvudorganisationer
 Statliga verk och myndigheter*
 Statliga och privata företag*
 Länsstyrelser
 Skolstyrelser och kulturnämnder i landets kommuner
 Intresseorganisationer*
 Kvinnoförbund*
 Politiska partier samt deras kvinno- och ungdomsförbund
 Studieförbund*
 Universitet och högskolor
 Förskoleseminarier
 Lärarhögskolor
 Sjuksköterskeskolor
 Folkhögskolor
 Elevorganisationer*
 Föräldraorganisationer*
 Museer
 Utställningshallar
 Teatergrupper*

*Begränsat urval

Enkät som underlag för en nationell handlingsplan för jämställdhetsarbetet i Sverige

(skickades ut 1977)

Namn på organisation, institution, myndighet m. m.:

.....

Adress:

.....

Telefon:

Kontaktperson:

1. Vilka aktiviteter pågår eller har genomförts hos Er sedan kvinnoåret 1975, som har betydelse för jämställdheten mellan kvinnor och män:

(Ange gärna titel på böcker och artiklar samt publiceringstillfälle och upplaga, tema för debatter, sammankomster, konferenser m. m., ungefärligt antal deltagare samt antalet träffar. Bifoga gärna program, affischer, annonser som kan ge information och idéer till oss och andra intressenter).

Bok

Artiklar

Utställning

Debattkväll

Temadag

Veckoslutskonferens (kurs)

Veckokonferens (kurs)

Längre kurser m. m.

Studiecirkel

Arbetsgrupp (t. ex. särskild jämställdhetsgrupp)

Särskild kampanj för att öka kvinnornas deltagande och inflytande i den egna organisationen

Utbildnings- och/eller personalpolitiska insatser samt övriga åtgärder

2. Vilka aktiviteter planeras fram till 1980 och i så fall när?

(FN avser anordna en internationell kvinnokonferens 1980)

3. Vad planeras tillsammans med andra arrangörer (organisationer m. m.)

4. Vad önskas samordnat med andra arrangörer?

5. Planeras någon utvärdering av pågående/avslutade/kommande aktiviteter?

(Om så är fallet, beskriv gärna uppläggningsen av en sådan utvärdering).

6. Vilka åtgärder anser Ni, utifrån Ert verksamhetsområde, vara nödvändiga för att förbättra jämställdheten mellan kvinnor och män?

(Åtgärderna kan gälla arbetsmiljön, arbetstider, utbildning, attitydpåverkan, lönenivåer, kvinnlig medverkan och representation. Ange om möjligt hur dessa förhållanden kan påverkas).

a. Åtgärder som krävs inom Ert verksamhetsområde

b. Åtgärder som bör prioriteras i samhället eventuellt med anknytning till Ert verksamhetsområde

c. Förslag till åtgärder som jämställdhetskommittén därvid borde arbeta med

d. Ange enligt Er bedömning de mest angelägna åtgärderna.

7. Har särskilda medel anslagits för jämställdhetsarbetet?

1976/77:

1977/78:

1978/79:

8. Övriga synpunkter till jämställdhetskommittén t. ex. på bifogad förteckning över frågor som kan ingå i en handlingsplan för jämställdhetsarbetet i Sverige

Vilka områden/frågor anser Ni mest angelägna att föra fram i en handlingsplan?

Var bör tonvikten ligga enligt Er mening (ev. utifrån Ert verksamhetsområde)?

Förteckning över inkomna svar

Politiska partier (17 svar)

Moderata samlingspartiet	Norrbottdensdistriktet av centerns kvinnoförbund
Moderata samlingspartiets kvinnoförbund	Västerbottdensdistriktet av centerns kvinnoförbund
Moderata Ungdomsförbundet	Kronobergsdistriktet av centerns kvinnoförbund
Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund	Hallandsdistriktet av centerns kvinnoförbund
Norrbottdens socialdemokratiska kvinnodistrikt	Gotlandsdistriktet av centerns kvinnoförbund
Västmanlands socialdemokratiska kvinnodistrikt	Jämtlandsdistriktet av centerns kvinnoförbund
Hallands socialdemokratiska kvinnodistrikt	Folkpartiets Ungdomsförbund
Västerbottdens socialdemokratiska kvinnodistrikt	Folkpartiets Dalaförbund
Centerns Kvinnoförbund	

Fackföreningar/Förbund (27 svar)

LO	Kommunaltjänstemannakartellen
Beklädnadsarbetarnas förbund	Handelstjänstemannaförbundet
Grafiska Fackförbundet	Privattjänstemannakartellen
Handelsanställdas Förbund	Statstjänstemannaförbundet
Svenska Gruvindustriarbetareförbundet	Svenska Maskinbefälsförbundet
Svenska Bleck- och Plåtslagareförbundet	Svenska Bankmannaförbundet
Svenska Metallindustriarbetareförbundet	Svenska Journalistförbundet
Svenska Elektrikerförbundet	Svenska Industritjänstemannaförbundet
Svenska Målareförbundet	Svenska Jämställdhetsrådet, avd 23, Sandviken
Svenska Musikerförbundet	Svenska Jämställdhetsrådet, avd 9, Borås
TCO	Sveriges Lärarförbund
Posttjänstemännens Centralorganisaition	SACO/SR
Plutonofficersförbundet	Odontologiska föreningen
Försvarets Civila Tjänstemannaförbund	

Arbetsgivareorganisationer (4 svar)

Svenska Arbetsgivareföreningen
Sveriges Köpmannaförbund
Sveriges Hantverks- och Industriorganisation
Värmland-Dalslands Köpmannaförbund

Landstings- och kommunförbund (2 svar)

Landstingsförbundet
Kommunförbundet

*Universitet och högskolor
Lärarhögskolor, förskoleseminarier
(20 svar)*

Högskolan i Falun-Borlänge	Universitetet i Uppsala, konstvetenskapliga inst
Högskolan i Jönköping	Universitetet i Göteborg, förskoleseminariet
Högskolan i Sundsvall/Härnösand	Universitetet i Göteborg, pedagogiska inst
Högskolan i Växjö	Fortbildningsavdelningen i Stockholm
Högskolan i Luleå, inst för förskolläraryt- utbildning	Fortbildningsavdelningen i Umeå
Högskolan i Örebro, inst för förskollärary- och fritidsped	Lärarhögskolan i Mölndal
Universitetet i Linköping	HIS, förskollärlinjen, inst i Stockholm
Universitetet i Lund	Kontaktpersonen på förutvarande lärar- högskolans ped inst
Universitetet i Umeå	
Universitetet i Linköping, inst för slöjd	
Universitetet i Uppsala, sociologiska inst	

Folkhögskolor (27 svar)

Axevalla folkhögskola, Axvall	Kävesta folkhögskola, filial Örebro
Billströmska folkhögskolan i Skärhamn	Ljungskile folkhögskola
Eskilstuna folkhögskola	Malungs folkhögskola
Eslövs folkhögskola	Markaryds folkhögskola
Fristads folkhögskola	Mullsjö folkhögskola
Färgelanda folkhögskola	S:t Eriks folkhögskola, Stockholm
Hampnäs folkhögskola, Själeavad	Sigtuna folkhögskola
Hantverkets folkhögskola, Leksand	Sunderby folkhögskola, Södra Sunderbyn
Hjälmareds folkhögskola, Alingsås	Wiks folkhögskola, Uppsala
Härnösands folkhögskola	Värnamo folkhögskola
Ingesunds folkhögskola, Arvika	Västerbergs folkhögskola, Storvik
Jakobsbergs folkhögskola, Järfälla	Åsa folkhögskola, Sköldinge
Katrinebergs folkhögskola, Vessigebro	Önnestads folkhögskola, Kristianstad
Kävesta folkhögskola i Sköllersta	

Vårdskolor (8 svar)

Alnängsskolan, Örebro	Socialpedagogiska inst, Stockholm
Bohusläns vårdskola, Uddevalla	Stockholms läns landstings utbildnings- nämnden
Inst för vårdlärarytutbildning, Stockholm	Stockholms läns landstings sydvästra rektorsområdet
Jämtlands läns landstings sjuksköter- skaskola, Östersund	
Landstingets vårdskola, Västerås	

Gymnasie-/Grundskolor (17 svar)

Bergaskolan i Eslöv	Båstads grundskola
Bokenskolan i Jokkmokk	Fässbergsskolan i Mölndal
Brinellskolan m. fl. i Nässjö	Geijerskolan Ransäter, Molkom

Hagaskolan, Stockholm
 Lagaholmsskolan i Laholm
 Lidingö kommun, skolkontoret
 Lomma kommuns rektorsområde
 Rådaskolan i Mellerud
 Sammilsdalskolan, Leksand

Strömsund skolstyrelse
 Södra skolan, Centralskolan, Sveg
 Tibbleskolan, Täby
 Vidåkersskolan, Vingåker
 Ävaskolan, Täby

Skolstyrelser (70 svar)

Alingsås kommuns skolstyrelse
 Alvesta kommuns skoldirektion
 Bollnäs kommun skolkontoret
 Borås kommun, skolstyrelsen
 Botkyrka kommun, skolkontoret
 Falu kommun, skolstyrelsen
 Forshaga kommun, skolstyrelsen
 Gagnefs skolstyrelse
 Gotlands kommuner, skolstyrelsen
 Gävle kommuns skolförvaltning
 Göinge kommun skolstyrelsen
 Göteborgs skolförvaltning
 Hallstahammars skolstyrelse
 Hanninge kommun skolkontoret
 Hedemora kommun skolkontoret
 Helsingborgs skolstyrelse
 Hudiksvalls skolstyrelse
 Hässleholms skolstyrelse
 Kävlings kommun skolkontoret
 Köpings kommun skolstyrelsen
 Laholms skolstyrelse
 Malmö skolstyrelse
 Markaryds skolstyrelse
 Marks kommuns skolstyrelse
 Nacka skolstyrelse
 Nordmaling skolstyrelse
 Norrköpings skolstyrelse
 Norrtälje kommun skolkontoret
 Nybro kommun skolstyrelsen
 Olofströms skolor
 Osby kommun skolstyrelsen
 Oxelösunds kommun skolstyrelsen
 Pajala skolstyrelse
 Ragunda skolstyrelse
 Simrishamn skolstyrelsen

Skellefteå kommuns skolstyrelse
 Skövde skolstyrelse
 Sollefteå skolstyrelse
 Stockholms kommuns skoldirektion
 Strömsunds kommun skolstyrelsen
 Sundsvalls kommun skolkontoret
 Svenljunga skolstyrelse
 Sätters skolstyrelse
 Södertälje skolstyrelse
 Tanumshede skolstyrelse
 Tidaholms skolstyrelse
 Tomelilla skolstyrelse
 Torås skolstyrelse
 Trelleborgs skolstyrelse
 Trollhättans skolstyrelse
 Töreboda skolstyrelse
 Ulricehamns kommuns skolstyrelse
 Upplands Väsby kommun skolkansliet
 Uppsala kommun skolförvaltningen
 Valdemarsvik skolstyrelse
 Vallentuna skolstyrelse
 Vara kommun skolstyrelsen
 Varbergs kommun skolstyrelsen
 Vaxholms kommun skolkontoret
 Vellinge kommun
 Vilhelmina kommun skolstyrelsen
 Vårgårda kommun skolexpeditionen
 Vänersborgs kommun skolstyrelsen
 Ämås kommun skolkansliet
 Ävestadal och Krylbo skolkansli
 Älmhults kommun skolstyrelsen
 Älvsbyns skolstyrelse
 Örnsköldsviks kommun skolstyrelsen
 Östhammar skolstyrelse
 Övertorneå skolstyrelse

Kulturnämnden (12 svar)

Alvesta kommun kulturnämnden
 Järfälla kulturnämnd
 Malmö stadsbibliotek
 Motala kulturnämnd
 Nacka kulturkontoret
 Sandvikens kommun kulturnämnden

Södertälje kommuns kulturnämnd
 Trollhättans kommun kulturkontoret
 Täby bibliotek
 Umeå kommun kulturnämnden
 Uppsala kommun kulturnämnden
 Ystads bibliotek

Länsstyrelser (16 svar)

AB	Stockholms län	P	Älvsborgs län
C	Uppsala län	R	Skaraborgs län
E	Östergötlands län	T	Örebro län
F	Jönköpings län	W	Kopparbergs län
G	Kronobergs län	Y	Västernorrlands län
M	Malmöhus län	Z	Jämtlands län
N	Hallands län	AC	Västerbottens län
O	Göteborgs och Bohus län	BD	Norrbottnens län

Museer (32 svar)

Biologiska museet, Stockholm	Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer, Stockholm
Borås museum	Riksställningar, Stockholm
Dansmuseet, Stockholm	Salabygdens Fornminnesförening, Sala
Eldhs Ateljé museum, Stockholm	Stiftelsen Södermanlands museum, Nyköping
Göteborgs konstmuseum	Sundbybergs hembygdsförening
Hallands museum, Halmstad	Sundsvalls museum
Helsingborgs museum	Sveriges arkitektmuseum, Stockholm
Kalmar konstmuseum	Stiftelsen tekniskt museum i Örebro
Lidköpings hantverks- och sjöfartsmuseum	Tullmuseum, Dalarö
Liljevalchs konsthall, Stockholm	Upplandsmuseet, Uppsala
Limhamns museiförening	Vadsbro museum, Mariestad
Marinmuseum, Karlskrona	Värmlands museum, Karlstad
Medicinhistoriska museet, Stockholm	Väsby kungsgård, Sala
Mölnalds hembygdsförening	Örebro läns museum
Naturhistoriska museet, Göteborg	Östasiatiska museet, Stockholm
Nordiska museet, Stockholm	
Norrköpings museum	

Teatrar (5 svar)

Länsteatern i Dalarna	Teatersällskapet Protens, Lund
Pistolteatern, Stockholm	Teater studio 32, Uddevalla
Skånska teatern, Malmö	

Intresseorganisationer (14 svar)

Författarcentrum, Stockholm	RFSU, Stockholm
HSB:s riksförbund, Stockholm	Riksförbundet Hem och Skola, Stockholm
Hyresgästernas riksförbund, Stockholm	Svenska Röda Korset, Stockholm
ILO-kommittéen, Stockholm	Svenska UNESCO-rådet, Stockholm
KFUK-KFUM:s riksförbund, Stockholm	Sveriges riksidsrottsförbund, Stockholm
Kooperativa förbundet, Stockholm	Verdandi, Stockholm
Lantbrukarnas riksförbund, Stockholm	
Lions international, Stockholm	

Banker (3 svar)

Götabanken, Stockholm
PKbanken, Stockholm
Svenska Handelsbanken, Stockholm

Studieförbund (8 svar)

ALI-RATI, Lidingö
 Institutet för rationell utveckling, Sundbyberg
 Föreningen Kursverksamheten, Umeå/Uppsala
 Studieförbundet Vuxenskolan, Södertälje
 Svenska sparbanksföreningen, Stockholm

Sveriges kyrkliga studieförbund, Stockholm
 Tidningarnas utbildningsnämnd, Stockholm
 Tjänstemännens bildningsverksamhet, Stockholm

Företag (7 svar)

Anticimex, Stockholm
 AB Astra, Södertälje
 Domnarvfets Jernverk, Borlänge
 KABIgruppen, Stockholm

Rank Xerox, Sundbyberg
 Saab-Scania, Södertälje
 Trelleborg AB, Trelleborg

Statliga företag (7 svar)

AB Statens skogsindustrier (ASSI), Stockholm
 Luossavaara-Kiirunavaara AB (LKAB), Kiruna
 Svensk Bilprovning, Vällingby

Svenska Institutet, Stockholm
 Svenska Tobaks AB, Stockholm
 Styrelsen för teknisk utveckling, Stockholm
 Systembolaget, Stockholm

Försäkringsbolag (8 svar)

Allmänna Brand, Jönköping
 Folksam, Stockholm
 Försäkringsbolaget Ansvar, Stockholm
 Järnvägsmännens ömsesidiga olycksfallsförsäkringsförening, Helsingborg
 Lövängers sockens Brandförsäkringsbolag, Lövånger

Piteortens försäkringsbolag, Öjebyn
 Skandia, Stockholm
 Södermanlands länsförsäkringsbolag, Nyköping

Kvinnoorganisationer (6 svar)

Fredrika-Bremer-Förbundet i Skövde
 Fredrika-Bremer-Förbundet, Stockholm
 Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet, Stockholm
 Yrkeskvinnors klubbars riksförbund,

Stockholm
 Soroptimist International Association, Östersund
 Grupp 8, Stockholm

Statliga företag och myndigheter (81 svar)

Arbetsmarknadsstyrelsen, Solna
 Försvarets Civilförvaltning
 Generaltullstyrelsen
 Kriminalvårdsstyrelsen
 Arbetarskyddsstyrelsen
 Patent- och Registreringsverket
 Postgirot

Poststyrelsen
 Riksrevisionsverket
 Riksskatteverket
 Skolöverstyrelsen
 Statens Järnvägar
 Statistiska Centralbyrån
 Televerkets Centralförening

Arméstaben	Naturvetenskapliga forskningsrådet
Bankinspektionen	Riksarkivet
Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar	Riksdagens förvaltningskontor
Bostadsdomstolen	Riksförsäkringsverket
Bostadsstyrelsen	Rikspolisstyrelsen
Byggnadsstyrelsen	Sjöfartsverket
Centralnämnden för fastighetsdata	Skogsstyrelsen
Civill försvarsstyrelsen	Socialstyrelsen
Domstolsverket	Statens Bakteriologiska laboratorium
Humanistiska-samhällsvetenskapliga forskningsrådet	Statens Centrala frökontrollanstalt
Fiskeristyrelsen	Statens Geotekniska institut
Fortifikationsförvaltningen	Statens Industriverk
Förenade Fabriksverken	Statens Institut för byggforskning
Försvarets forskningsanstalt	Statens Invandrarverk
Försvarets materialverk	Statens Jordbruksnämnd
Försvarets radioanstalt	Statens Livsmedelsverk
Försvarets sjukvårdsstyrelse	Statens Naturvårdsverk
Försvarsstaben	Statens Personalbostadsdelegationen
Försäkringsinspektionen	Statens Personalnämnd
Försäkringsrådet	Statens Personalutbildningsnämnd
Institutet för social forskning	Statens Planverk
Kammarrätten i Stockholm	Statens Provningsanstalt
Kammarrätten i Jönköping	Statens Sjöhistoriska museum
Karolinska institutet	Statens Vattenfallsverk
Kommerskollegium	Statens Vägverk
Konsumentverket	Statskontoret
Kungliga biblioteket	Stockholms fögderi
Lantbruksstyrelsen	Styrelsen för internationell utveckling
Lantbruksnämnden i Jämtlands län	Sveriges Riksbank
Marknadsdomstolen	Tingsrätten i Stockholm
Medicinska forskningsrådet	Tingsrätten i Jämtbygden
Myntverket	Tingsrätten i Köping
	Tingsrätten i Arvika
	Universitets- och högskoleämbetet

Totalt 391 inkomna svar

Sakregister

- abort 89, 96
 abortlag 32
 affärsverk 106
 Aftonbladet 130
 aktiv rekrytering 34
 ALI/RATI 148
 alternativa boendeformer 87
 AMS 16, 29, 54f
 arbetskraften 37
 arbetskraftsundersökningarna 42
 arbetslivet 37
 Arbetslivscentrum 55
 arbetslöshet 39
 arbetsmarknaden 37, 54
 arbetsmarknadens
 - kvinnonämnd 18
 - parter 17, 110
 arbetsmarknadsdepartemen-
 tet 15f
 arbetsmarknadsutbildning 9
 arbetsmiljö 47, 55
 arbetsområden 41
 arbetsplatser 87
 arbetstid 40, 55
 arbetstidsförkortning 8
 arbetsvillkoren 57
 arbetsvärdering 8, 58
 avtal 49, 51f
- barnafödande 63
 barnbidrag 67
 barnböcker 125
 barnfamiljer 62
 barnhälsovård 89, 96
 Barnmiljöutredningen 66f
 barnomsorg 9, 38, 48, 65f, 74, 76
 - lag 9, 69, 74
 - plan 74
 Barnomsorgsgruppen 70
 Barnomsorgsutredningen 30
 Barnstugeutredningen 74
 befattningar 45
 boende 10, 79
 boendeformer, alternativa 87
 boendestatistik 86
 Borås museum 156
 bostad 80
 bostadsbidrag 67
 bostadsproduktion 80
 budgetdepartementet 16
- BRUD-gruppen 18
 brytförsök 16
 bröstcancer 11, 92, 97
 cancer 91f
 centrens kvinnoförbund 161
 centerpartiet 116
 checklista 52
 cirkulär 51
 civilstånd 62
- daghem 74, 76
 daghemsplatser 65
 dansk film 156
 Delegation för arbetstidsfrågor 55
 deltidarbete 8, 40, 48, 58, 114,
 132
 dold arbetslöshet 39
 ECE 140
- enkätundersökning 145
 ensamstående föräldrar 62
 Europarådet 140
 F 18 50
 FAO 139
 fackförbunden 54
 fackliga
 - kurser 25
 - organisationer 118
 familjedaghemsplatser 65
 Familjelagssakkunniga 71
 familjepolitik 9, 61
 familjepolitisk nämnd 17
 familjepolitiskt program 17
 Familjestödsutredningen 64, 73
 familjeråd 17
 familjerätt 9, 61
 FN 138
 - kvinnofond 14
 FOA 152
 folk- och bostadsräkning 1975 42
 folkpartiet 115
 - ungdomsförbund 148
 folkrörelserna 99
 fortbildning 34, 59
 Forum för kvinnliga forskare 145
 Fredrika Bremerförbundet 18, 151
 fritid 83, 87
 fritidshem 76
 förskolan 19, 28, 33
 - personal 19
- förvärsarbete 64, 81
 förvärvsfrekvens 37f, 64f
 föräldra
 - försäkring 64, 69, 72
 - ledighet 38, 76
 - penning 9, 55, 73
 - utbildning 30, 33, 70, 96
 föreningsmeriter 24
 förlossning 11, 90
 förvärsavdrag 66
- garantivå 73
 Garnisonenprojektet 32, 50
 gemensam
 - föräldraledighet 76
 - vårdnad 72
 gemenskap i boendet 86
 giftermålsfrekvens 62
 grundskolan 20, 28
 - läroplan 28f
 Grupp 8 18
 gymnasieskolan 20, 28
- Handelsanställdas förbund 17
 havandeskapspenning 55f, 73
 hemarbetande 41, 56, 58, 75, 114,
 123
 - stöd till 58
 hemarbete 8, 12, 41, 48
 hemkunskap 33
 hemmakeavdrag 66, 68, 70, 77
 hemspråksträning 74
 herrtidningar 123, 125
 Historiska museet 155
 hjärtinfarkt 91
 Huskvarnaförsöket 52
 hälsa 11, 89
 högskolan 22, 30
- individuell boendestatistik 86
 ILO 139
 information
 - till samboende 77
 "Inför jämställdheten 1978" 50
 inkomst 66
 inköp 82
 internationella barnåret 28
 internationellt samarbete 14, 137f
 internt statligt arbete 132
 intresseområden, massmedia 124

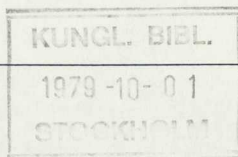
- invandrare 22f, 47
 - barn 70
 - elever 21
 - föräldrar 29
 - kvinnor 7, 12, 34, 42, 100
- JA-nämnden 17, 53
 Jakobsbergs folkhögskola 154
 Journalistförbundet 130
 "Jämställd skola" 30f
 jämställdhets
 - aktiviteter 145
 - anslag 13
 - avtal 16f, 50, 52, 56
 - bidrag 54
 - forskning 31, 49
 - förordning 8, 32, 105, 132
 - kommitté 10, 15, 28, 41, 50f, 53, 55f, 74f, 85f, 119f, 131, 133, 141
 - minister 15
 - nämnd 16
 - ombud 16, 56
 - planering 9, 16, 59
 - politik 15
- KKA-utredningen 17, 22, 51
 KO 131
 - reklamfrågan 131
 Kooperativa förbundet 17, 32, 53, 146
 Kollektivhus 81, 84, 87
 kollektivtrafik 11, 87
 kommittéer 105
 kommunal förvaltning 51
 kommunal jämställdhetskommitté 52
 kommunala dagbarnvårdare 9, 70, 76
 kommunala jämställdhetscirkulär 8, 51
 kommunala planer 58
 Kommunalarbetsförbundet 17
 Kommunaltjänstemannakartellen 17
 kommuner 17, 106
 Kommunförbundet 17
 kommunikationer 84, 87
 kortare arbetsdag 58
 kostnad för barn 66
 Kristianstadsförsöket 49, 52
 kvinnlig representation 103f
 kvinnliga präster 146
 kvinno
 - forskning 31
 - frågor 32
 - förbund 107, 114, 146
 - misshandel 12, 94, 100
 - råd 17
 kvinnor i statlig tjänst 45, 49
 könsdelad arbetsmarknad 41
 könsdiskriminering 8, 56
 - reklam 16
 könskvoterad forskolläroarbetsutredning 28
 könskvotering 7, 30, 59
 könsneutralt språk 14
- könskillnad 20f, 26
 könsroll 7, 26f
 könsrollsfrågor 13, 31
 könsrollsmönster 19
 - massmedia 124
 könsrollspaket, förskolan 28
 könsrollsprojekt 28
 könsrolls-FIA 160
- Landstingsförbundet 17
 landsting 17, 107
 lag mot könsdiskriminering 15
 lag om jämställdhet 16, 56
 ledighet, rätt till 73
 ledighet vid amning 55
 levnadsförhållandeundersökning 67, 90f, 112
 levnadsnivåundersökningen 47f, 90
 likalönsprincip 45
 LO 17, 41, 53, 147
 lokala skolprogram 33
 lokaliseringsstöd 54
 Lunds universitet 145
 lungcancer 91
 lågstadielärare 20
 lågstadiet 33
 länsstyrelsen i Jönköping 153
 lärartjänstutredningen 31
 lärarutbildning 33
 lärarutbildningsutredningen 31
 läromedel 34
 lön 45
 löneskillnad 58
- makeprövning 26
 mammografi 12, 93, 97, 100
 manlig representation 103f
 manliga sjuksköterskor 150
 "mansrollen" 32
 massmedia 13, 27, 123f
 - lagar 126
 - regler 134
 - språk 129
 medborgarskap 71
 missbruk 93, 98
 - åtgärder mot 100
 misshandel 94
 moderata samlingspartiet 115
 mål för jämställdhetsarbete 56
 mödravård 89, 96
- namnbank 120
 Namnlagskommittén 71
 nativitet 74
 neutralt språk 134
 Nordens folkliga akademi 155
 Nordiska ministerrådet 140
 nordiskt samarbete 140
 nyhetsmedier 124
 Nämnden för jämställdhet i arbetslivet 53
 närservice 87
- obekväma arbetstid 41
 OECD 140
 olyckor 91
- opinionsbildare 126
 opinionsbildning 13, 123
 organisationer 18, 133
- Pensionskommittén 75
 Pensionsförsäkringskommittén 75
 personalutbildning 25
 pjäser om kvinnor 157
 praktisk yrkesorientering 20
 prostitution 12, 97f
 policy 137
 politiska partier 18, 107, 115
 positiv särbehandling 14, 31, 58
 preventivmedelsrådgivning 89, 96
 privata sektorn 17, 52
 PTK 17, 53
- radiolagen 126
 regeringen 104
 regionalpolitiskt företagsstöd 9
 reklam 125
 rekrytering 34
 representation 12, 103
 RFSU 154
 riksdagen 103
 Riksdrottsförbundet 152
 rätt till ledighet 73
- SACO/SR 17
 SAF 17, 53, 148
 SAF/PTK-nämnden 18, 52
 samboende 62, 68, 70f
 samgymnastik 29
 samhällsinformation 126, 134
 samhällsplanering 10, 79, 84f
 SCB-undersökning 20
 service 82
 servicehus 81, 87
 sex timmars arbetsdag 52
 sex- och samlevnad 97, 124, 132, 149
 sex- och samlevnadsprojekt 32f
 sexualbrottsutredningen 97
 SIDA 159
 SIF 17
 sjukdomsmönster 90
 skatt 66, 70
 skattereduktion 66, 77
 skiftarbete 41
 skilsmässor 62, 72
 skoldiskussion 149
 skolledare 20
 skolledarutbildning 30
 skolprogram, lokala 33
 Skolöverstyrelsen 16, 20, 28f, 31f, 33, 150
 Skånska teatern 157
 släktnamn 71
 smärtlindring
 - vid förlossning 90, 99
 sociala problem 11
 socialdemokraterna 117
 socialdemokratiska kvinnoförbundet 159
 socialstyrelsen 74

- speciella boendeformer 81
 SSA-råden 29f, 33, 58
 Statens personalnämnd 16
 Statens personalutbildnings-
 nämnd 16
 statlig förvaltning 49
 statliga
 - företag 50, 106
 - myndigheter 105, 132
 - nämnder 105
 statsförvaltningen 16
 statsrådsberedningen 15f
 Statsjänstemannaförbundet 45
 stipendier 134
 Stockholms läns landsting 150
 Stockholms skoldirektion 151
 studiecirklar 25, 32
 studieförbund 13, 25, 133
 studiestöd 26
 stöd till hemarbetande 58
 svenskt bistånd 141
 Sveriges radios jämställdhetspro-
 jekt 130
 sysselsättning 38
 Sysselsättningsutredningen 41, 84
 Södertäljes kultur nämnd 158
- TCO 17, 153
 TCO-kurser 25
 Tekniska museet 151
 Televerkets brytförsök 49
 television 123, 125
 tidningar 123
 25-kronan 54
 Tobakskommittén 98
 tullverket 146
 tvillingar 76
 tvillingföräldrar 76
 UHÄ 16, 30f, 33
- underrepresenterat kön 9
 underhåll 72
 underhållsbidrag 67
 underhållningsmedier 125
 UNESCO 139
 ungdomars mediaval 124
 utbildning 7, 19, 134
 utbyggd barnomsorg 76
- valberedning 120
 - direktiv till 120
 valdeltagande 103
 veckopress 125
- Verdandi 149
 WHO 139
 vidareutbildning, kvinnliga verk-
 stadsarbetare 53
 Vitrum 152
 vuxenutbildning 7, 25, 31
 våldtäkt 95, 97, 100
 vård av egna barn 23
 vårdnad, gemensam 72
 vårdnadsbidrag 75
 Vänsterpartiet Kommunisterna
 117
 världsaktionsplan 138
- Yrkeskvinnors riksförbund 18,
 161
 yrkesskador 91
- åldersintegrerade syskongrup-
 per 9
- änkepension 10, 75, 77

Statens offentliga utredningar 1979

Kronologisk förteckning

1. Utbyggt skydd mot höga vård- och läkemedelskostnader. S.
2. Naturmedel för injektion. S.
3. Regional laboratorieverksamhet. Jo.
4. Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. Ju.
5. Konsumentinflytande genom insyn? H.
6. Polisen. Ju.
7. Tandvården i början av 80-talet. S.
8. Löntagarna och kapitaltillväxten 1. Löntagarfonder – bakgrund och problemanalys. E.
9. Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling. Löntagarfonder och aktiemarknaden – introduktion. Internationella koncerner och löntagarfonder. E.
10. Löntagarna och kapitaltillväxten 3. Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Vinstbegreppet. Den lokala lönebildningen och företagets vinster – en preliminär analys. E.
11. Löntagarna och kapitaltillväxten 4. Lantbrukskooperationen – ideologi och verklighet. E.
12. Svenska kyrkans gudstjänst. Band 4. Evangelieboken. Kn.
13. Konkurs och rätten att idka näring. Ju.
14. Naturvård och täktverksamhet. Jo.
15. Naturvård och täktverksamhet. Bilagor. Jo.
16. Ökad sysselsättning. Finansiella effekter i offentliga sektorn. A.
17. Kulturhistorisk bebyggelse – värd att vårda. U.
18. Museijärnvägar. U.
19. Jaktvårdsområden. Jo.
20. Anhöriga. S.
21. Plötslig och oväntad död – anhörigas sjuklighet och psykiska reaktioner. S.
22. Barn och döden. S.
23. Avgifter i staten – nuläge och utvecklingsmöjligheter. B.
24. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. A.
25. Nya namnregler. Ju.
26. Sjukvårdens inre organisation – en idépromemoria. S.
27. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. Bilagedel. A.
28. Barnolycksfall. S.
29. Lotterier och spel. H.
30. Lotterier och spel. Bilagor. H.
31. Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter. Kn.
32. Fastighetstaxering 81. B.
33. Fastighetstaxering 81. Bilagor. B.
34. Bilarna och luftföreningarna. Jo.
35. Rationellare girohantering. E.
36. Konsumenttjänstlag. Ju.
37. Aktivt boende. Bo.
38. Lagerstöd. A.
39. Vattenkraft och miljö 4. Bo.
40. Malmer och metaller. I.
41. Barnen i framtiden. S.
42. Vår säkerhetspolitik. Fö.
43. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Jo.
44. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 1–8. Jo.
45. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 9–13. Jo.
46. Koncernbegreppet m. m. Ju.
47. Dokumentation och statistik om högskoleutbildning. U.
48. Arbetstiderna inför 80-talet. A.
49. Grundlagsskyddad yttrandefrihet. Ju.
50. Huvudmannaskapet för specialskolan. U.
51. Öst Ekonomiska Byrån. H.
52. Viltskador. Jo.
53. Nytt skördeskadeskydd. Jo.
54. Hushållning med mark och vatten 2. Del I. Överväganden. Bo.
55. Hushållning med mark och vatten 2. Del II. Bakgrundsbeskrivning. Bo.
56. Steg på väg... A.

Statens offentliga utredningar 1979

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. [4]
Polisen. [6]
Konkurs och rätten att idka näring. [13]
Nya namnregler. [25]
Konsumenttjänstlag. [36]
Koncernbegreppet m. m. [46]
Grundlagsskyddad yttrandefrihet. [49]

Försvarsdepartementet

Vår säkerhetspolitik. [42]

Socialdepartementet

Utbyggt skydd mot höga vård- och läkemedelskostnader. [1]
Naturmedel för injektion. [2]
Tandvården i början av 80-talet. [7]
Utredningen rörande vissa frågor beträffande sjukvård i livets slutskede. 1. Anhöriga. [20] 2. Plötslig och oväntad död – anhörigas sjuklighet och psykiska reaktioner. [21] 3. Barn och döden. [22]
Sjukvårdens inre organisation – en idépromemoria. [26]
Barnolycksfall. [28]
Barnen i framtiden. [41]

Ekonomidepartementet

Utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten. 1. Löntagarna och kapitaltillväxten 1. Löntagarfonder-bakgrund och problemanalys. [8]
2. Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling. Löntagarfonder och aktiemarknaden – en introduktion. Internationella koncerner och löntagarfonder. [9] 3. Löntagarna och kapitaltillväxten 3. Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Vinstbegreppet. Den lokala lönebildningen och företagens vinster – en preliminär analys. [10] 4. Löntagarna och kapitaltillväxten 4. Lantbrukskooperationen – ideologi och verklighet. [11]
Rationellare girohantering. [35]

Budgetdepartementet

Avgifter i staten – nuläge och utvecklingsmöjligheter. [23]
1976 års fastighetstaxeringskommitté. 1. Fastighetstaxering 81. [32] 2. Fastighetstaxering 81. Bilagor. [33]

Utbildningsdepartementet

Kulturhistorisk bebyggelse – värd att vårda. [17]
Museijärnvägar. [18]
Dokumentation och statistik om högskoleutbildning. [47]
Huvudmannskapet för specialskolan. [50]

Jordbruksdepartementet

Regional laboratorieverksamhet. [3]
Naturvårdskommittén. 1. Naturvård och täktverksamhet. [14] 2. Naturvård och täktverksamhet. Bilagor. [15]
Jakt- och viltvårdsberedningen. 1. Jaktvårdsområden. [19] 2. Vilt-skador. [52]
Bilarna och luftföroreningarna. [34]
Miljörisker vid sjötransporter. 1. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. [43] 2. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 1–8. [44] 3. Ren tur. Program för miljösäkra sjötransporter. Bilagor 9–13. [45]
Nytt skördeskadeskydd. [53]

Handelsdepartementet

Konsumentinflytande genom insyn? [5]
Lotteriutredningen. 1. Lotterier och spel. [29] 2. Lotterier och spel. Bilagor. [30]
Öst Ekonomiska Byrån. [51]

Arbetsmarknadsdepartementet

Sysselsättningsutredningen. 1. Ökad sysselsättning. Finansiella effekter i offentliga sektorn. [16] 2. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. [24] 3. Sysselsättningspolitik för arbete åt alla. Bilagedel. [27]
Lagerstöd. [38]
Arbetsiderna inför 80-talet. [48]
Steg på väg. . . [56]

Bostadsdepartementet

Aktivt boende. [37]
Vattenkraft och miljö 4. [39]
Hushållning med mark och vatten 2. Del I. Överväganden. [54]
Hushållning med mark och vatten 2. Del II. Bakgrundsbeskrivning. [55]

Industridepartementet

Malmer och metaller. [40]

Kommundepartementet

Svenska kyrkans gudstjänst. Band 4. Evangelieboken. [12]
Bättre kontakter mellan enskilda och myndigheter. [31]

KUNGL. BIBL.
1979-10-01
STOCKHOLM

Denna bok ger fakta om kvinnor och män i Sverige och arbetet för jämställdhet. Jämställdhetskommittén har summerat vad som hänt de senaste fem åren och kartlagt de hinder som står i vägen för fortsatta framsteg. Områden som belyses är organisation, utbildning, arbetsliv, familjepolitik och familjerätt, boende- och samhällsplanering, hälsa och sociala problem, representation, opinionsbildning och internationellt samarbete. Mot bakgrund av de erfarenheter som gjorts föreslår Jämställdhetskommittén en rad praktiska åtgärder för det fortsatta jämställdhetsarbetet.

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-04986-
ISSN 0375-250X